МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ

«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

РЕДАГУВАННЯ ДИТЯЧИХ ВИДАНЬ

Конспект лекцій

для студентів спеціальності 061 «Журналістика»

освітньої програми «Видавнича справа та редагування»

Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
як навчальний посібник для студентів,
які навчаються за спеціальністю 061«Журналістика»,
освітньою програмою «Видавнича справа та редагування»

Київ

КПІ ім. Ігоря Сікорського

2022

Редагування дитячих видань: конспект лекцій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 061 «Журналістика», освітньої програми «Видавнича справа та редагування» / КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл: 304 кб). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 115 с.

Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського (протокол № 3 від 27.01.2022 р.) за поданням Вченої ради Навчально-наукового видавничо-поліграфічного інституту (протокол № 7 від 26.01.2022 р.)

Електронне мережне навчальне видання

РЕДАГУВАННЯ ДИТЯЧИХ ВИДАНЬ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів спеціальності 061 «Журналістика»
освітньої програми «Видавнича справа та редагування»

Укладач: Фіялка Світлана Борисівна, канд. наук із соц. ком., доц.

Відповідальний редактор: Тріщук О. В., д-р наук з соц. ком., проф.

Рецензент: Зоренко О. В., канд. техн. наук, доц.

Схарактеризовано становлення та сучасний стан дитячої літератури в Україні і світі. Розглянуто класифікації, жанри та функції дитячих видань. Узагальнено особливості роботи над літературою для різних вікових категорій. Приділено увагу окремим різновидам дитячої літератури: казкам, коміксам, фантастиці, пізнавальній літературі, текстам соціальної тематики. Узагальнено рекомендації щодо роботи редактора з авторами-дітьми.

Для студентів ВПІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, які навчаються за спеціальністю 061 Журналістика освітньої програми «Видавнича справа та редагування».

.

© С. Б. Фіялка, 2022
© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022

Зміст

Розділ 1. Історія та різновиди дитячих видань 7
Тема 1. Історія дитячої книги. Класифікація, жанри та функції дитячих видань 7
Еволюція дитячої книги 7
Становлення дитячого книго- та пресовидання в Україні 8
Сучасні тенденції в дитячому книговиданні 12
Дитяча література та література для дітей: співвідношення між поняттями 15
Жанри дитячої літератури 17
Етапи становлення юного читача 19
Функції дитячих видань 21
Критерії класифікації дитячих видань 22
Література 24
Розділ ІІ. Роль дитячої психології та фізіології в підготовці дитячих видань 25
Тема 2. Читацька психологія дітей різного віку. Видання для дошкільнят та молодших школярів 25
Мотиви поведінки дошкільнят 25
Книжки для найменших 27
Мультимедійні інтерактивні дитячі видання для дошкільнят 28
Тематичне розмаїття дитячих абеток 30
Перехід дитини до статусу школяра 32
Книга в житті молодших школярів 33
Видання для молодших школярів порівняно з виданнями для дошкільнят. Вікові вподобання дітей 35
Белетризовані біографії 37
Література 43
Тема 3. Читацька психологія дітей різного віку. Видання для підлітків 44
Цінності, стиль життя і проблеми сучасних підлітків 44
Читацькі вподобання та категорії читачів-підлітків 47
Жанрове різноманіття й тематика підліткової літератури 49
Література 51
Розділ ІІІ. Особливості підготовки окремих різновидів дитячих видань 51
Тема 4. Редагування фентезі та наукової фантастики 51
Поняття про фантастику. Жанрові різновиди фентезі 51
Піджанри наукової фантастики 54
Українська фантастика для дітей і підлітків 55
Поради письменників щодо написання фантастичних творів 58

Література 59
Тема 5. Редагування дитячих видань соціальної тематики 60
Тематичне розмаїття видань соціальної тематики. Зарубіжний досвід. 60
Українські видання соціальної тематики 65
Література 68
Тема 6. Редакторська підготовка дитячих казок. Підготовка та редагування коміксів для дітей 69
Характеристики та особливості жанру казки 69
Класифікація та функції казок 70
Фольклорна і літературна казка 71
Структура, сюжети, герої, проблематика казок 72
Терапевтичні та дидактичні казки 74
Вибір казок залежно від віку читачів 75
Поняття коміксу. Зародження та еволюція жанру 76
Видавництва коміксів в Україні 79
Переваги і недоліки українських коміксів 81
Література 84
Тема 7. Підготовка пізнавальних дитячих видань 85
Завдання пізнавальної літератури та її місце в науковому дискурсі 85
Способи встановити контакт із читачем 87
Література 95
Тема 8. Підготовка періодичних дитячих видань 96
Асортимент дитячої періодики в Україні 96
Класифікація дитячих журналів 97
Зміст, форма та рубрикація сучасного дитячого журналу 98
Оформлення дитячого журналу: стандарти та проєктно-художні принципи 102
Література 106
Тема 9. Підготовка видань, створених дітьми. Робота редактора з авторами-дітьми 106
Науковий інтерес до дитячої творчості 106
Стилістика текстів дітей різного віку 108
Робота редактора з емоційним тлом тексту 109
Тематика та жанри дитячих текстів 109
Напрями співпраці автора-дитини і редактора 110
Редактор як педагог 111
Робота редактора над збірками дитячих творів 113
Періодика, створена дітьми 114

Робота редактора з юними поетами.....114
Література.....115

ВСТУП

Світовий і український ринок дитячих видань є дуже різноманітним і висококонкурентним, а потреби дитячої аудиторії – украй динамічними й багатогранними. Саме тому вміти якісно готувати дитячі видання, шукати нові ідеї, переймати кращий світовий досвід – одні з найперспективніших умінь сучасного редактора.

Метою кредитного модуля «Редагування дитячих видань» є формування у студентів здатностей здійснювати повний комплекс заходів, необхідних для редакторської підготовки авторських оригіналів дитячих видань. Предмет дисципліни – напрями роботи редактора над творами дитячої літератури.

Навчальна дисципліна розрахована на студентів третього курсу. ЇЇ опанування базується на попередньо отриманих знаннях і вміннях з інших професійно орієнтованих дисциплін. Водночас здобуті під час її вивчення знання і навички будуть необхідні для подальшого навчання та реалізації власних видавничих проєктів у майбутньому.

Студенти ознайомляться з психологічними особливостями та читацькими потребами дитячої аудиторії, способами залучення та утримання дитячої уваги, жанрами дитячої літератури, розвинуть навички створення текстів для дітей.

Для чого можуть бути корисними набуті знання та навички?

1. Написання текстів для дітей.
2. Презентація інформації в зручному для дитячого сприймання вигляді.
3. Налагодження комунікації під час групової роботи.
4. Запозичення кращого світового досвіду.
5. Утілення видавничих проєктів.
6. Напрацювання портфоліо.
7. Можливість розвивати ерудицію та розширювати коло професійних інтересів.

Розділ 1. Історія та різновиди дитячих видань

Тема 1. Історія дитячої книги. Класифікація, жанри та функції дитячих видань

Еволюція дитячої книги

Дитяча література пройшла складний і тривалий шлях еволюції, довгий час відокремлюючись від «дорослої» та навчальної літератури. Першими творами для дітей були колискові, казки, народні перекази, міфи, легенди, байки. У цих текстах людство кодувало знання про всесвіт та навколишню дійсність, в усній формі передаючи їх від покоління до покоління.

Кожна епоха породжувала свої жанри. Спершу провідною темою дитячої літератури була релігія, морально-дидактичні настанови. Такі твори мали дидактичний характер, подекуди з елементами образності, розважальності. Паралельно поширювалася історична та суспільна тематика. У цілому до середини XVII ст. діти читали (якщо вміли) приблизно те саме, що й дорослі.

Першу ілюстровану книгу для дітей «Orbis Sensualium Pictus» написав у 1658 р. педагог та письменник чеського походження Ян Амос Коменський. У книзі йдеться про хлопчика, який прагне здобути знання. Весь зміст видання подається як розповідь учителя цьому хлопчикові. Книга містить розділи, присвячені філософії, теології, біології та іншим наукам.

У XVIII ст. тематика дитячої літератури значно розширилася, охопивши тематичне коло «дорослої літератури», а вже наприкінці XVIII ст. твори для дітей почали створювати на основі інтересів самих дітей, із залученням дитячих образів, переживань тощо. Водночас розвиваються жанри повісті й роману, байок та віршів, науково-популярної літератури. Романтизм XIX ст. запропонував жанр історичного роману.

1865 р. було написано першу книжку для дітей суто розважального характеру. Нею стала «Аліса в країні чудес». Історія містить сатиру, пародії на шкільні вірші, що їх викладали в британських школах XIX ст. Тим часом існує безліч теорій про прихований зміст казки: сексуальний підтекст, наркотики, колоніалізм, розлади харчової поведінки, Війну троянд тощо.

Починаючи з XIX ст. активно просувалася тема одвічного протистояння добра і зла, актуалізувалися національні ідеї, суспільно-історична та соціально-побутова проблематика. Упродовж усього XIX ст. остаточно приживається ідея специфічності дитячого віку. Формується наука про дитячу психологію, розвивається дитяча педагогіка, а відтак суспільство визнає специфічні естетичні й світоглядні інтереси й потреби дітей. Дитина стає не лише персонажем літературних творів, як і інших творів мистецтва, а насамперед їх адресатом.

XX ст. внесло в дитячу літературу нову проблематику, значну увагу почали приділяти психологічному портрету дитини, її соціальному оточенню, внутрішньому світу. Жанрова система XX ст. набула рис синтетичності та дифузності. Те, що протягом XIX ст. вважали «неприйнятними» для дітей темами, починає потрапляти в дитячу літературу. Ідеться про тематику статевого виховання, соціальної, расової ідентичності, участі дитини в житті дорослих під час важких політичних і соціальних потрясінь. Тобто проблематика літератури для дітей уже не обмежується тематикою сім'ї, домашніх улюбленців, дружби, пригод тощо.

На початку XXI ст. особливого поширення набули фентезійний жанр та нон-фікш, а дитяча література фактично позбавилася будь-яких тематичних обмежень.

Становлення дитячого книго- та пресовидання в Україні

Дослідниця Ніна Вернигора виокремлює такі періоди книготворення для дітей:

1. Період становлення та розвитку давньоукраїнських навчальних видань (друга половина XVI ст. – перша половина XVII ст.): світська книжка (Буквар) та релігійна книга (Часослов, Псалтир).

2. Період утвердження та розвитку світської навчальної книги (друга половина XVII ст. – XVIII ст.): увиразнення тематики, зміни в стилістиці, поява авторських текстів.

3. Період типологічного розвитку видавничої продукції для дитячої аудиторії (XIX ст.)[1].

У Київській Русі першим твором для дітей вважають «Повчання» Володимира Мономаха, яке збереглося у складі Лаврентіївського літопису під 1096 р. і було опубліковане 1793 р. Першою друкованою кирилицею книжкою для дітей в Україні вважають «Буквар» Івана Федорова, виданий 1574 р. у Львові «ради скорого младенческого научения». Окремі його сторінки оздоблені заставками у вигляді орнаментів зі сплетеного листя, бутонів, квітів і шишок.

Друге видання Букваря Івана Федорова було опубліковано в Острозі у 1578 р. Окрім заставок і кінцівок, у книзі з'явилися заголовки, виконані в'яззю, а також буквиці заввишки в один або кілька рядків, оздоблені орнаментом.

Багато навчальної літератури випускали друкарні при братських школах. Наприклад, у Львівській братській друкарні було видано збірник «О воспитании чад» (1609 р.), а також богословські видання навчального спрямування: «Часослов» (1609 р.), «Псалтир» (1615 р.). У Києво-Печерській лаврі було видано «Каноник» (1614 р.) та «Часослов» (1616 р.), букварі та граматики, за якими діти вивчали церковнослов'янську, грецьку і латинську мови[2].

1694 р. побачив світ буквар Каріона Істоміна, гравірований Леонтієм Буніним. На кожній сторінці перші рядки показували дитині літеру, каліграфічно виконану в різних варіантах. Так у дитячій книзі виник надзвичайно важливий взаємозв'язок ілюстрації та тексту, мовного наповнення й зображення.

У XIX ст. характеризувалася стрімким розвитком навчальна література, а також друкувалися твори історично-патріотичної тематики. Побачили світ букварі та читанки Олександра Духновича, Тараса Шевченка, Пантелеймона

[1]Вернигора Н. Проблеми термінології в книговиданні для дітей // Наук. рап. Ін-ту журналістики : [наук. зб.] / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. Т. 52. С. 70.
[2]Бокань В., Польовий Л. Історія культури України : навч. посіб. Київ : МАУП, 1998. 232 с.

Куліша, Якова Головацького, Маркіяна Шашкевича, Юрія Федьковича. Видання будувалися на живій українській мові та були близькі і зрозумілі для дитячої аудиторії.

Перша художня дитяча книжка в новій українській літературі – «Читанка» Маркіяна Шашкевича, видана 1850 р. Це видання за мовою, змістом, оформленням, способом подання матеріалу започаткувало новий тип пізнавальної книги для дітей.

Поряд із книжками поступово з'являлася і дитяча преса. Журнал «Домова шкілка» (1854–1856 рр.), який друкувався у Відні, став першоосновою української дитячої періодики. З 1890 р. почав виходити журнал для дітей і молоді «Дзвінок». Першим дитячим періодичним виданням на українських землях у складі Російської імперії став часопис «Молода Україна» – щомісячний додаткок до часопису «Рідний край», який видавали в Києві в 1906 р. і 1908–1912 рр. Видавцем і редактором видання була Олена Пчілка. Журнал «Світ дитини», який виходив у Львові протягом 1919–1939 рр., об'єднав кращих педагогів, письменників та ілюстраторів.

На початку XX ст. Антон Крушельницький (1878–1935) організував видавниче товариство «Українська книжка» – видання бібліотеки дитячих книг «Нашим найменшим» (1917–1922). До серії входили народні казки, байки, переказані для наймолодшого читача.

Період після Першої світової війни характеризується появою галицьких видавництв для дітей: «Світ дитини», «Золота Бібліотека Української Дитини», «Наш Приятель», «На сліді»; почали видавати часописи «Світ Дитини», «Малі друзі», «Приятель Дітей», «Наш Приятель», «Дзвіночок», «Юні Друзі», «Орленя» з творами, у яких поєднуються загальнолюдські й національні цінності з релігійним і національно-патріотичним змістом.

Зі встановленням радянської влади перевидається дитяча література дореволюційних років про знедолене, важке дитинство (Марко Вовчок «Іграшка», Володимир Короленко «Куплені хлопчики» та ін.). Активно розвивається література соціалістичного реалізму з ідеями радянського

патріотизму, соціалістичного гуманізму, дружби народів і світлого комуністичного майбутнього[3]. Казки поступилися місцем творам про будівельників нового суспільства, про трудові звершення, любов до праці, наполегливість і волю, героїзм.

У 1934 р. на базі дитячого сектору видавництва «Молодий більшовик» з'явилося видавництво «Дитвидав УРСР». Видавництво друкувало книжки, передусім, на теми виховання, про діяльність піонерів та комсомольців, шкільні проблеми. На казку було накладено суворе «табу», адже, на думку радянських ідеологів, властивості жанру казки (перекручування дійсності, антропоморфізм, відрив від часу й простору, ігнорування причинового зв'язку) заважають виховувати матеріалістичний світогляд. До дитячої літератури висувалися такі вимоги: літературно-художній виклад; стрункa композиція; бадьоро-емоційний тон; проста образна мова[4]. Зросли наклади масової атеїстичної літератури.

Під час Другої світової війни книги видавала редакція дитячої літератури «Молодь», на базі якої у 1956 р. постала нова інституція зі старою назвою — Дитвидав УРСР. Відтак у 1964 р. видавництво отримало назву «Веселка», під якою існує й досі. За період своєї діяльності видавництво випустило понад 10 тисяч назв книг загальним тиражем близько 1,5 млрд примірників. Видавництво започаткувало легендарні серії видань: «Шкільна бібліотека», «Казки народів світу», «Дванадцять місяців», «Українській дитині», «Пригоди. Фантастика», «Козаченьки» та ін. Тут побачили світ численні дитячі твори класиків української літератури.

За радянських часів було започатковано й чимало дитячих періодичних видань: «Червоні квіти» (1923 р.), «Жовтневі сходи» (1924 р.), «Більшовиченята» (1925 р.), «Жовтеня» (1928 р.), «Піонерія» (1931 р.) «Барвінок»(1945 р.), «Малятко» (1960 р.). Заполітизованість дитячої

[3]З оцифрованими виданнями тих часів можна ознайомитися за посиланням: http://pudl.princeton.edu/collection.php?c=pudl0127

[4] Федотова О. Політична цензура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917- 1990 рр.) / НАН України Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Курбаса. Київ : Парлам. вид-во, 2009. С. 143.

періодики залежала від напряму, конкретного часового проміжку та вікової групи адресатів. Тематичний спектр публікацій стосувався не лише возвеличення курсу партії та її вождів, пропаганди інтернаціоналізму, а й виховував людські чесноти (адаптовані до потреб режиму, зокрема політичну свідомість, громадянську активність, відповідальність за стан суспільства, побутову добропорядність, дотримання безумовного пріоритету «суспільного» перед «особистим»), любов до природи, тощо.

Дитяче книго- та пресовидання 1990-х років у цілому характеризувалося занепадом, викликаним як економічними труднощами, так і засиллям низькопробної російськомовної продукції. Однак саме в цей час поступово з'являються нові видавництва, які й нині продовжують розвивати кращі традиції дитячого книговидання.

Сучасні тенденції в дитячому книговиданні

Основний тренд, який закріпився у дитячому книговиданні за останні кілька років, – це зростання ринку дитячої пізнавальної літератури. Популярними є ілюстровані книги – атласи, енциклопедії, книжки-іграшки. Поступово відбувається приріст пропозиції як власне українських, так і перекладних пізнавальних дитячих видань. Серед них можна назвати книги Ольги Пилипенко «Дуже чемний лемур. Захоплива школа етикету», Олександри та Даніеля Мізелінські «Під землею. Під водою», Кузька Кузякіна «Біла трішки чорна-пречорна книжка» тощо.

Важливим досягненням книговидавничої справи України стало зміщення інтересів читачів у бік українськомовної книги. У відповідь на цю тенденцію видавництва почали приділяти підвищену увагу якості перекладу, поліграфії, працювати з українськими авторами. Зросла кількість художніх творів українського виробництва, а перекладні проєкти почали з'являтися швидше. Наприклад, українська версія книги «Гаррі Поттер і прокляте дитя» від видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» стала однією з перших у світі.

Українські видавництва звертають свою увагу, насамперед, на світові бестселери. Наприклад, на сьогодні в лінійці молодіжної літератури

видавництва «Віват» представлені «Елеанор і Парк» Рейнбоу Ровелл (супер-бестселери New York Times, наклад понад 1 млн примірників), «Диво» Ракель Паласіо (бестселер New York Times, лауреат численних світових літературних премій).

Валентина Кизилова виокремлює такі ознаки, якими, характеризується розвиток сучасної літератури для дітей і юнацтва[5]:

1. Широкий тематичний спектр: розкриваються найрізноманітніші теми, значна частина яких не є власне дитячими. Поява нових тем зумовлена «дорослішанням» інтересів сучасних дітей, особливо підлітків.

2. Якщо раніше дитячі прозові твори, обмежуючись переважно казковими жанрами і оповіданнями, то сучасна дитяча література представлена новелами, повістями й романами.

3. Збільшення кількості фантастичних елементів у сюжетах сучасних творів для дітей молодшого і середнього шкільного віку. При цьому реалістична проза переходить у сферу інтересів читачів старшого шкільного віку.

4. Літературні твори поетичного характеру більше адресовані дітям дошкільного і молодшого шкільного віку. Натомість проза є досить популярною серед підлітків.

5. Центральним героєм твору є дитина, яка не завжди суто позитивний персонаж.

6. Психологічна й емоційна характеристика персонажів стає дедалі глибшою. Упродовж розгортання сюжету герої істотно змінюються – розвиваються або деградують.

7. У творах для дітей та юнацтва простежуються фольклорні мотиви, образи і сюжети, що значною мірою увиразнює їхню культурно-національну належність.

[5]Кизилова В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст., 2009. Вип. XX. С. 239–244.

8. Розширюються функції дитячої літератури: від виховної до емоційно-комунікативної, тобто сучасні твори для дітей установлюють тісний зв’язок за схемою «автор–текст–читач».

Дитяча література чутливо реагує на зміни, які відбуваються в суспільстві, відображай й формує потреби суспільства. У дитячу літературу входить реальність катастроф, трагедії сімейних стосунків, кримінал, тематика смерті, війни, голокосту. При цьому незмінною залишається опора на дидактичні принципи, морально-етичні стандарти та загальнолюдські цінності.

Нові технічні можливості вивели книгу на якісно новий рівень. Їх приємно тримати в руках. Книга фактично стала артоб’єктом, автори знаходять нові способи розмови ss читачем через оригінальні ілюстрації, інфографіку. Дедалі більшої популярності набуває нон-фікшн: з’являються видання з біоніки, генетики, медицини, програмування, робототехніки, освоєння космосу, біомоделювання тощо. Глобалізація дитячого книжкового ринку змушує видавців невідкладно реагувати на основні тенденції розвитку сучасного світового книжкового ринку та просувати нові книжкові форми й сюжети.

Простежується тісний зв’язок дитячої літератури з медіа. Це проявляється у випуску похідної продукції: комп’ютерні та настільні ігри, кінофільми, телесеріали, фан-чати. Іноді спостерігається й зворотний процес: популярна гра або фільм спонукає письменників написати літературний твір. Крім того, активно розвиваються інтернет-жанри літературних творів, які оприлюднюються на форумах, у фан-групах тощо. Поширені також фанфіки (fanfiction) – продовження історії за мотивами художнього тексту, наприклад за серіями: Наталії Щерби «Часодії», Ерін Гантер «Коти-вояки». Тим часом книжки-ігри (gamebook) дозволяють читачу стати головним героєм і створити власний сюжет, самостійно обираючи шлях, який пройде його персонаж.

Дитяча література та література для дітей: співвідношення між поняттями

Аналізу дитячої літератури присвятили праці численні українські і зарубіжні учені: Сеф Лелер («Дитяча література: історія читача від Езопа до Гаррі Поттера» – «Children's literature: a reader's history, from Aesop to Harry Potter», 2008), Дана Фергюсон («Огляд дитячої літератури» – «Children's Literature Review», 2010), Маргері Хоуріхен («Деконструкция героя: літературна теорія і дитяча література» – «Deconstructing the hero: literary theory and children's literature», 1997); Ольга Папуша («Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу», 2004), Емілія Огар («Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки», 2002), Лілія Овдійчук («Дитяча література», 2008), Валентина Кизилова («Дитяча література: стан, проблеми, перспективи», 2009).

Термін «дитяча література» має суперечливі тлумачення. У державних стандартах не подано визначення поняття «дитячої літератури», не окреслено її класифікацію. Тому у видавничій справі вживають кілька понять, що характеризують галузь видання літератури для дітей і юнацтва. Людмила Сердюк вважає, що дитяча література – це художні, наукові, науково-популярні твори, написані для дітей. У це поняття вона включає також твори літератури для дорослих, що ввійшли до кола дитячого читання[6], тобто літературу, яка створювалася для дорослого читача, але може бути цікавою і зрозумілою для дитячої аудиторії.

Подібне тлумачення наведено в «Літературознавчій енциклопедії» Юрія Коваліва під поняттям «література для дітей»[7]. Тим часом під дитячою літературою він розуміє і дитячу літературну творчість – усну і писемну словесність, творену дітьми, а також перші спроби пера юних письменників, опубліковані в періодиці для дітей[8]. На думку Ольги Папуші, дитяча

[6]Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 149.
[7]Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / автор-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. С. 285.
[8]Там само. С. 285.

література – це «сукупність літературних творів, написаних або прилаштованих для дітей із цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій та почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину»[9]. Валентина Кизилова пропонує таке визначення дитячої літератури: «це органічна складова загальної літератури зі всіма притаманними їй властивостями, при цьому орієнтованою на інтереси читача-дитини, має художню специфіку, адекватну дитячій психології»[10].

Ірина Арзамасцева запропонувала поділяти твори дитячої літератури на підставі комунікативної спрямованості: 1) книги, адресовані дітям; 2) книги, написані для дорослих, але такі, що знайшли відгук у дітей (Джон Роналд Толкін «Володар перснів», казки Ганса-Християна Адерсена тощо); 3) дитяча літературна творчість (лічилки, дражнилки, мирилки, страшилки, загадки). Крім того, дослідниця вирізняє: 1) науково-пізнавальну дитячу літературу, яка складається з навчально-пізнавальної (підручники, посібники, довідники, енциклопедії) та художньо-пізнавальної (оповідання, що розкривають зміст певних явищ); 2) етичну літературу (казково-фантастичні, пригодницькі, художньо-історичні, публіцистичні твори); 3) розважальну[11].

Тобто поняття «дитяча література» в українському та пострадянському науковому дискурсі має два основні значення: вузьке (література, створена дітьми) і ширше (сукупність художніх і нехудожніх творів, призначених для читання дітьми різного віку і створених з урахуванням специфіки дитячого сприйняття). Тим часом англо-американські вчені використовують поняття «children's literature» та «literature for children» як синонімічні еквіваленти, французькі послуговуються термінологічним сполученням «література для дітей та юнацтва» («Littérature d'enfance et de jeunesse»).

[9]Папуша О. М. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу : дис. … канд. філол. наук : 10.01.06 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2004. С. 20.
[10]Кизилова В. В. Дитяча література : стан, проблеми, перспективи // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]. Донецьк : ТОВ «ЮгоВосток, Лтд», 2009. Вип. XX : Лінгвістика і літературознавство. С. 240.
[11]Арзамасцева И. Н. Детская литература : [учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений] / И. Н. Арзамасцева, С. А. Николаева. 3-е изд., перераб и доп. Москва : Академия, 2005. С. 12–15.

Використовуючи терміни «дитяча література» і «література для дітей», будемо орієнтуватися на ширше визначення й розглядатимемо їх як семантичні дублети.

До характерних рис дитячої літератури належать: відведення дітям головної ролі в сюжеті; відповідність викладу дитячим психологічним особливостям; ілюстрованість; діалогічність; розвивально-виховний потенціал.

Завдання дитячої літератури можна звести до таких:

1) розширити уявлення дитячої аудиторії про навколишній світ; 2) соціалізація читача; 3) розширення словникового запасу; розвиток мовлення; 4) розвиток пам'яті; 5) розвиток естетичної свідомості дитини; 6) формування та регламентація норм поведінки.

Жанри дитячої літератури

Жанр – це різновид літературних творів, об'єднаних певними формальними та змістовими ознаками. Саме жанр визначає форму твору, необхідну для втілення змісту. Обираючи жанровий репертуар, видавець має зважати на вікові особливості читача.

Девід Рассел пропонує таку класифікацію жанрів дитячої літератури:

1. Книги для дітей раннього віку (до 6 років). До них належать абетки, книжки-лічилки, шаблонні (трафаретні) книги, «мовчазні» (безсловесні) книги.
2. Книги традиційної літератури: безіменні історії, міфи, байки, балади, небилиці.
3. Фантастика (белетристика): фентезі, тваринна фантастика, сучасна реалістична вигадка, історична фантастика.
4. Біографічні та автобіографічні, документальні твори.
5. Інформаційні книжки, метою яких є інформування читача через пояснення фактичного матеріалу.

6. Поезія[12]

У дитячій літературі представлені майже всі жанри, характерні для кола дорослого читання. Невід'ємним складником дитячої літератури є фольклор з величезним розмаїттям жанрів і форм (колискові пісні, забавлянки, скоромовки, загадки, лічилки, дражнилки, легенди тощо). Значний виховний потенціал реалізує жанр байки, який передбачає критичне ставлення до зображуваного, висвітлення й оцінку соціальних суперечностей, посилене національним колоритом. Однак найпоширенішим жанром дитячої літератури є казка. Вона допомагає дітям зрозуміти світ, мотиви людських учинків, сформувати розуміння добра і зла. Усе це відбувається в захопливій, фантастичній формі.

Популярним жанром є також дитячі вірші. Римовані твори допомагають легко запам'ятовувати текст, розвивають дитячу пам'ять.

Оповідання для дітей характеризується невеликим розміром та однією сюжетною лінією. Тим часом повість вирізняється більшим обсягом, ніж оповідання. Сюжет не зосереджений навколо однієї події, натомість у ньому виділяється кілька основних епізодів, розширюються часові рамки подій, до того ж велика роль відводиться описам. Для дітей більш старшого віку цікавий жанр роману – прозовий твір великого обсягу зі складним переплетінням сюжетних ліній.

Сьогодні лідером серед найулюбленіших дитячих жанрів є фентезі. Жанр характеризується використанням казкових та міфологічних мотивів. Крім того, сучасним юним читачам також до смаку комікси, містика, фантастика, детективи, гумористичні оповідання з тематики шкільного життя, пригодницькі романи, а також трилери і жахастики.

Спостерігається синкретизм (змішування) жанрів, творення метажанрів, а окремі автори постають як новатори жанротворення. Наприклад, з'являються такі жанри, як романний серіал для підлітків (пенталогія Марини Павленко).

[12]Russel D. Literature for Children: A Short Introduction. 2011. 360 p.

пригодницько-фантастично-детективна література (повісті Лесі Воронини, Андрія Кокотюхи).

Твори нехудожнього характеру (пізнавальної літератури) об'єднують поняттям «нон-фікшн». Якщо художня література орієнтована насамперед на духовне, емоційне, естетичне виховання дитини, розважальність, то пізнавальна – на формування в юних читачів мотивації до пізнання навколишньої дійсності в її найрізноманітніших проявах. У межах дитячої пізнавальної книги розрізняють науково-художню (для молодших дітей), науково-пізнавальну (для підлітків), довідкову (енциклопедії, довідники, словники, календарі) та практично-розвивальну (сприяє розвитку навичок читання й письма, логіко-математичних здібностей, мислення, уяви, уваги, пам'яті, творчих та сенсорних здібностей).

Ми поділяємо думку Емілії Огар щодо віднесення довідкової дитячої книги до пізнавальної, оскільки таким виданням притаманні: 1) виразне пізнавально-інформувальне цільове призначення; 2) адаптованість викладу; 3) використання засобів популяризації, у тому числі художньо-образних; жанри словникової чи енциклопедичної статті трансформуються в жанри художньо-публіцистичного характеру (оповідання чи нарис). До того ж відмова від абеткового принципу систематизації матеріалу на користь тематичного передбачає наскрізне, а не вибіркове читання, притаманне для користування класичною довідковою літературою[13].

Етапи становлення юного читача

Першу спробу вікової періодизації становлення людини зробив ще Арістотель. За період поділу він узяв 7 років. Відповідно філософ визначив зміст та обсяг освіти й виховання для кожної вікової групи. Перша об'єднувала дітей віком до 7 років. До другої вікової групи потрапили діти віком від 7 до

[13]Огар Е. І. Сучасна нон-фікшн для дітей: структурні та функціональні характеристики // Читач і читання в системі суспільних пріоритетів. 2012. Вип. 2. С. 41─47.

14 років (до початку статевої зрілості), а до третьої – діти від початку статевої зрілості до 21 року[14].

У XVII ст. вікову періодизацію розробив Ян Амос Коменський. За основу поділу людського життя на періоди він узяв число 6: дитинство – від 0 до 6 років; отроцтво – від 6 до 12 років; юність – від 12 до 18 років; змужнілість – 18–24 роки[15].

Ерік Еріксон (1968) виділяв такі стадії розвитку людини: грудний вік – 0–1 рік, повзунковий – 1–3 роки, дошкільний – 3–6 років, передпубертатний – 6–12 років, юність – 13–18 років.

Лев Виготський в основу періодизації дитячого віку поклав теорію кризових і стабільних періодів та вікових новоутворень. Він виділяв: кризу новонародженості, вік немовляти (2 місяці – 1 рік), кризу одного року, раннє дитинство (1–3 роки), кризу 3 років, дошкільний вік (3–7 років), кризу 7 років, шкільний вік (8–12 років), кризу 13 років, пубертантний вік (14–18 років), кризу 17 років[16].

Принципи підходу до періодизації дитинства, розроблені Левом Виготським, конкретизував Данило Ельконін. За основу він узяв три критерії: соціальну ситуацію розвитку; домінантний вид діяльності; центральне вікове новоутворення.

Ще одну схему періодизації запропонував Рене Заззо: стадія раннього дитинства (до 3 років), стадія дошкільного віку (3–6 років), стадія початкової освіти (6–12 років), стадія навчання в середній школі (12–16 років); стадія вищої та університетської освіти[17].

Дитячі видання залежно від вікової категорії читачів розподіляють на чотири групи:

1) видання для дошкільнят (до 6 років);

[14]Аристотель Сочинения : в 4 т. Т. 4. Москва : Мысль, 1975–1984.
[15]Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Т. 2. Москва, 1982. С. 404–405.
[16]Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. СПб. : СОЮЗ, 1997. 224 с.
[17]Васильев С. В. Основы возрастной и конституциональной антропологии. Москва : Изд-во РОУ, 1996. 216 с.

2) видання для дітей молодшого шкільного віку (6–10 років включно); учні початкової школи;
3) видання для дітей середнього шкільного віку (11–14 років включно); учні середніх класів;
4) видання для підлітків (15–18 років); учні старших класів[18].

Відомості про вікову категорію читачів потрібно обов'язково відображати на титульному аркуші видання. Для кожної вікової групи встановлено свої гігієнічні вимоги[19]. При цьому, якщо видання призначено для кількох вікових груп (наприклад, для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку), то його оформляють відповідно до вимог для молодшої із зазначених груп, тобто за суворішими вимогами.

Різниця в кілька років не є суттєвою для диференціації читацьких пріоритетів дорослого читача, тим часом для дитячої аудиторії все інакше. Наприклад, читачі дошкільного та молодшого шкільного віку віддають перевагу казкам і оповіданням, дітям середнього шкільного віку до смаку повісті-казки або пригодницька й фентезійна проза. Старші підлітки цікавляться науковою фантастикою, пригодницькими, детективними, історичними повістями й романами.

Функції дитячих видань

Основними функціями дитячої літератури вважають виховну, освітню, комунікативну, естетичну, риторичну, гедоністичну.

Виховна функція полягає в потенціалі дитячої літератури формувати кращі моральні якості, забезпечувати становлення цілісної, усебічно розвиненої особистості. Функція реалізується завдяки змісту, формі викладу, добору ілюстративного матеріалу. Освітня функція полягає в передаванні знань, збагаченні інтелектуального та діяльнісного потенціалу дитини. Виконуючи цю функцію, дитяче видання бере участь у навчально-виховному

[18]Державні санітарні норми і правила «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей» доступні за посиланням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07#Text.
[19] Там само.

процесі. Завдяки комунікативній функції дитяча література привертає увагу читача, відбувається взаємодія між дитиною та виданням. Ця функція реалізується передусім завдяки прийомам популяризації викладу, діалогу з юним читачем. Естетична функція полягає у прищепленні художніх смаків, пробудженні бажання змінювати звіт на краще згідно зі сформованими завдяки дитячій книзі уявленнями щодо краси й гармонії. Риторична функція полягає в тому, що дитина, читаючи, стає своєрідним співавтором письменника. До того ж враження від прочитаного можуть стати поштовхом до власної творчості. Гедоністична функція передбачає отримання задоволення від читання.

Критерії класифікації дитячих видань

Дитячі видання можна поділити на кілька типів:

літературно-художні – моновидання, збірники, вибрані твори;

пізнавальні (науково-художні, науково-пізнавальні, довідкові, практично-розвивальні);

навчальні (підручники, навчальні посібники, зошити з друкованою основою, хрестоматії, практикуми тощо);

ізовидання для організації дозвілля – книжки-іграшки (панорамки, трансформери, пазли, розмальовки, абетки), кросворди, комікси.

За віковим критерієм найпоширенішою є така класифікація:

• книги для дошкільнят;

• книги для дітей молодшого шкільного віку;

• книги для дітей молодшого та середнього шкільного віку;

• книги для дітей середнього і старшого шкільного віку.

Згідно з ДСТУ 3017-2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», дитячі видання можемо класифікувати так:

за матеріальною конструкцією (книжкові, аркушеві, журнальні, газетні, карткові, комплектні, книжки-іграшки, плакати);

складом основного тексту (збірники, моновидання).

За матеріальним носієм можемо виділити такі різновиди дитячих видань: паперові; з інших матеріалів (дерево, пластик, тканина, поліетилен тощо); електронні.

Окремої уваги заслуговує феномен дитячої книжки-іграшки. Розглянемо найпоширеніші різновиди дитячих книжок-іграшок, наявні на ринку України. Серед них книги-конструктори, книжки-забавки, музичні книжки-іграшки, книжки-розкладанки, книжки-куліски, книжки-вирубки, книжки-панорамки, книги із серії «доторкнися і відчуй», книги-метаморфози, книги-поробки.

Книга-конструктор дозволяє складати цілісне зображення з окремих компонентів, використовуючи різноманітні комбінації. Ідеться про книги-пазли, книги-мозаїки, книги-магніти.

Книжки-забавки представлені гумовими книжками-іграшками для купання, книжками з тканини, за допомогою яких дитина вчиться шнурувати черевики, зав'язувати стрічки на волоссі, защіпати ґудзики тощо.

Музичні книжки-іграшки через натискання відповідних кнопок відтворюють окремі звуки, мелодії, прозові й віршовані тексти.

Книжки-розкладанки мають вигляд «ширмочок», «гармошок». Серед незвичних конструкцій – розкладанки, в яких книжкові сторінки розгортаються не в одній площині, а в різних напрямках.

Особливістю книжки-куліски є рухомі вставні елементи, а також розсувні сторінки, у яких наступна сторінка складається в попередню.

Конструктивна особливість книжки-вирубки – виріз усередині, крізь який видно зображення на інших сторінках. Зазвичай це кілька планів пейзажів або портретів. Багатошаровість видання створює враження тривимірного простору, на оправі виникає стереоефект – об'ємне озеро, сонце, тваринка тощо.

До книжок-панорамок належать книги портативних форматів, які розгортаються або у вертикальній, або у горизонтальній площині. Виготовляють такі видання методом друкування об'ємних деталей, вирізки, вставки або вклейки їх у книжковий блок.

Книги із серії «доторкнися і відчуй» дають змогу відчувати різні матеріали на дотик.

Сторінки книг-метаморфоз розрізають на декілька частин, що дозволяє читачам комбінувати зображення по-різному залежно від того, як розгорнути видання.

Книги-поробки містять заготовки для аплікацій, паперових іграшок, вирізок одягу для ляльок.

Література

Вернигора Н. Література для дітей у ХХ столітті: жанрово-тематичний аспект [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1329 (дата звернення: 12.01.2020).

Волощук К. Матеріальна конструкція сучасної дитячої книжки-іграшки [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/fil_2010_1/152-154.pdf (дата звернення: 12.02.2020).

Галич А. О. Fiction і non fiction в літературі: проблеми теорії та історії : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 386 с.

Ганкина Э. Детская книга вчера и сегодня (по материалам зарубежной печати). Москва : Книга, 1988. 310 с.

Єфімова М. Типологія дитячої книги [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Svitlana/Downloads/Uk_msshr_2014_20(2)__38.pdf (дата звернення: 12.02.2020).

Касьяненко К. М. Генезис функціонального формотворення дитячої книги // Вісн. мистецтвознавства. 2012. № 26. С. 78–85.

Огар Е. Дитяча книга : проблеми видавничої підготовки. Львів : Аз-Арт, 2002. 160 с.

Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби). Львів : Світ, 2012. 319 с.

Огар Е. Сучасні пізнавальні видання для дітей: поле для наукових роздумів // Зб. пр. НДЦ періодики ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2003. Вип.11. С. 556–563.

Січкар О. Жанрово-стильові різновиди сучасної української літератури для дітей і про дітей [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://urccyl.com.ua/fileadmin/user_upload/Visnyk/Visnyk_2013/Visnyk_2013_23.pdf (дата звернення: 12.02.2020).

Цуріка Л. Історія дитячої книги зі стародавніх часів до сьогодення. Київ : АВІАЗ, 2013. 71 с.

Daniel T. Kline. Medieval Literature for Children. Psychology Press, 2003. 353 p.

Hunt P. An Introduction to Children‟s Literature. Oxford, UK : Oxford University Press, 1994. 247 p.

Oberstein L.-K. Children`s Literature : New Approaches. New York : Palgrave MacMillan Print., 2004. 256 p.

Розділ ІІ. Роль дитячої психології та фізіології в підготовці дитячих видань

Тема 2. Читацька психологія дітей різного віку. Видання для дошкільнят та молодших школярів

Мотиви поведінки дошкільнят

Серед мотивів поведінки дошкільнят можна виділити такі:

- встановлення і підтримка стосунків з дорослими;
- самоствердження і самовираження;
- ігрові;
- змагальні;
- пізнання довкілля.

Ще на першому році життя дитина опановує мовлення, прямоходіння, навчається взаємодіяти з побутовими предметами, спілкуватися з дорослими. Тобто саме в цей період закладається фундамент розвитку і психічних процесів, і інтелекту особистості. Наприкінці першого півріччя малюк починає прагнути до спільних дій з дорослими, наприклад разом розглядати іграшку. У другому півріччі життя дитина засвоює функції й призначення предметів. Зростає обсяг уваги, дитина може зосереджуватися протягом 8–10 хвилин. Однак увага малюка нестійка, поверхова й вибіркова. Її привертають найбільш помітні, емоційно насичені зовнішні ознаки об’єктів.

У період від 1 до 3 років дитина активно засвоює властивості предметів, які відчуває на дотик (форма, розмір). Вона починає успішно маніпулювати предметами, наслідує дорослих, набуває деякої самостійності. На перший план у житті дитини виходить ігрова діяльність, у процесі якої розвивається уява, здатність планувати свою діяльність, добирати для її виконання необхідні матеріали й засоби. Ближче до трьох років у дитини проявляються ознаки так

званої кризи трьох років: 1) відмова виконувати правила; 2) упертість – вимога поважати її думку; 3) протест; 4) відстороненість від дорослого – утверджується позиція «Я сам».

Після трьох років дитина, відкривши для себе на попередніх етапах розвитку «світ предметів», переходить до «пізнання світу людей». Дошкільники ставлять дорослим безліч запитань, намагаючись з'ясувати, чому небо синє, звідки береться роса тощо. На перше місце в житті дитини виходять соціальні взаємозв'язки, спілкування. Дошкільники мріють стати дорослими, наслідують їх у сюжетно-рольових іграх, моделюють міжособистісні взаємини. Допомагаючи дорослим, дошкільнята відчувають себе їхніми партнерами, колегами. У різноманітних видах співпраці зі старшими дитина одержує й систематизує уявлення про їхню працю, проходячи перший етап професійного самовизначення, коли зароджуються перші професійні інтереси дитини.

Якщо дитина отримує похвалу, це викликає в неї гордість і відчуття власної значущості. Поступово дошкільник дедалі більше розуміє, що гра – це лише імітація дорослого життя. Якщо в 3 роки дитина говорить «я велика», то з віком зі зростанням її інтелектуального рівня вона починає вважати себе маленькою та починає усвідомлювати потребу в навчанні, яке неможливе без читання.

Дошкільний вік – це саме той час, коли варто долучати дітей до читання. Адже саме книга постає як засіб пізнавально-мовленнєвого розвитку дитини, джерело для її вражень і моделей поведінки. Однак мова не про те, що дитину слід якнайраніше навчити читати, а про про те, що передусім потрібно сформувати пізнавальний інтерес до книги, прищепити вміння працювати з нею (користуватися змістом, орієнтуватися в сторінках). Важливим чинником, який визначає ставлення дитини до книги та читання, є позиція, якої щодо цього дотримуються батьки та вихователі.

Серед основних особливостей сприйняття книги дітьми дошкільного віку такі:

- здатність співпереживати, співчувати героям, навіть вигаданим;
- підвищена емоційність;
- виражена допитливість.

Книжки для найменших

Розвиток розумових, творчих здібностей дитини, формування сприятливих умов для її інтелектуального та естетичного її розвитку є головними завданнями книги для дитини будь-якого віку, і особливо для найменшої вікової аудиторії.

До характерних рис дитячих видань для найменших можна віднести:

- римованість;
- гумор;
- діалогічність;
- наявність асоціацій з домівкою та родиною;
- єдність тексту та ілюстрацій;
- яскравість образів.

Педагогічна цінність таких видань полягає в залученні дітей до світу літератури, розвитку зв'язного мовлення та логічного мислення.

Невід'ємним компонентом інтелектуально-естетичного виховання дитини з раннього віку є книжка-іграшка. Головна функція таких книжок – формувати враження за допомогою спільної дії кількох аналізаторів – зору, дотику, слуху, стимулювання розвитку мовлення. Це книжки-пищалки, книжки-шаруділки, книжки для купання тощо. Своєю формою, фактурою і конструкцією така книга більше нагадує іграшку, але її інформативність у вигляді зображень та наявність сторінок (іноді з текстом) наближають її до традиційної книги.

Використання нових матеріалів у книжковому виробництві (пластик, тканина, хутро, дизайнерські різновиди картону) стало передумовою розвитку нових конструктивних рішень дитячої книжки-іграшки. Водночас використовуються і нові ігрові засоби: складання і розкладання сторінок,

повороти, вирізання, аплікація, рух об’ємних паперових фігурок, розв’язування, шнурування, таємні кишеньки тощо.

Книжки-іграшки сприяють комплексному розвитку дитини. Зокрема, сенсорний розвиток забезпечують яскраві кольори, формуванню тактильних відчуттів сприяє текстура матеріалу. До того ж така книга розвиває увагу, пам’ять, спостережливість, просторове й логіко-математичне мислення.

Основні вимоги до дитячої книги для найменших – міцність та безпека. Кути у такого видання не мають бути гострими, щоб дитина не поранилася. Не можна використовувати дрібні деталі, які дитина здатна проковтнути чи вдихнути.

Мультимедійні інтерактивні дитячі видання для дошкільнят

З поширенням інформаційно-комунікаційних технологій дедалі більшої популярності набувають мультимедійні видання, в яких за допомогою відповідних програмних засобів взаємозв’язано подано текстову, звукову, графічну та іншу інформацію. Зазвичай такі видання є інтерактивними, тобто передбачають, окрім читання, перегляду ілюстрацій чи відео, прослуховування аудіо, додаткові види взаємодії з юним читачем (вихід в альтернативну реальність, гру, розфарбовування тощо).

Лідером виробництва мультимедійних інтерактивних видань традиційно є США. Зокрема, ідеться про мультимедійні інтерактивні енциклопедії для дітей, доступні в iBookStore. Натиснувши на незрозуміле слово, читач може дізнатися їх значення, ознайомитися з цікавими фактами та прикладами.

Створення мультимедійних інтерактивних видань в Україні ще не набуло масового характеру, однак ця галузь активно розвивається. Нині у відповідному напрямі працюють видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого Лева», «Gutenbergz», «Glowberry Books», «KievSeaPirates», «Smart Adventure». Мультимедійні інтерактивні видання сприяють популяризації читання, реалізують розвивальну функцію

літератури. До того ж ігрові елементи, безумовно, допомагають ґрунтовнішому засвоєнню матеріалу.

Важливе допоміжне значення для мультимедійного інтерактивного видання має звуковий супровід. Він може бути як основним джерелом інформації (наприклад, текст не виводиться, а тільки озвучується, а на екрані з'являються лише ілюстрації), так і доповнювальним (фонові музичні елементи – звуки природи, транспорту тощо).

Зазвичай у мультимедійному інтерактивному виданні звуковий супровід можна регулювати (вмикати / вимикати, збільшувати / зменшувати гучність). Проте звукові ефекти все ж таки можуть негативно впливати на дитину, якщо використано різкі, неритмічні звуки; неочікуваний гучний сигнал (наприклад, якщо дитина виконує певні завдання і він інформує, чи правильною є відповідь); грубий, неприємний, одноманітний голос назвучування (віршів, казок, оповідань тощо). Такий вплив може зіпсувати настрій, спричинити тривожність, роздратованість, головний біль.

Відеоролик у мультимедійному інтерактивному виданні також виконує украй важливу роль. Візуальний компонент допомагає дитині краще зрозуміти викладену інформацію, – наприклад у книжку додають відео, що демонструє, як правильно користуватися певним предметом. Важливими є багато елементів: швидкість заміни одного кадру іншим (дитина може не встигати засвоювати інформацію), яскравість кольорів (занадто тьмяні або занадто яскраві кольори здатні викликати в дитини змішані емоції; якщо картинка не насичена, на ній важко концентрувати увагу, а якщо надто яскрава, то це може призвести до роздратування або втоми); сюжет відео (заборонено використовувати сцени насилля, агресії, знущання над людьми, тваринами, аморальної поведінки тощо).

Анімація здебільшого позитивно впливає на психічний стан малечі. Зазвичай у мультимедійному інтерактивному виданні анімують головних героїв, щоб у дитини складалося відчуття безпосередньої взаємодії з ними. Єдине, що в анімації може негативно впливати на читача, – вигляд героїв. Для

дітей їхня зовнішність надзвичайно важлива, адже малеча часто зіставляє себе з улюбленими персонажами. Герої мають викликати в дитини довіру та приязнь, не бути страшними чи неприваблівими.

Тож створення мультимедійного інтерактивного видання – складний і відповідальний процес, котрий потребує належної підготовки, зважаючи на те, що цільовою аудиторією є діти, чия психіка є надто вразливою. Компоненти мультимедійних інтерактивних видань (звуковий супровід, відеоролик, анімація) виконують виховну та естетичну функції, покращують настрій, заспокоюють тощо. Якщо ж інтерактивна книжка не відповідає вимогам підготовки, її компоненти можуть викликати в дитини негативні емоції чи навіть налякати її.

Зважаючи на особливості дитячої аудиторії, під час підготовки мультимедійного інтерактивного видання автори й редактори мусять бути вкрай пильними, звертаючи увагу не лише на технічні вимоги до такої літератури, а й на потенційний психологічний вплив на основного реципієнта – дитину.

Тематичне розмаїття дитячих абеток

Абетка є однією з перших книжок, які вводять дитину у світ читання. Тож її створення потребує особливої майстерності та співпраці автора тексту, художника, дизайнера. Специфіка жанру дитячої абетки для дошкільнят – у її ігровій природі: читач навчається граючись, знаходить нові літери в пізнавальних прозових текстах або віршиках. При цьому складність абетки варіюється від нехитрих римованих рядків до складних фонетичних експериментів.

Класичним варіантом абетки вже стала «Абетка» від видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», перше видання якої побачило світ 1992 року. У ній багато класичних віршів українських поетів, зразків усної народної творчості, а також оригінальні твори авторства Івана Малковича. Цілком доречним стало використання авторських неологізмів, зокрема слова «еленята» на сторінці з літерою «Е».

«Звіряча абетка» від Івана Андрусяка містить не тільки звичних для дітей представників тваринного світу, а й таких, як гібог, шиншила, іхтіозавр тощо. Зображення літер у виданні нестандартне та привертає увагу читача, хоча й певною мірою може ускладнювати сприйняття тексту дитячою аудиторією.

Мистецька «Абетка» Ганни Копилової від видавництва «Основи» є чудовим вступом до мистецької освіти дитини, а не лише стане в пригоді під час вивчення літер. Видання ілюстроване репродукціями живопису, графіки, зображеннями творів скульптури й декоративно-ужиткового мистецтва з колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. В абетці багато як несподіваних для такого жанру слів («зброя», «їжа», «йогін», «лицар», «щит»), так і звичних («мама», «ніс», «птах», «риба»).

Цікавим рішенням є «Абетка монстрів» Марії Жученко. «Абетка монстрів» складається з двох частин. Перша завдяки смішним віршикам ознайомлює дітей з літерами, друга – з цифрами. До кожної частини є вступ, що об'єднує видання спільним сюжетом: буквені монстри з'явилися внаслідок експерименту злого чаклуна, а веселих цифрових монстриків наліпила із зеленої глини відьма.

Окрім абеток-книжок, існують і інші способи вивчення літер. Ідеться, наприклад, про плакат від компанії «Знаток». При натисненні на сенсорну кнопку приємний голос повідомляє дитині, як звучить певна літера. Плакат має кілька режимів: навчання, перевірка, гра, весела пісенька. Завдяки такій абетці дитина може сама вивчити букви за допомогою сенсорних кнопок, а також перевірити свої знання. Працює плакат за допомогою батарейок.

Під час підготовки абетки варто звертати увагу на такі параметри майбутнього видання: оригінальність (абетка може бути будь-якої тематики: тварини (наприклад абетка динозаврів чи птахів), рослини, іграшки, космос, казкові герої, емоції, професії тощо); відповідність заявленому жанру – абетка; відповідність назви видання змісту; наявність усіх літер в абетці; принцип відбору слів; дотримання норм сучасної української літературної мови;

позначення наголосу в словах; виділення відповідної літери іншим кольором; ретельний відбір ілюстративного матеріалу з урахуванням виховного потенціалу та національних традицій; відповідність між написаним та зображеним; достовірність фактів, викладених у дитячій абетці; відповідність абетки віку аудиторії, оскільки популярність дитячих абеток породила появу абеток для дорослих, коли жанр абетки наповнюється «недитячим» змістом.

Перехід дитини до статусу школяра

Молодший шкільний вік охоплює період життя дитини від 6–7 до 10–11 років. Ці межі можуть змінюватись залежно від системи навчання, яка діє в конкретній країні. З початком навчання в учня початкової школи активно формується читацька компетентність, від рівня якої залежать подальші академічні успіхи.

Навчання в школі помітно впливає на світогляд дитини, даруючи їй масу принципово нових вражень і понять. У дітей молодшого шкільного віку відбувається інтенсивний розвиток нервової системи, її можливості значно зростають, що створює передумови для планомірної навчальної діяльності. Однак процеси збудження переважають над процесами гальмування, тому дитина залишається досить непосидючою, особливо в першому класі. Шкільна програма враховує психофізіологічні можливості дитини цього віку, тому передбачає меншу тривалість уроків та значну частку рухливих вправ, ігор.

У сучасних першокласників спостерігаються значні відмінності між фактичним і фізіологічним віком, різний рівень емоційної та фізичної готовності до навчання. Характерна безсистемна інформованість з багатьох питань, що є наслідком кліпового мислення сучасного покоління дітей. Діти перестали грати в колективні ігри, цей соціальний різновид проведення дозвілля замінили смартфон і комп’ютер. При цьому сучасні діти більш розкуті в стосунках із дорослими та не завжди довіряють їхнім словам.

Процес адаптації першокласників до шкільного життя відбувається на кількох рівнях: біологічному (пристосування до нового режиму життя); психологічному (необхідність виконання нової системи вимог); соціальному

(долучення до учнівського колективу). Під час адаптації можливе виникнення типових адаптивних проблем учнів: станів тривожності, фрустрації, депресії, невпевненості в собі, невротичних проявів, агресії. До того ж позиція школяра далеко не завжди пов'язана з повноцінним бажанням навчатися: спершу дитину можуть приваблювати тільки зовнішні атрибути шкільного життя (портфель, зошити тощо).

Перехід дитини до статусу школяра характеризується тим, що успіхи та невдачі дітей у навчанні перебувають під постійним контролем педагогів, батьків, вихователів групи подовженого дня, педагогів закладів позашкільної освіти та інших дорослих. Шкільне навчання зобов'язує дітей вчасно прокидатися, приходити до школи, дотримуватись правил шкільного розпорядку та інструкцій, виконувати домашні завдання, долати труднощі в навчанні. На перший план в організації поведінки учнів виступають вимоги школи та вчителя. Основою навчальної діяльності школяра стає пізнавальний інтерес і нова соціальна роль учня.

Тим часом між дітьми молодшого шкільного віку та їхніми батьками спостерігається збільшення дистанції внаслідок часових обмежень у спілкуванні, браку спільної діяльності, а також стійкої тенденції перекладати з початком навчання значну частку відповідальності за розвиток і виховання дитини на школу.

Книга в житті молодших школярів

Сучасний учень початкової школи читає менше, ніж його середньостатистичний одноліток попереднього покоління. Зумовлено це, насамперед, зміною темпу життя та стрімким розвитком мас-медійної культури. Комп'ютерні ігри, месенджери, телебачення не залишають дітям часу на читання книжок. Тим часом успіхи в навчанні безпосередньо залежать від швидкості й усвідомленості читання: швидко зазвичай читають ті учні, які читають багато та систематично. Саме читання вдосконалює пам'ять, підтримує стійкість уваги, допомагає зосередитися. Серед мотивів читання

молодших школярів можна виділити такі: розширити світогляд, задовольнити допитливість, навчитися розуміти вчинки інших людей.

До форм роботи з книгою в початковій школі належать: позакласне читання, екскурсії до бібліотек, ведення читацьких щоденників, літературні конкурси, вікторини, турніри, тижні книги, літературні ранки. Учень молодшого шкільного віку повинен мати загальне уявлення про бібліотеку та вміти нею користуватися; мати загальне уявлення про книгу та її елементи (заголовок, ілюстрація, титульний аркуш, зміст, рубрика, передмова); розуміти їх призначення; пояснювати значення заголовка книжки, твору, його зв'язок зі змістом; уміти послуговуватися довідковою літературою, обирати книги для самостійного читання.

Школярам молодшого шкільного віку потрібно пропонувати видання різного жанрового (пригоди, фантастика, казки, вірші, оповідання, пісні) і тематичного спрямування (про природу, дітей, їхнє шкільне й родинне життя, про Батьківщину). Однак варто пам'ятати, що учень початкової школи, як і дошкільник, досі потребує спільного читання з дорослими та обговорення прочитаного. Украй важливим є читання перед сном, оскільки емоційна пам'ять фіксує останні події дня. Не дарма ще 200 років тому казали: «Студенте, учи Псалтир на сон прийдешній».

Готуючи видання для молодших школярів, автори та редактори неодмінно повинні зважати на такі аспекти:

пам'ятати, для кого пишеться книга (увага до мови);

бути креативними і застосовувати гумор;

писати зрозуміло;

використовувати ілюстративний ряд, адже ілюстрації допомагають читачеві інтерпретувати текст;

створювати мультимедійні додатки до друкованих видань, використовуючи інтерес сучасних дітей до інформаційно-комунікаційних технологій.

Видання для молодших школярів порівняно з виданнями для дошкільнят. Вікові вподобання дітей

Порівняно з виданнями для дошкільнят у виданнях для молодших школярів:

збільшується обсяг,

ускладнюються сюжети,

з’являються нові теми,

зростає роль художньої деталі.

У ставленні дітей до прочитаного виявляється здатність відчувати підтексти й упізнавати в книзі себе та інших.

Добираючи видавничий репертуар для читацької аудиторії учнів початкової школи, потрібно, щоб книги були якнайрізноманітнішої тематики: пригоди, казки, мальовані історії, розповіді про тварин, мистецтво, тощо. Серед найпопулярніших жанрів для дітей молодшого шкільного віку казка, повість, детектив, фентезі, наукова фантастика, новела, комікс.

Хоча період навчання в початковій школі охоплює лише чотири роки, існують певні вікові вподобання дітей залежно від їхнього віку. Так, учні 6–7 років через прагнення до самостійності, з одного боку, виявляють інтерес до художньої та довідкової літератури, а з другого, відчувають страх перед великими за обсягом книжками. У дітей 8–9 років актуалізується інтерес до книг про природу. В учнів 10–11 років спостерігається інтерес до людей, дітям цього віку до вподоби книги про видатних особистостей, історичні події, пригоди та мандрівки.

Украй важливою в житті учня початкової школи є роль підручника. Джерелом знань у таких виданнях є насамперед не тексти, а ілюстрації. Тексти вводяться поступово залежно від сформованості в дітей навички читання. Підручники для молодших класів повинні містити чітко сформульовані висновки, узагальнення, правила, у них потрібно використовувати яскраві ілюстрації, мнемонічні прийоми для запам’ятовування інформації, а також прямі вказівки для дітей: подумай, запам’ятай, розкажи, розглянь, спостерігай

тощо. Доречно вводити героїв, які супроводжуватимуть учня сторінками підручника.

Структура основного тексту має бути логічною, з пропорційними за обсягом рубриками. Основні та додаткові тексти потрібно чітко розрізняти – і змістовно, і візуально (зокрема, за допомогою шрифтів). Ілюстративний матеріал має бути сучасним, тематично різнобічним, змістовним, виконаним на високому художньому рівні. Важливо досягти реалістичного зображення, не допускаючи змішування стилів, жанрів, художніх підходів. При цьому варто максимально обмежити кількість декоративних елементів, не допускаючи пістрявості, яка розсіює увагу учня.

Ефективним методом активізації навчання молодшого школяра стають комікси. Бачимо їх у виданнях для вивчення іноземних мов, основ здоров'я, природознавства. Елементи коміксів на сторінках підручників і навчальних посібників дають такі можливості активізації навчальної діяльності:

1) залучають до читання дітей-візуалів;

2) допомагають бачити різноманіття можливостей у поданні сюжету, а саме за допомогою зіставлення візуального й вербального текстів;

3) нарощують словниковий запас та розвивають дитяче мовлення;

4) вчать бачити ланцюжок розвитку подій;

5) навчають розкодовувати картинки;

6) розвивають уміння організовувати інформацію в певний логічний ряд;

7) розвивають уяву й фантазію;

8) формують креативні навички;

9) плекають інтерес до літератури загалом.

У вихованні любові до книжок важливе значення наявність хороших дитячих книг удома. Це дає можливість обмінюватись улюбленими виданнями з друзями, обговорювати їх. Батьки та вчителі мусять подбати про те, щоб дитина знала прізвища авторів і назви книжок, які читає. Необхідно також обов'язково звернути увагу на гігієну читання: не читати при слабкому

освітленні; лампа має бути ліворуч від дитини, світло від неї не повинно падати в очі; читати потрібно з перервами; не можна читати лежачи.

Белетризовані біографії

Під белетризованою біографією для дітей ми розуміємо оповіді, викладені в розважальній, доступній формі, які популяризують відомих постатей із царини науки, мистецтва, спорту, політики тощо серед дитячої читацької аудиторії[20]. Така література спрямована як на духовне, емоційне, естетичне виховання дитини, так і на формування її інформаційної культури та становлення природної потреби пізнавати навколишній світ.

Автор белетризованої біографії не ставить перед собою завдання точно описати події та людей, тому вона не може слугувати документальним свідченням. Однак практика користування такими виданнями виробляє в юного читача звичку отримувати знання не лише зі шкільних підручників, а з інших джерел, тобто орієнтує дитину на позашкільне навчання, на самоосвіту та самовдосконалення впродовж життя.

Серед такої літератури, наявної на ринку України, однією з перших стала книжкова серія видавництва «Грані-Т», заснована 2006 р. До серії ввійшло понад 30 книжок сучасних українських літераторів: Андрія Кокотюхи, Ірен Роздобудько, Івана Андрусяка, Анни Багряної, Лариси Денисенко, Леоніда Кононовича, Любко Дереша, Богдана Жолдака, Яни Дубинянської, Богдана Логвиненка.

«Видавництво Старого Лева» видало біографії фундаторів української культури Івана Франка, Андрея Шептицького, Тараса Шевченка та Богдана-Ігоря Антонича. Видавництво «К.І.С.» – серію про дослідників і науковців «Спалах думки» авторства Луки Новеллі, де оповіді ведуться від першої особи.

Цікавою є також серія біографій від агентства «ІРІО» «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей», до якої належать книжки про Маргарет Тетчер, Одрі Хепберн, Ніколу Теслу, Блеза Паскаля, Чарлі Чапліна,

[20] Фіялка С. Пізнавальний та виховний потенціал белетризованих біографій для дітей // Технологія і техніка друкарства.2018. № 4. С. 80—89. https://doi.org/10.20535/2077-7264.4(62).2018.166336.

Вільяма Шекспіра, Марію Кюрі, Альберта Ейнштейна, Леонардо да Вінчі, Коко Шанель, Стіва Джобса, Ілона Маска, Леоніда Каденюка, Ігоря Сікорського. Особливістю книг серії є те, що видатні персоналії постають перед юними читачами як герої творів пригодницького жанру.

Каркас фактичної біографічної інформації охоплює такі аспекти біографічної інформації: дата і місце народження та смерті; інформація про родину; найвизначніші досягнення; основні події в житті; вплив на суспільство, історичне значення постаті. На цей каркас нанизуються факти, які здатні вразити читача, утримати його увагу, «оживити» зображувану постать та історичний контекст, в якому ця постать жила і творила. Відтак автори додатково звертають увагу на такі аспекти біографії:

Які події з дитинства вплинули на формування особистості?

Які риси характеру посприяли успіху цієї особистості?

Які почуття вона переживала впродовж життя?

Зацікавити читача може нетривіальний початок, в основі якого – цікавий факт, надзвичайна подія, фантастичний образ чи заохочення до дії, наприклад: *«Погляньте на карту Великої Британії. Якщо трошки пофантазувати, можна побачити обриси дракона або товстої ящірки, яка стоїть на задніх лапах. У нижньому лівому кутку – хвіст, у верхньому правому – роззявлена паща* (Вздульська В. Вільям Шекспір. Київ : ІРІО, 2018. С. 10). Інший приклад – слова, якими могла б починатися біографія Джона Леннона: «*У давнину вважалося, що від того, яка погода панує в день твого народження, залежить, якої ти в майбутньому будеш вдачі. Якщо це справді так, то я, мабуть, щасливчик. Адже я, Джон Вінстон Леннон, народився просто під час нальоту німецької авіації на Ліверпуль зранку 9 жовтня 1940 року»* (авторка біографії про Джона Леннона – студентка Анна Манченко).

Автори надихають дітей, наводячи буденні фрагменти із життя великих людей, згадки про спільні інтереси героя та читача. Наприклад коли проводяться паралелі між дитинством героя історії та юного читача: *«Я вправно будую складні споруди з різнокольорових дерев'яних кубиків,*

попередників теперішніх конструкторів «Лего» (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 16).

Увагу читача можуть привернути також оповіді про смішні події з життя описаної в біографії особи. Наприклад*: «Я конструюю кукурудзяні гармати. Але мій експеримент завершується, щойно я розбиваю шибку в нашому домі»* (Новеллі Лука. Тесла та машина на космічній енергії. Київ : К.І.С., 2017. С.19). Так само образи з книг Видавництва Старого Лева (про Івана Франка, Тараса Шевченка та ін.) стають набагато ближчими читачам, адже зображені через побут, кумедну колажну форму. Це більше не далекі іконічні образи, а близькі до читачів за вподобаннями й життєвими буднями люди.

Утримувати увагу читача може й зображення рис характеру героя, який не боїться порушувати правила, бунтувати й кидати виклик: *«Я ненавиджу вдягати форму та ходити на парад – робити те, що від нас, молодого покоління Німеччини, вимагають щоп'ятниці, щосуботи та щонеділі. Ненавиджу завчати щось напам'ять, і тому викладач грецької мови каже, що я нічого не досягну в своєму житті»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 21); *«Я хотів би одружитися з Мілевою, але в нас не вистачить грошей навіть на купівлю двох велосипедів для прогулянок селом. Крім того, мої батьки проти нашого одруження, та я все одно одружуся з нею. Я так вирішив»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 40).

Привернути увагу читача можуть також згадки про дивакуватість головного героя, наголос на його особливостях, наприклад: *«Я не зношу волосся інших людей. Я б до нього не доторкнувся навіть під дулом пістолета. Я міг би захворіти, дивлячись на пушок персика… Я рахую все, що бачу чи роблю, все, що навколо мене… Усе довкола, навіть шматочки, які кладу до рота, має ділитися на три…»* (Новеллі Лука. Тесла та машина на космічній енергії. Київ : К.І.С., 2017. С. 23–24); *«Ще я боюся мікробів. Я мию руки дев'ять разів на день і тричі протираю ручки дверей, перш ніж до них доторкнутися. Заради гігієни я не вітаюся ні з ким за руку, а якщо і роблю це,*

то одягаю рукавички: при собі в мене завжди щонайменше три пари» (Новеллі Лука. Тесла та машина на космічній енергії. Київ : К.І.С., 2017. С. 69). Не зайвою буде й атмосфера таємничості, яка може надати образу додаткової харизматичності та пробудити допитливість юного читача, його інтерес до художника, ученого чи мислителя.

На нашу думку, вдалим прийомом є введення фактів, що засвідчують невдачі й розчарування головного героя біографії. Це наближає його до звичайної людини. Однак поразки не руйнують героїв, а лише загартовують, роблять сильнішими. Наприклад: *«У 1895 році, після моєї спроби скласти вступний іспит до Цюріхського політехнікуму, мене, Альберта Айнштайна, не зарахували»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 11); *«Я знаходжу акціонерів, які здаються мені надійними… Як же я помиляюся. Коли підприємство запущене, я залишаюся без грошей і з купою боргів. Мене звільняють з компанії, яку я сам і заснував. Я не маю ані копійки і змушений шукати роботу, щоб якось вижити. Тому я стаю землекопом і різноробом…»* (Новеллі Лука. Тесла та машина на космічній енергії. Київ : К.І.С., 2017. С. 36–37).

Не чужі для великих і звичайні людські слабкості та пороки. Наприклад: *«Оскільки мені подобається смачно поїсти, я трохи розтовстів»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 67); *«У дитинстві я не був хлопчиком зі зразковою поведінкою, я досить часто сварився, інколи вживаючи погані слова, розповідав купу неймовірних вигадок, щоб підлеститись до дорослих»* (Новеллі Лука. Дарвін та невигадана історіґя про динозаврів. Київ : К.І.С., 2016. С.15); *«Окрім дивацтв, в юнацтві я мав один порок: азартні ігри. Це дуже турбувало моїх батьків, адже за гральним столом я програвав завжди і багато. Мене обдирали як барана. Потім я переборов цю нездорову звичку. З числами можна грати, але обіграти їх неможливо… Безкінченно більше задоволення мені дають мої винаходи і робота»* (Новеллі Лука. Тесла та машина на космічній енергії. Київ : К.І.С., 2017. С. 25).

Цікавими в белетризованих біографіях є кінцівки. Зокрема, досвід того, як зобразити смерть у виданнях для дитячої аудиторії. На нашу думку, вельми доречні кінцівки наявні в Луки Новеллі, наприклад*: «11 квітня 1955 року я пишу другові Бертрану Расселу, підписуючи заклик до всіх країн світу відмовитися від атомної зброї. Це мій останній лист. Мій останній жест»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 81); *«Одним словом, мені вже час іти. Моя душа спокійна»* (Новеллі Лука. Дарвін та невигадана історія про динозаврів. Київ : К.І.С., 2016. С. 81); *«Зараз надворі йде дрібний сніг з дощем. Треба сказати, щоб покоївка придивилася за моїми голубами»* (Новеллі Лука. Тесла та машина на космічній енергії. Київ : К.І.С., 2017. С. 81). Подібні кінцівки оминають тему смерті, але водночас автор залишається чесним із читачем.

Якщо говорити про виховний аспект белетризованих біографій, то в окремих виданнях, попри пригодницько-розважальну нарацію, наявний прихований дидактизм, який потенційно може впливати на формування морально-етичних позицій та ціннісних орієнтацій читача. Наприклад: *«Багатство й успіх ніколи не були моєю метою. А ось почуття, краса та правда мені справді осявали життя, сповнюючи мене силою й радістю»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 11); *«Ніколи не варто руйнувати мости, не будучи певним, що дістанешся протилежного берега»* (Новеллі Лука. Айнштайн та машина часу. Київ : К.І.С., 2016. С. 55).

Реалізується виховна функція белетризованих біографій і тоді, коли герої постають як зразки для наслідування: *«Він був дуже допитливим. Його цікавило геть усе, до найменшої дрібниці. Він про все на світі запитував, а якщо не отримував відповіді на своє запитання, то намагався знайти її самотужки. Його цікавило геть усе. З чого складається той чи інший прилад? Чому деталі з'єднуються саме в такому порядку? І що буде, якщо поміняти дроти місцями? Чи подаватиме прилад сигнал? Якщо не подаватиме, то чому? А якщо подаватиме, то яким буде цей сигнал? Такий само потужний? Чи, можливо, менший, але змінить частоту?»* (Сердюк М. Стів Джобс. Київ

: ІРІО, 2018. С.11). У наведеному прикладі як позитивна риса зображується допитливість. Крім того, раз за разом герої белетризованих біографій постають як любителі читання, наприклад: *«Ілон ковтав книжки. Двісті сторінок він спокійно «з'їдав» за кілька годин. Без книжки в руках Ілона не бачили майже ніколи. Одну за одною він поглинав фантастичні пригоди, комікси, наукову та спеціальну літературу. Одного дня виявилося, що в бібліотеці не лишилося жодної книжки, якої б не прочитав Ілон»* (Сердюк М. Ілон Маск. Київ: ІРІО, 2018. С. 10).

Готуючи белетризовану біографію, автор мусить зануритися в літописи, мемуари, щоденники, листи, спогади сучасників відповідної особи, а також довідкову й художню літературу, аби накреслити загальний сюжет оповіді, а потім наповнити цей сюжет найцікавішими фактами та яскравими побутовими деталями, при цьому щоразу зважуючи їх важливість та здатність зацікавити читача. При цьому автор має враховувати, що особистість формується під впливом епохи, прийнятих у суспільстві на той час морально-етичних норм та моделей поведінки.

Жанр белетризованої біографії дає змогу персоналізувати історію, розвивати мотивацію, пробуджувати потребу в пізнанні навколишнього світу, що постійно супроводжує дорослішання та соціалізацію юного читача. Такі твори виконують не лише пізнавальну та виховну функцію, а й розважальну. Хоча це ще не суто художня література, але вже й не документалістика. Те, що читач ще занадто юний, лише ускладнює завдання автора біографії: попри те, що він має досконало знати життєпис зображуваної особистості, він також має добре володіти мовою популяризації, тобто повинен уміти розповісти про складні поняття дохідливо й захопливо.

Серед канонів побудови белетризованої біографії можна виокремити правдивість зображення головного героя, використання мовностилістичних засобів, глибоке занурення в психологію особистості, добір цікавих і шокуючих фактів, гармонійне поєднання правди і вимислу. Життя людини зіткане з відчуттів, історій та емоцій, а не лише з дат у хронологічній

послідовності. Тож саме в белетризованих біографіях за шаблонними енциклопедичними образами з'являється яскрава індивідуальність видатних постатей. Добре написана белетризована біографія наближає зображуваний в ній образ до читача, досягаючи ефекту присутності, створення ілюзії участі читача у звершеннях, мандрах та експериментах головного героя.

Література

Гнатенко К. І. Психолого-педагогічні питання сприйняття художнього твору молодшими школярами // Наука і освіта. 2016. № 10. С. 18–23.

Дубровська Л. О., Дубровський В. Л., Король В. С. Психолого-педагогічні особливості читацьких інтересів молодших школярів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/921/1/5.pdf (дата звернення: 05.12.2020).

Дуткевич Т. В. Дитяча психологія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452524 (дата звернення: 05.12.2020).

Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Н. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2020. № 61. С. 83–88.

Мухина В. С. Детская психология. Москва : Просвещение, 1985. 272 с.

Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ : Каравелла, 2015. 469 с. Режим доступу: https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452495 (дата звернення: 05.12.2020).

Петрів О. П. Психологічні особливості розумової працездатності молодших школярів: дис. ... канд. психол. наук / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 226 с.

Поліщук С.А. Розвиток вольової регуляції поведінки молодших школярів засобами психологічних казок // Наук. Вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 1(2). С. 108–113.

Ушакова І. М. Вікова психологія : курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2016. 123 с. Режим доступу: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/494/1/%d0%92%d1%96%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d

0%bb%d0%be%d0%b3%d0%b8%d1%8f%20%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%81%d0%bf%20%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%86%20%28%d0%a3%d1%88%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%29.pdf

Тема 3. Читацька психологія дітей різного віку. Видання для підлітків

Цінності, стиль життя і проблеми сучасних підлітків

Перехід дитини до підліткового віку проявляється, з одного боку, у підвищеній сором'язливості, а з другого – агресивності, схильності до крайніх позицій і точок зору, напруженості, конфліктності. До поведінкових проявів підлітка належать: реакція емансипації (прагнення звільнитися від опіки дорослих, ігнорування або неприйняття суспільних цінностей); реакція групування (бажання зайняти потрібне місце у групі, що приносило б задоволення від взаємин з ровесниками); хобі-реакції (захоплення певним видом занять, що може спричинити ігнорування шкільних, домашніх обов'язків)[21].

Сучасні проблеми періоду дорослішання активно обговорюються в журналі «Psychology today» в розділі «Adolescence», де йдеться про формування духовного здоров'я підлітка; девіантну поведінку, її причини та способи корекції. Серед найбільш актуальних проблем періоду дорослішання такі: 1) прояви девіантної поведінки – вандалізм, агресія, суїцидальна поведінка, адиктивна поведінка; 2) вплив на емоційну сферу підлітка інтернету, зокрема комп'ютерних ігор, у яких потрібно виконати набір відповідних завдань за алгоритмом, груп, які навчають підлітків різноманітних способів піти із життя; 3) харчові розлади, пов'язані із прагненням схуднення; 4) інфантильність, коли період дорослішання затягується; 5) раннє статеве життя; 6) булінг та мобінг, і особливо сендвич-мобінг (неприйняття дитини колективом як вчителів, так і однолітків).

Факторами ризику виникнення поведінкових розладів підлітків є:

[21]Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навч.-метод. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. С. 174

високий рівень особистісної тривожності;

напружені стосунки з однолітками;

конфліктність із педагогами;

порушення норм і правил, встановлених у закладі освіти;

академічна неуспішність;

брак професійного інтересу;

незайнятість корисними видами діяльності, відсутність позитивного хобі;

несприятлива сімейна ситуація;

несформованість зовнішньої культури поведінки (неакуратність, грубість, ворожість);

брехливість;

неспроможність критично оцінювати свої вчинки і вчинки інших людей відповідно до моральних і правових норм[22].

Для підлітка важливо, щоб його дорослішання помітили, щоб з ним рахувалися, щоб форма його поведінки не здавалася дитячою. Почуття дорослості проявляється у прагненні до самостійності, бажанні відокремити певні сторони життя від втручання батьків. Це стосується зовнішності, стосунків з однолітками, навчання. Якщо учні дошкільного та молодшого шкільного віку зорієнтовані на позитивні взаємозв'язки з батьками, то підлітки намагаються якнайсильніше послабити ці зв'язки, вийшовши з-під батьківської опіки.

Підлітковий вік є етапом становлення системи цінностей особистості, оскільки на цьому віковому етапі людина накопичує деякий життєвий досвід та набуває певного соціального статусу. Саме в підлітковому віці людина починає серйозно замислюватися над власним майбутнім, зокрема над вибором професійної траєкторії. Крім того, підлітковий вік є періодом статевого самовизначення, коли зміни на фізичному й гормональному рівнях

[22]Федосенко Е. В. Психологическое сопровождение подростков : система работы, диагностика, тренинги : монография. СПб. : Речь, 2008. С. 77–78.

актуалізують проблематику гендерної ідентичності. У підлітковому віці закріплюються уявлення про гендерні ролі, у тому числі й гендерні стереотипи поведінки.

На характер становлення цінностей сучасного підлітка впливають найближче оточення (родина, друзі), культура, матеріальне становище родини, мас-медіа, а також стать, вік, індивідуальні нахили, здібності, потреби тощо. У ціннісній системі сучасного підлітка переважає розважально-рекреативна орієнтація інтересів; «вестернізація» культурних потреб, заміщення цінностей національної культури західними зразками поведінки й символами, спостерігається посилення прагматичного аспекту в ціннісній системі підлітків. Вплив школи на становлення особистості визначається як специфікою організації навчального процесу, так і стосунками з педагогами й однокласниками.

Спосіб життя юнацтва формується під впливом специфічних способів проведення вільного часу, сленгу, надмірно підкресленого наслідування моди, домінування культу сили, нівелювання національних цінностей культури, «легкої» літератури.

У стосунках з підлітками дорослі впадають у крайнощі: або сприймають їх як малих дітей, не коригуючи стилю спілкування та вимагаючи безапеляційної покори, або ж, навпаки, ставляться занадто обережно, бояться обмежити свободу. В обох випадках дорослі отримують негативний результат: у першому – бунт, протест та ігнорування, а в другому – таку ж саму зневагу до звичних обов’язків, проте з усвідомленим правом на таке ставлення. Тож абсолютна свобода шкодить підліткові не менше, ніж тотальний контроль і заборони. Тому завдання дорослих – знайти баланс між обмеженнями й потребою в самоствердженні, природною для відповідного етапу становлення особистості. Для цього потрібно: забезпечити можливості для пошуку себе (курси, секції, хобі); створювати сприятливе оточення з однолітків; давати свободу в розумних межах, про які варто домовитися заздалегідь; виконувати обіцянки; прищепити розуміння неминучої відповідальності за девіантні дії.

Сучасних підлітків хвилює визнання однолітків, набуття соціального досвіду, належність до групи, яка має для них значення, пошук свого місця в ній. Тому, щоб зацікавити підлітка навчанням і читанням, воно має стати засобом отримання лідерства у групі, зростання авторитету серед ровесників. Саме підліткова книга володіє великим потенціалом до формування рис лідера: ініціативного у спілкуванні з однолітками; такого, що зберігає впевненість в оточенні незнайомих людей; розуміє причини вчинків інших людей, мотиви їхньої поведінки; здатного брати на себе відповідальність, переконувати, зацікавити однолітків своїми ідеями.

Читацькі вподобання та категорії читачів-підлітків

Книжка, що вчасно потрапить до рук підлітка, може дуже полегшити життя і дітям, і їхнім батькам, і педагогам. Проте сучасні підлітки схильні сприймати літературу за посередництвом різних посібників з коротким викладом сюжетних подій, використовувати стислі аналітичні тексти підручників замість оригінальних художніх текстів, замінювати читання переглядом відеороликів. Серйозну конкуренцію читанню становить комп'ютерна адикція, передмовами якої слугують тяга до протесту, боротьба проти авторитету дорослих, брак спілкування й теплих емоційних стосунків у сім'ї та колективі однолітків, прагнення до невідомого, ризикованого, відсутність серйозних захоплень, інтересів, хобі, не пов'язаних з комп'ютером, невміння дитини налагоджувати контакти з оточенням, відсутність друзів, нудьга на уроках та незацікавленість навчальним матеріалом[23].

З переходом до підліткового віку ширшає коло знань дитини, її уявлень про світ; формується смак та уподобання до певних літературних жанрів; навколишні явища та події втрачають свою однозначність; мислення стає більш логічним, зростають вимоги до доказовості, обґрунтованості того, про що йдеться і що зображено в книзі; актуалізується прагнення підлітка знайти

[23]Лаврович А. П., Попкова Т. А. Интернет-аддикция в подростковом возрасте // Социально-педагогическая работа. 2003. № 6. С. 3–19.

відповіді на актуальні особисті питання. У цілому підлітки – дуже уважна, прискіплива й вимоглива аудиторія. Дорослішаючи, юнаки й дівчата на сторінках книг намагаються знайти споріднені душі й, ототожнюючи себе з головними героями, наповнюють своє життя емоціями та пригодами. Проте, щоб сучасний підліток читав, його потрібно зацікавити та мотивувати.

Важливий сегмент кола підліткового читання – шкільна програма з української та зарубіжної літератури, проте ці твори далеко не завжди виражають особисті читацькі зацікавлення підлітка. Причиною цього, з одного боку, є те, дитині може бути чужим відображений у класичних творах світ, з другого – школяр ще не має відповідного життєвого й читацького досвіду, аби повноцінно осмислити потенціал твору. Це все часто відбиває в підлітків бажання читати та робить популярними хрестоматії й короткі перекази змісту творів для підготовки до уроків.

Залежно від віку спостерігаються деякі відмінності в читацьких смаках підлітків. Так, у дітей 10–12 років активізується пізнавальна діяльність, помітний інтерес до незвичайних явищ природи, до питань світобудови, історичних подій, невідомих країн. Такий читач чітко розрізняє науково-пізнавальну та художню літературу. Саме тепер час активно вводити до кола читання довідкові видання, науково-популярні журнали, проблемні тексти, що розширюють світогляд.

У віці 13–15 років пізнавальні запити підлітка набувають особистісного сенсу, стають вибірковими. Саме в цей час проявляється стійкий інтерес до окремих навчальних предметів, а отже, до відповідних галузей знань. Тим часом у підлітків 16–18 актуалізується інтерес до певних професій, спостерігається зацікавленість світоглядною тематикою та простежується виражена смакова вибірковість у сприйнятті літературних жанрів.

За ставленням до читання підлітків можна розділити на три групи. Читачі першої групи шукають розважальної, «неважкої» інформації «для себе» та інформацію для підготовки уроків. Підліткам цієї категорії притаманні ситуативність, прагматизм читацького попиту. Їхня читацька

позиція пасивна, а пізнавальні інтереси обмежені. Читачі другої групи здатні не тільки отримувати з книги інформацію, а й порівнювати прочитане з уже відомим, співвідносити зі своїм життєвим досвідом. Такі підлітки цілеспрямовано й систематично шукають у книгах відповіді на свої світоглядні питання. Мотиви підлітків третьої групи спрямовані на поглиблене розуміння вже відомого, пошук способів застосовувати знання, наукову полеміку.

Якщо говорити про художню літературу, то для підліткових книг характерні такі ознаки:

протагоніст-підліток;

оповідь від першої особи;

зображення дорослих персонажів з точки зору підлітків;

певний віковий зріз персонажів;

впізнаване підліткове оточення;

уживання підліткового сленгу;

наявність детальних описів зовнішності та одягу;

позитивна сюжетна розв’язка;

кілька паралельних сюжетних ліній;

обсяг тексту близько 125 до 250 сторінок.

Жанрове різноманіття й тематика підліткової літератури

Сучасна література для підлітків рясніє різноманітними жанрами та вирізняється широким тематичним діапазоном. У ній висвітлюється проблематика підліткового життя, розробляються класичні і «свіжі» сюжети з урахуванням підліткових психологічних особливостей та духовних потреб.

Мотивами підліткової прози дедалі частіше стають тема смерті, безпритульність, складні сімейні ситуації тощо. Автори підліткових видань також часто порушують питання призначення людини, мотивів її поведінки, варіантів виправлення наслідків поганих учинків, співжиття в жорстокому дорослому світі, втрати цінностей. Тобто небезпеки й загрози дорослого світу не приховуються, а, навпаки, підкреслюються, драматизм викладу

ілюструється прикладами з реального життя, поглиблюється соціальна диференціація літературних героїв (від підлітків-мажорів до дітей вулиці). Типологія героїв теж варіюється: ботаніки, романтики, ідеалісти, невдахи, бунтарі, зрадники, малолітні злочинці, провокатори, сироти, люди з інвалідністю та невиліковно хворі.

Із сучасної історичної прози для підлітків заслуговує на увагу повість Зірки Мензатюк «Як я руйнувала імперію» («Видавництво Старого Лева», 2014). Це повість про життя радянських людей в останні роки існування СРСР. Головні герої твору дівчина-киянка Ярина та її друзі з буковинського села Півонія, Ігрек, Микола, тітка Орися, батько і мати, бабуся і дідусь, який був репресований за національну ідею. У повісті йдеться про зародження Народного Руху, участь молодих людей у боротьбі за національне самовизначення. Розгортається також лінія кохання Яринки та Ігрека, дружба підлітків і дитячі пустощі, розповідь про Чорнобильську катастрофу.

У жанровому аспекті триває процес синтезу. Зростає кількість книжок з елементами фантастики. Такі елементи в підлітковій літературі дають змогу оптимізувати вирішення конфліктів, показати непевність меж між вигаданим і реальним світом.

Художні оповіді наповнюються морально-етичними діалогами, філософськими дискусіями, легендами, історичними екскурсами. Літературний репертуар урізноманітнюється науково-популярною, документальною, публіцистичною літературою (наприклад, на тему війни на Сході), виданнями на тему хобі. Нове трактування, переважно в іронічному зрізі, отримує шкільна тематика. Літературні тексти фіксують недовіру до шкільної освіти, а також поляризацію, соціальне розшарування, породжуючи дискусійність і неоднозначність сприймання прочитаного. Так, у повістях «Незрозумілі» та «Не такий» Сергій Гридін змальовує шкільний колектив, різні типи характерів підлітків. Автор дуже добре відтворив атмосферу сучасної школи, залежність підлітків від гаджетів, напади агресивності. Повісті Сергія Гридіна презентують юнацький світ, тоді як повісті Ірини

Мацко «Перехідний вік моєї мами» та Ольги Купріян «Солоні поцілунки» висвітлюють проблеми сучасних дівчат. Автори подають своє бачення шкільного життя, зображують витівки учнів, шкільну дружбу й гострі конфлікти. Відверто описано фізіологічне дорослішання героїв і героїнь, їхні перші побачення.

Література

Баран У. Дитяча та підліткова література: процеси ідеологічної та естетичної канонізації – деканонізації // Наук. вісн. «Література. Діти. Час» Центру дослідж. літ. для дітей та юнацтва. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2016. Вип. № 6. С. 8–16.

Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психологопедагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.

Розділ ІІІ. Особливості підготовки окремих різновидів дитячих видань

Тема 4. Редагування фентезі та наукової фантастики

Поняття про фантастику. Жанрові різновиди фентезі

Жанрово-тематичний розподіл фантастичної літератури вельми різноманітний, чим можна пояснити те, що в науковому дискурсі немає її єдиного визначення та систематизації. Традиційно під нею розуміють усі твори, які містять елементи фантастичного – невідомого або явно неможливого в реальності, та поділяють на фентезі (fantasy), наукову фантастику (science fiction) і жахи (horror)[24].

Фантастика завжди втілює певні ідеали та віддзеркалює суспільні проблеми, формуючи картину світу. Така література створює модель реальності у вигляді вигаданих світів, завдяки чому аудиторія, зокрема й дитяча, засвоює певні істини та стереотипи[25].

[24]Williamson J. The Evolution of Modern Fantasy. Palgrave Macmillan, 2015. 256 p.
[25]Bould M., Vint S. The Routledge Concise History of Science Fiction. Routledge, 2011. Pp. 156-182.

У фантастиці вигадане втілюється в особливих, нереальних персонажах (лунарії (Сірано Бержерак), роботи (Айзек Азімов), вампіри (Брем Стокер). В основі фантастичного твору може лежати гіпотеза (наприклад, винайдення способу робити людей і предмети невидимими в романі Герберта Уеллса «Людина-невидимка»). Фантастичне може стати основою для створення моделі суспільства (майбутнє в романі 451 за Фаренгейтом» Рея Бредбері), а також постати у вигляді концепції світобудови («За мільярд років до кінця світу» Аркадія і Бориса Стругацьких).

У фантастики немає обмежень ані за змістом, ані за формою. Вона завжди балансує на межі реальності і вигадки, розважального та глибоко філософського контексту, виводячи авторський задум за межі стереотипного. Власне дитячу фантастику можна впізнати передусім за сюжетом, вказівкою в анотації, художнім оформленням та стилістикою тексту. Для неї не існує «заборонених» тем і піджанрів, однак розкривати їх слід з урахуванням вікової психології цільової аудиторії.

Останнім часом спостерігається зростання інтересу до творів у жанрі фентезі, який є відносно молодим порівняно із жанром наукової фантастики, але вже може порівнятися з ним за кількістю авторів, шанувальників, а отже – і за ступенем впливу на читацьку аудиторію, у тому числі й дитячу. Головним джерелом жанру вважають скандинавський і кельтський фольклор, а також традиції героїчного епосу, казки, рицарського роману. Засновниками фентезі є дві групи авторів – представники американської (Кері Сміт, Говард Лавкрафт) і британської (Льюїс Керрол, Джон Толкін) шкіл.

Як творець саме дитячого фентезі в історію ввійшов Льюїс Керрол, який написав цикл «Хроніки Нарнії», витримані в дусі традиційної англійської казки. Автор створив чарівний світ, у який потрапляють діти із сучасної Англії та в якому вони переживають серію дивовижних пригод.

Найбільш знаменитим твором у жанрі фентезі став роман «Володар перстнів» професора англійської літератури Джона Толкіна – сага про протистояння сил Світла і Темряви, побудована на кельтських,

скандинавських і давньогерманських міфах. Особлива роль у сюжеті належить гобіту, який уособлює образ «маленької людини», котра несе на собі тягар відповідальності за долю всього світу.

Упродовж еволюції жанру сформувалася класифікація фентезі: високе, героїчне, філософське, історичне, гумористичне, ігрове, темне, міське, ліричне. Високе фентезі зазвичай описує боротьбу з надприродними силами зла й характеризується наявністю фантастичних героїв (ельфи, гноми, гобліни, звіродухи). Головний герой у таких творах протистоїть магії та небезпечним пророцтвам. Піджанр вирізняється увагою до психологічної достовірності вчинків і характерів героїв; автори доповнюють фантастичний світ додатковими атрибутами: картами, історією тощо. Герої героїчного фентезі – варвари двометрового зросту, які, подорожуючи світом поодинці, зустрічають незвичайних супутників, вступають у протистояння із силами зла, рятують красунь тощо. Філософське фентезі наближається до традицій літературної казки-притчі. В історичному фентезі дія відбувається в минулому, на тлі відомих історичних місць, подій або епох, але з додаванням магії або міфологічних героїв. У деяких романах дія відбувається в альтернативних світах, де історичний розвиток пішов іншим шляхом, або ж виклад ведеться за аналогією з історичним романом з вкрапленнями магії. Книги гумористичного фентезі дотепні за змістом і тональністю, у них часто висміюється поведінка героїв. В ігровому фентезі дія відбувається у грі, – група героїв подорожує світом відповідно до правил гри. Відмітною рисою темного фентезі є те, що в ньому панівною силою є зло, а дія відбувається у світі, де панує середньовічний антураж. У міському фентезі фантастичні події розгортаються в реальному місті. Головними героями піджанру є звичайні люди, які раптово потрапляють у світ пригод. У ліричному фентезі відтворюються особисті почуття автора або його настрій.

Багато сучасних письменників поєднують у своїй творчості містичне, героїчне, авантюрно-пригодницьке, філософське, пародійне, гумористичне, фентезі паралельних світів, фентезі про сучасність, детективне та любовне

фентезі, що породжує появу великої кількості відгалужень фентезійного жанру.

Піджанри наукової фантастики

В основу творів наукової фантастики покладено роздуми на теми науки та технологій. Засновником жанру вважають Жуля Верна, хоча сам термін «науково-фантастичний» уперше застосував Яків Перельман лише в 1914 р. «Жорстка» наукова фантастика спирається на відомі наукові факти й технічні досягнення, а «м'яка» покладається, насамперед, на гіпотези і припущення. Серед тем науковофантастичних творів екологічні проблеми, наслідки поширення глобальної мережі, біо- та нанотехнології, проблематика підкорення Космосу, Світового океану тощо. Зокрема, у науковофантастичних творах може йтися про винахід (надсвітловий двигун, телепорт); відкриття (подорожі у часі, телепортація, нове джерело енергії); уявну соціально-політичну систему (утопічну чи антиутопічну), живу істоту або речовину з незвичайними властивостями (інопланетяни, мутанти, антиматерія), незвичайну ситуацію, пов'язану з наукою і технікою (паранормальні здібності).

Піджанри наукової фантастики охоплюють хронофантастику (герой сучасності, потрапляючи в минуле, змінює хід історії); військову наукову фантастику (провідною темою є війна, зокрема йдеться про міжзоряні війни); альтернативну історію (криптоісторія – участь в історичних процесах прибульців, магів; контрфактична історія – зміна історичних подій на протилежні; альтернативна біохімія – автори припускають зовсім інші природні умови на планеті; альтернативна географія – ідеться про інший розвиток історії як наслідок іншої географії планети; постапокаліптика – опис цивілізацій, що пережили катаклізми; стімпанк – опис суспільств з технологіями XIX – початку XX ст.; дизельпанк – опис суспільств, що перебувають на рівні технологій середини XX ст.); соціальну фантастику (розкриття гострих соціальних конфліктів); антиутопію (описуване суспільство характеризується суспільним контролем авторитарної влади).

Українська фантастика для дітей і підлітків

Хоча в українському культурному просторі переважає іноземна фантастика, цілком слушною вважаємо думку Галини Пагутяк, відповідно до якої зосередженість світової літератури на «кельтській міфологічній тематиці», де використовується «попсовий набір персонажів: ельфів, драконів, гоблінів і фей, що робить таку літературу позанаціональною»[26], призвела до того, що ця тема вичерпала себе та поступово перестає бути цікавою для читача.

Корені української фантастики – у прадавніх міфологічних традиціях українців, і насамперед язичницьких, а також народній апокрифічній літературі. Саме в цьому її оригінальність та невичерпний потенціал. У використанні національної міфології українській фантастиці притаманні дві головні риси: «перша пов'язана з висвітленням національно-історичного підґрунтя, друга — з продовженням національно-культурної традиції (Микола Гоголь, Тарас Шевченко, Михайло Коцюбинський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Леся Українка). Але обидві вони подаються у філософсько-фантастичному ключі й сприяють створенню неповторних світів[27].

Серед українських письменників-фантастів, які спираються на фольклорну традицію, можна назвати Наталію Щербу, яка працює в жанрі підліткової фантастики і фентезі. До найвідоміших її творів належать «Часодії», «Чароділ» та «Лунастри».

Так, головна героїня серії із шести книг «Часодії» («Часовий ключ», «Часове серце», «Часова вежа», «Часове ім'я», «Часограма», «Часова битва») – часівниця Василина, дівчинка-підліток, опинилася в незвичайному світі, де всі вміють керувати часом. Повернувшись на Землю, дівчина разом з іншими володарями семи Часових ключів має дочекатися цвітіння таємничого

[26]Пагутяк Г. Україна без гоблінів [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://librolife.ru/g764840 (дата звернення: 20.07.2021).
[27]Литвиненко Т. Національна міфологія в українській російськомовній фантастиці межі XX—XXI століть // Філологічні науки : зб. наук. пр. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. С. 355—361.

Пурпурового Квіту і за його допомогою врятувати часодійний світ і Землю від зіткнення.

У повісті «Володар Жахів. Характерницька сила» Ніни Ягоджинської йдеться про хлопця, який має здібності характерника. Твір наповнений іронічним гумором та цікавими фактами зі слов'янської міфології. У книзі Володимира Рутківського «Сторожова застава» головний герой Вітько потрапляє в середньовічну Русь, де навчається бойових мистецтв в Олешки Поповича, Добрині Микитича та Іллі Муромця. Там хлопець зустрічає своє кохання, пізнає давні звичаї, вступає в сутички з кочівниками.

Наявні в українській літературі й антиутопії для підліткової аудиторії, наприклад «Дика енергія. Лана» Марини та Сергія Дяченків, «Душниця» Володимира Арєнєва. Роман «Дика енергія. Лана» ґрунтується на карпатській культурі та міфології. При цьому у творі описано світ майбутнього, де панує енергетична диктатура. У повісті «Душниця» також простежується фольклорна традиція. Світ цього фантастичного твору схожий на земний, але в ньому є традиція ловити душі померлих. Їх поміщають до особливих кульок та віддають дітям, щоб ті з ними розмовляли. Головний герой твору Сашко, втративши діда, став хранителем кулі з його душею та намагається вирішити старий конфлікт з дідусем. Тим часом Дара Корній та Тала Владмирова у творі «Крила кольору хмар» переконують юних читачів, що янголи живуть серед юдей ще відтоді, коли їх скинули з небес, але вони не потрапили до пекла.

У трилогії «Лісом, небом, водою» Сергія Оксеника поєднано постапокаліптику і сталкерівську романтику з українською демонологією, казковими персонажами. Тут є вовкулаки, Баба Яга, русалки, чарівна ступа, жива і мертва вода, блукання в загадковому лісі. Унаслідок техногенної катастрофи головні герої твору Лисий, Леля та їхні друзі набули надзвичайних здібностей: відчувати небезпеку, розмовляти з тваринами, лікувати рани тощо. Проте оригінальність фантастичного задуму дещо втрачається в третій частині трилогії.

У «Дітях переступу» Наталя Савчук майстерно використовує український фольклор, зокрема образи русалок, берегинь, лявр, мавок, чугайстрів, та промальовує характери цих персонажів, сміливо граючи з мовою.

Вельми цікавими є романи Галини Патуляк, наближені до політичної сатири, – «Королівство» та «Книгоноші з Королівства». Події романів розвиваються в містичному Львові, населеному відьмами, упирями та іншою нечистою силою. Політичний підтекст творів у тому, що від головної героїні та її друзів залежить майбутнє утопічного Королівства, яке прагне поглинути імперія. Злому імператору протистоїть Королівство, король якого помер, принц пропав, а уряд хитрує. Захисниками-хранителями мудрості постають книги. В історичному фентезі цієї ж авторки «Слуга з Добромиля» розповідається про сина упиря й відьми, якому через його походження немає місця на Землі.

У повісті «Таємне товариство боягузів і брехунів» Лесі Вороніної хижі прибульці-синьоморди намагаються заразити людей вірусом страху. Найсильнішою зброєю проти потвор стають винахідливість, кмітливість, дружба і сміх. У повісті «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9» порушуються проблеми міжособистісних стосунків між дітьми, між членами родини, проблеми дружби і зради, історичної пам’яті, а також тематика існування позаземного розуму. У повісті «Планета смугастих равликів» головна героїня Оля подорожує Галактикою зі своїм котом Гарбузиком. Разом вони перевиховують піратів, драконів, пацюків та інших створінь, котрі не були спроможні розрізняти, що добре, а що погано. Герой книги «Суперагент 000. Нові пригоди» Гриць Мамай розплутує злочини, перемагає ворогів та рятує світ. Усе це переплітається з дотепами та іронією.

Наявні у творах українських фантастів теми колонізації космосу, штучного розуму, тотальної роботизації, війни. Вартий уваги роман «Порох із драконових кісток» Володимира Арєнєва про вплив на підлітка жортокості й ненависті з мас-медіа. У науковофантастичному творі Макса Кідрука «Бот.

Гуаякільський парадокс» ідеться про епідемію, яка нагадує дії наноботів, пов'язані зі створенням мозкових плат. Авторка «Алхімії свободи» Ярина Каторож занурює читача в атмосферу середньовіччя.

Поради письменників щодо написання фантастичних творів[28]

Наведемо кілька порад щодо написання фантастичних творів від відомих фантастів.

Використовуйте логіку там, де вона не мала би бути задіяна. Якщо є магія, запитайте себе, звідки вона береться? Чи кожен може її використовувати? Які правила вам доведеться вигадати, щоб забезпечити інтригу у вашій історії? Яким є суспільство? Звідки береться їжа? Треба знати, як працює ваш світ.

Террі Пратчетт

Я прагну створити для історії певний ритм, який рухатиме її вперед, бо це головна суть розповіді. Це наче подорож – ти йдеш з одного місця в інше.

Урсула Ле Ґуїн

Спершу забудьте про натхнення. Звичка – більш надійна, вона підтримуватиме вас, незалежно від того, є натхнення чи ні. Звичка допоможе вам закінчити та «відполірувати» ваші історії, натхнення – ні. Звичка – це наполегливість у практиці.

Октавія Батлер

Ми – автори історій – знаємо, що розповідаємо брехню задля виживання. Але це добра брехня, в якій йдеться про правдиві речі, і ми зобов'язані творити її якнайкраще для своїх читачів. Бо є хтось, кому потрібна така історія. Той, хто виросте в інших умовах без цього твору, буде іншою людиною. Комусь він може подарувати надію, мудрість, доброту чи спокій. І саме тому ми пишемо.

Ніл Ґейман

[28]Поради письменників узято із сайта Видавництва Старого Лева (публікація «Як писати: 9 порад від авторів фентезі і фантастики» від 03.10.2018).

Не пиши як я. Пиши як ти. Ніхто інший так не зуміє. Закінчи цю книжку.

Джоан Ролінґ

Почнемо з початку. Одне з найважливіших рішень, які приймає будь-який письменник, – ідея, про яку слід писати. Вона лежить в основі історії, тож повинна бути чимось більшим, ніж те, що вас (письменника) цікавить. Вона мусить схопити вас за горлянку і вимагати насильно і вперто розповісти цю історію.

Мелінда Ло

Коли ви пишете історію, то не намагайтесь щось довести або продемонструвати заслуги чи недоліки чогось. Якщо просто, ви говорите про деякі цікаві події, ставите їх у найкращому порядку, щоб показати зв'язки між ними та розповісти їх якомога зрозуміліше.

Філіп Пулман

Потрібно навчитися робити жахливу річ – критично дивитися на те, що робите. Сукупність слів на папері, яку вам вдалося отримати під час роботи, – це глина, а не мистецтво. Вам потрібно зліпити з неї остаточний текст. Будьте готові змінити, видалити та переписати цей текст, поки він не стане настільки добрим, наскільки ви можете його зробити на тому етапі вашого художньому розвитку. Потім зробіть лячну річ, перш ніж показати свою роботу світові: підготуйте текст і віддайте його редакторові.

Нало Гопкінсон

Мені дуже важко відповісти на питання: «Чому ви так пишете?». Зокрема тому, що відповідь: «Бо так відчуваю». Я думаю, НЕписьменники мають уявлення, що написання творів є чимось попередньо обдуманим і стратегічним, але це не так. Я відчуваю силу. Я слухаю своє нутро. Я пишу те, від чого отримую задоволення.

Нора К. Джемісін

Література

Бондина Е.С. К типологии жанра фентези // Пограничные процессы в литературе и культуре. Пермь, 2009. С. 136–137.

Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.

Хороб С. С. Жанрові особливості української фантастики кінця XX – початку XXI століття : дис. …канд. філол. наук : 10.01.01 / Терноп. нац. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2017. 234 с.

Яковенко О. К. Жанровые особенности фэнтези (на основе анализа словарных дефиниций фэнтези и научной фантастики) // Вест. Иркутск. гос. лингвист. ун-та, 2008. Т. 1. С. 140–167.

Bould M., Vint S. The Routledge Concise History of Science Fiction. Routledge, 2011. 264 p.

Williamson J. The Evolution of Modern Fantasy. Palgrave Macmillan, 2015. 256 p.

Тема 5. Редагування дитячих видань соціальної тематики

Тематичне розмаїття видань соціальної тематики. Зарубіжний досвід

Сучасні діти не живуть в ідеальному світі й нерідко стикаються зі складними життєвими ситуаціями (смерть близької людини чи домашнього улюбленця, війна, тяжка хвороба, родинні чвари, бідність, булінг і мобінг, сексуальне насильство тощо) та відповідно, можуть потерпати від впливу деструктивних емоцій (тривожність, гнів, заздрість тощо). До того ж багатьох дітей не оминають такі соціальні проблеми, як зловживання алкоголем, наркотична залежність, безпритульність, підліткова вагітність.

Юному читачу потрібні видання про дорослішання та фізіологічні зміни, розлучення, сиротинець, вади розвитку, про вплив еміграції на життя дитини, про складнощі спілкування кількох поколінь однієї родини між собою, про те, як підлітку подолати суїцидальні думки тощо[29]. Така книга здатна втішити, навчити дітей мислити критично, прищепити розуміння того, що не все в житті однозначно.

Спираючись на досвід англомовного дитячого книговидання, узагальнимо тематичне розмаїття дитячих книжок соціальної тематики[30]. Матеріалом для вивчення англомовного ринку дитячої літератури стати база книг найбільшого світового онлайн-майданчика роздрібної торгівлі «Амазон»

[29]Славінська І. Несолодка дитяча література [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/columns/2013/07/11/133251 (дата звернення: 01.09.2017).

[30] Фіялка С. Б. Тематичне розмаїття дитячих книжок: уроки для України / // Обрії друкарства. 2018. № 1 (6). С. 268—279. https://doi.org/10.20535/2522-1078.2018.1.132929.

(https://www.amazon.com). Зокрема, там наявні понад 20000 книг для дітей у рубриці «Difficult Discussions» («Складні обговорення») з підрубриками «Abuse» («Насильство»), «Death & Dying» («Смерть і помирання»), «Disaster Preparedness» («Підготовка до катастроф»), «Drugs» («Наркотики»), «Dysfunctional Relationships» («Нездорові стосунки»), «Homelessness & Poverty» («Безпритульність і бідність»), «Illness» («Хвороба»), «Prejudice & Racism» («Упередження і расизм»), «Runaways» («Утеча з дому»), «Violence» («Жорстокість»)[31].

В означених рубриках наявні видання, в яких порушено такі соціально важливі теми.

Тематика смерті. Ця тематика для дитячої літератури не є новою. Вона так чи інакше проходить через сюжети численних дитячих книжок. Ідеться, наприклад, про казки «Русалочка», «Ангел», «Дівчинка із сірниками», «Білосніжка», а також радянську героїчну прозу початку XX ст. Однак сучасних власне українських видань, які покликані допомогти дітям впоратися з тяжкою втратою у своєму житті, майже немає.

Тим часом відверті роздуми про смерть наявні в таких наявних на «Амазоні» англомовних книгах: «The dead bird» («Мертва пташка»), «When Mom or Dad Dies: A Book of Comfort for Kids» («Коли мама або тато помирають: книга втіхи для дитини»), «I Miss You: A First Look at Death» («Я сумую за тобою: перший погляд на смерть»), «The scar» («Шрам»), «The goodbye book» («Прощальна книга»), «Tear Soup: A Recipe for Healing After Loss» («Суп зі сліз: рецепт зцілення після втрати»), «The Rainbow Bridge: A Visit to Pet Paradise» («Веселковий міст: відвідування раю для домашніх улюбленців»), «Grandad's Island» («Острів дідусів»).

Про статеві стосунки. У сучасних англомовних дитячих виданнях зазначена тематика представлена доволі широко. Це, наприклад, такі книжки про дітонародження з промовистими заголовками: «It's Not the Stork!: A Book

[31]Переглянути окремі сторінки аналізованих видань, почитати відгуки читачів можна на сайті «Амазону» у рубриці Difficult Discussion за посиланням Children's Difficult Discussion Books (amazon.com).

About Girls, Boys, Babies, Bodies, Families and Friends» («Це не лелека! Книжка про дівчаток, хлопчиків, тіла, сім'ї та друзів»), «How a baby is made» («Як робиться дитина»), «Where Did I Come From?» («Звідки я взявся?»), «It's So Amazing!: A Book about Eggs, Sperm, Birth, Babies, and Families» («Це дивовидно! Книжка про яйцеклітини, сперматозоїди, народження дітей і сім'ї»). Сюди належать і книги про зміни в організмі в підлітковому віці «What's Happening to Me? A Guide to Puberty» («Що зі мною відбувається? Настанови щодо статевої зрілості»), «Growing Up: Straight Talk about First Bras, First Periods, and Your Changing Body» («Дорослішання: відверта розмова про перший бюстгалтер, менструацію та інші зміни у твоєму тілі»), а також книги про запобігання статевій розбещеності: «My Body Is Private» («Моє тіло належить мені»), «Uncle Willy's Tickles: A Child's Right to Say No» («Лоскотання дядька Віллі: дитина має право сказати «ні»).

Про глобальні небезпеки для людства. Це книжки про війни, тероризм тощо. Так, у виданні для підлітків «After the First Death» («Після першої смерті») ідеться про терористичну загрозу, а в книжці «When the Wind Blows» («Коли дме вітер») – про небезпеку ядерної війни.

Про алкоголізм і наркоманію. Такі видання, з одного боку, засвідчують згубний вплив шкідливих звичок, носіями яких є дорослі, а з другого, застерігають дітей від цих звичок. Зокрема, ідеться про книги «I wish daddy didn't drink so much» («Я б хотів, щоб тато не пив стільки»), «My Dad Loves Me, My Dad Has a Disease» («Мій тато мене любить, але він хворіє»), «Mommy's Disease: Helping Children Understand Alcoholism» («Мамина хвороба: допоможемо дитині зрозуміти алкоголізм»), «The Dragon Who Lives at Our House» («Дракон, що мешкає в нашому домі»), «What Are Drugs?» («Що таке наркотики»), «No Thanks!: Saying No to Alcohol and Drugs» («Ні, дякую! Скажемо «ні» алкоголю й наркотикам»), «Cigarettes, Cigarettes: The Dirty Rotten Truth About Tobacco» («Цигарки, цигарки: брудна гнила правда про тютюн»).

Звертаючись до таких тем, як алкоголізм і наркоманія, автори зазначених книг без моралізаторства говорять саме про наслідки: як ці звички можуть зруйнувати родину, призвести до каліцтв чи смерті.

Про насильство та жорстокість. Відверто говорять сучасні зарубіжні автори й на тему насильства. Для прикладу можна навести книги: «Hands Are Not for Hitting» («Руки не для биття»), «Mommy, Why Are You Angry with Me» («Мамо, чому ти на мене сердишся?»), «Cyber Bullying (Take a Stand Against Bullying)» (Кібер-цькування: протистояння цькуванню,), «My Mom Has a Bad Temper» («У моєї мами поганий характер»), «Child Abuse: Why Do My Parents Hit Me?» («Насильство над дитиною: чому батьки мене б'ють?), «When Daddy Hit Mommy Kids Have Troubles Too» («Коли тато б'є маму, у дітей теж проблеми»).

Про расову рівність. Важливе місце в сучасному західному мультикультурному світі посідають книги, спрямовані проти расової дискримінації. Серед них можна назвати, наприклад, такі: «Let's talk about race» («Давайте поговоримо про расу), «Brown Girl Dreaming» («Мрії мулатки»), «A Rainbow of Friend» («Веселка друзів»).

Про бідність та безпритульність. Означена тема звучить у таких книгах, як «Still a Family: A Story about Homelessness» («Досі сім'я: історія про бездомність»), «The One Day House» («Будинок на день»), «The Paper House» («Паперовий дім»), «No Place to Be: Voices of Homeless Children» («Нікуди йти: голоси безпритульних дітей»), «Sally and 36 Cents» («Саллі і 36 центів»), «Poverty in America: Causes and Issues» («Бідність в Америці: причини і проблеми»), «Why Do People Live on the Streets?» («Чому люди живуть на вулицях»), «Kids Against Hunger» («Діти проти голоду») тощо.

Про втечу з дому. Ця дітклива тема не оминається в дитячих книгах, які без надмірних повчань пояснюють, чому ж таки цього не варто робити. Це такі книжки, як «Running Out of Night» («Ніч закінчується»), «The Beginner's Guide to Running Away from Home» («Інструкція для початківців про те, як утекти з

дому»), «The Boy Who Swam with Piranhas» («Хлопчик, який плаває з піраньями»), «The Day I Ran Away» («День, коли я втік»)

Про небезпечні знайомства. Ідеться про літературу, яка попереджає про потенційну небезпеку, що її можуть становити для дітей незнайомці. Це, наприклад, такі видання, як «Never Talk to Strangers» («Ніколи не розмовляй з незнайомцями»), «Strangers Have the Best Candy» («У незнайомців найсмачніші цукерки), «Abduction!» («Викрадення»).

Про проблеми людей з інвалідністю. Видання цієї групи прищеплюють юним читачам співчуття до таких людей та розуміння їхнього стану. На дітей, які самі потерпають від фізичних та психічних вад, книги цієї тематики справляють терапевтичний ефект. Серед видань цієї групи можна назвати, зокрема, такі: «Who cares about disadled people?» («Хто дбає про людей з інвалідністю?»), «Think About... Being in a Wheelchair» («Подумай про те, як почуваються люди в інвалідному візку»), «Sparky. A very special teddy bear» («Спаркі. Дуже особливий плюшевий ведмедик»), «What's It Like?.. Using a Wheelchair» («На що це схоже? Користування інвалідним візком»), «What's Wrong With Timmy?» («Що не так з Тіммі?»), «Joined at birth. The lives of conjoined twins» («З'єднані з народження. Життя сіамських близнят»).

Про хвороби. Ще одне тематичне відгалуження дитячого книговидання – книги, що дохідливо роповідають дітям про недуги й життя з ними: «All My Stripes: A Story for Children with Autism» («Усі мої смужки: історія про дітей з аутизмом»), «Germs Make Me Sick!» («Паразити змушують мене хворіти»), «Even Superheroes Get Diabetes» («Навіть у супергероїв буває діабет»), «Mom Has Cancer! Let's Talk About It Series» («У мами рак! Давай поговоримо про це серйозно»), «The Princess and the Peanut Allergy» («Принцеса і алергія на арахіс»), «My Friend Has Down Syndrome» («У мого друга синдром Дауна»), «Invincible Microbe: Tuberculosis and the Never-Ending Search for a Cure» («Невидима бактерія: туберкульоз і постійний пошук ліків»), «Why Did Grandma Put Her Underwear in the Refrigerator?: An Explanation of Alzheimer's Disease for Children» («Чому бабуся поклала білизну в холодильник? Про

хворобу Альцгеймера для дітей»), «My Cancer Days» (Мої дні з раком»), «My Mom Has Multiple Sclerosis: Gail Explains MS To Kids» («У моєї мами розсіяний склероз»), «I Have Eczema» («У мене екзема»), «The Bald-Headed Princess: Cancer, Chemo, and Courage» («Лиса принцеса: рак, хіміотерапія і мужність»), «I'll Hold Your Hand So You Won't Fall: A Child's Guide to Parkinson's Disease» («Я триматиму твою руку, щоб ти не впав: дітям про хворобу Паркінсона»), «I Have Epilepsy. Taking Care of Myself» («У мене епілепсія. Як про себе подбати»), «When Mommy Loses Her Hair: It Means the Medicine is Working» («Коли в мами випадає волосся – значить ліки працюють»), «Shelley, the Hyperactive Turtle» («Шеллі, гіперактивна черепаха»), «Bugs In My Hair?!» («Комахи в моїй голові?!»), «No, No, No Nuts for Me» («Ніяких горішків»), «My Grandpa Had a Stroke» («У мого дідуся був інсульт»), «Alex, the Kid With AIDS» (Алекс. Дитина з ВІЛ), «Please Stop Smiling – Story about Schizophrenia and Mental Illness for Children» («Будь ласка, годі сміятися – історія про шизофренію і психічні хвороби для дітей).

Означені книжкові видання, адресовані юним читачам, впливають на них не лише своїм змістом, легкістю викладу та виразністю мовностилістичної форми, а й цікавим ілюстративним матеріалом, кольоровою гамою, а подеколи й незвичайною пластичною формою, матеріальною конструкцією.

Українські видання соціальної тематики

На українському книжковому ринку поки що мало подібних книжок. Серед наявних можна відзначити книжку Галини Кирпи про втрату близької людини «Мій тато став зіркою» (Львів, 2015) – історію про дівчинку, батько якої загинув на Майдані. Дитина розмірковує на зовсім не дитячі теми: про смерть, барикади, зброю та біженців. Їй важко змиритися з тим, що батько вже не пригорне її, не малюватиме з нею пастеллю тополю аж до неба, не побачить її новонародженої сестрички… Дівча пригадує, як тато вперше не повернувся ночувати, тому що він був «більше потрібен» на Майдані; як вони з мамою прийшли до нього на барикаду, як він пригорнув її до себе і сказав «Ми

переможемо»; як, зрештою, мама повідомила, що тато більше ніколи не прийде.

Однією з перших українських книг про відкрите та різноманітне суспільство стало видання Лариси Денисенко «Майя та її мами» (Київ, 2017). У виданні йдеться про клас звичайної київської школи, при цьому в кожного з учнів – своя родинна історія. Тут немає «лелек» чи «дітей, знайдених у капусті», як і немає поняття «традиційної» родини. Натомість у книжці яскраво вимальовуються реалії життя. В оповідачки Майї – дві мами, а батько – секретний донор. Данилка виховує тільки мама, Софійка Перша та її сестра – діти «з пробірки». У Софійки Другої один тато та дві мами, а в Софійки Третьої, вимушеної переселенки з Луганська, – одна мама, а тато зник на війні. Аксану – дівчинку-білоруску виховує лише батько, а мама померла. Батьків Кирила позбавили батьківських прав, відтак хлопець потрапив до інтернату. Ще один персонаж оповіді – Раїс, змальовуючи образ якого авторка книжки згадує історичну трагедію кримськотатарського народу.

У книжці «Не ангел» (Київ, 2016) Сергій Гридін порушив багато питань, про які дорослі не звикли розмовляти з дітьми. Це, зокрема, родинні сварки, психологічне та фізичне насильство, смерть коханої дівчини, жебрацтво, торгівля людьми та органами. У виданні Марини Павленко «Чи шкідливо ходити покрівлями гаражів» (Київ, 2011) розповідається про братика й сестричку, чий батько випиває, а мама тяжко працює, щоб прогодувати родину. Діти поневіряються безлюдними вулицями, не поспішаючи повертатися до незатишної квартири, де їх чекає холодний обід та нетверезий батько. При цьому, незважаючи на складність теми, книга не пригнічує читача трагічними подіями, – навпаки, попри все, несе хвилю оптимізму, адже діти зображені як мрійники, що, прямують до «своєї вершини».

Книга одинадцяти сучасних українських письменників «Мама по скайпу» (Львів, 2013), упорядкована Мар'яною Савкою, порушує тему соціального сирітства як наслідку трудової міграції батьків. Відтак діти можуть чути й бачити їх здебільшого через комп'ютер чи телефон. Автори

книги показують, що не лише мала дитина, а й підліток потребує уваги, доторку й обіймів. Юні герої книги або згадують про моменти материнської ніжності, або прагнуть їх і як найціннішу коштовність ховають давні мамині фото або ж уникають дивитися на нові, надіслані з далекої чужини. Окрім проблеми змарнованого дитинства, затамованих дитячих образ, які виливаються в байдужість, зухвалість, а подеколи й у проблеми із законом з летальними наслідками, у книзі зачіпається й тематика поневірянь заробітчан-нелегалів, їхнього фізичного й психологічного виснаження, відчуття меншовартості. При цьому в книжці лише одне оповідання зі щасливим завершенням.

Беручи участь у створенні дитячої книги, редактор має пам'ятати, що розширення тематичного розмаїття літератури для дітей сприяє дитячого інтересу до читання. Однак при цьому редактор мусить керуватися Законом України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 № 1296-IV, що встановлює контроль за обігом продукції, яка загрожує суспільній моралі. Зокрема, відповідно до ст. 2 цього Закону, в Україні забороняються виробництво та обіг у будь-якій формі продукції порнографічного характеру. Окрім того, забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка: пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків, наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.

Значною мірою поява нових тем та проблем у сучасній літературі для дітей та юнацтва продиктована запитами читачів, особливістю культурного та суспільно-економічного розвитку сьогодення. Алкогольна та наркотична залежність, смерть, фізичні та психічні вади, тиск однолітків, расизм,

сексуальне насильство тощо не є табуйованими темами, хоча в Україні вони розробляються поки що дуже епізодично.

Однак діти не живуть ізольовано від реальності, їх оточують дорослі зі своїми «дорослими» проблемами. Діти чують розмови старших і переймають їхній життєвий досвід. Крім того, діти спілкуються з однолітками, дивляться телебачення й відвідують соцмережі. Наскільки безпечна альтернативна інформація, розміщена там, проконтролювати складно. Тому книги неодмінно мають відображати те, що діти бачать і чують, віддзеркалювати сучасне життя в усіх його, подеколи не надто приємних, проявах.

Проте, у дитячих книжках на незручні теми не варто бути безпричинно занадто відвертими. Багато що юний читач може дофантазувати. Головне – донести до нього емоційну правда, а не шокувати. Розкриваючи означені теми, книги навчають дітей керувати власними емоціями; дають дітям співчуття і підтримку в складних життєвих ситуаціях; спонукають осмислювати соціальні проблеми, виховують толерантність. Тож спільними зусиллями дитячих авторів, психологів, ілюстраторів та редакторів варто збагачувати тематичний діапазон української дитячої книги соціальною тематикою, розширюючи світогляд юних читачів та готуючи їх до дорослого життя.

Література

Качак Т. Б. Подолання тематичних табу в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва: постколоніальна практика // Наукові праці. Літературознавство. 2014. Вип. 228. Т. 240. С. 51–58.

Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. Київ : Академвидав, 2018. 320 с

Резніченко Н. Тематичне та жанрове розмаїття творчості для дітей Ярослава Стельмаха // Літературознавчі студії. 2015. Т. 43. С. 160–166.

Славінська І. Несолодка дитяча література [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/columns/ 2013/07/11/133251 (дата звернення 01.09.2017).

Strick A., Stockdale S., Asquith R. Making children’s books more diverse: What you can do [Electronic resource]. Available at: http:// www.theguardian.com/childrens-books-site/2014/oct/17/childrensbooks-diversity-everybody-in-twitter-campaign (accessed 01.09.2020).

Narahara M. Gender Stereotypes in Children`s Picture Books [Electronic resource]. Available at: http://files.eric.ed.gov/fulltext/ ED419248.pdf (accessed 01.09.2020).

Beckett A., Ellison N., Barrett S., C. Sonali. Away with the fairies?' Disability within primary-age children's literature [Electronic resource]. DOI: 10.1080/09687591003701355 (accessed 01.09.2017).

Booktrust (n.d.) What's the story? Advice: Representing disability in children's books [Electronic resource]. Available at: http://booktrustadmin. artlogic.net/usr/resources/794/whats-the-story-advice-representation.pdf (accessed 01.09.2020).

Westcott R. How dark is too dark in children's books? [Electronic resource]. Available at: https://www.theguardian.com/childrens-bookssite/2014/sep/02/dark-childrens-books-censorship-rebecca-westcottdiscussion (accessed 01.09.2020).

Тема 6. Редакторська підготовка дитячих казок. Підготовка та редагування коміксів для дітей

Характеристики та особливості жанру казки

Казка – це вид художньої прози, що походить від народних переказів, порівняно коротка розповідь про фантастичні події та персонажів. Вона споріднена з іншими фольклорно-епічними жанрами (сказаннями, сагами, легендами, переказами, епічними піснями), проте безпосередньо не пов'язана з міфологічними уявленнями, а також історичними особами й подіями. Головні герої казки абстрактні: царевич, принцеса, дід та баба, вовк, лисиця тощо. Казки народів світу мають схожі сюжети та персонажів, однак водночас відзначаються національними особливостями.

Казка – це цілий світ, в якому дитина живе, перемагає, навчається розпізнавати й протиставляти добро і зло. Вона є особливим способом пізнання світу та дозволяє дитині систематизувати ставлення до навколишньої дійсності. Поєднання у змісті казки звичного й незнайомого, використання фантастичних перетворень дійсності розвиває уяву дитини.

До особливостей жанру казки належать:

традиційність структури і композиційних елементів (зачини, кінцівки та ін.),

контрастне групування дійових осіб на добрих і поганих,

брак розгорнутих описів природи і побуту.

Сюжети казок багатоепізодні, з драматичним розвитком подій. Дії в казках зосереджені на героєві, а кінець твору зазвичай щасливий.

Тривале становлення жанру привело до нечіткості його меж. Казка може мати форму повісті, роману, поеми. Оскільки джерелом жанру є фольклор, нерідко казку розглядають поряд з міфами, переказами легендами. Однак між цими жанрами є певні відмінності:

- у переказах ідеться про реальні події, в основу легенди покладено диво, фантастичний образ чи уявлення, що їх оповідач або слухач сприймають як правдиві; натомість казка відразу орієнтована на вигадку;
- час подій, що описуються в легенді, відомий, сюжет міфу розвивається в доісторичні часи; час перебігу казкових подій зазвичай невизначений;
- у міфах розповідається про богів, у легендах – про героїв, у казках зазвичай ідеться про невідомих людей;
- на відміну від казки, міфи не містять моралізаторства.

Класифікація та функції казок

Сьогодні український видавничий ринок пропонує дітям сучасні казки (Зірка Мензатюк «Казочки-куцехвостики», «Київські казки»), казкове фентезі (Олександр Дерманський «Король буків, або Таємниця Смарагдової книги»), казкові пригоди (Леся Воронина «Прибулець із Країни Нямликів», Іван Андрусяк «Стефа та її Чакалка»), казки з історичним антуражем (Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»), стилізації під народну казку (Марина Павленко «Півтора бажання, або Казки з Ялосоветиної скрині»).

За формою казки класифікують на поетичні, прозові, драматичні; за адресним призначенням – казки для дітей, дорослих, дорослих і дітей; за автентичністю сюжету – оригінальні казки, художні перекази чи переробки відомих сюжетів; за жанрово-родовою належністю – казки-поеми, казки-балади, казки-повісті, казки-п’єси тощо.

До функцій казок належать: естетична, пізнавальна, морально-етична, соціально-виховна, розважальна. Найбільший вплив казка справляє на розвиток моральних настанов, уявлень про справедливість і несправедливість, хоробрість та боягузтво тощо. Майже всі казки повчають, однак відбувається це опосередковано, без прямого дидактизму.

На думку Василя Сухомлинського, функції казки полягають у таких її особливостях:

1. Через казкові образи дитина засвоює мову, слово з його найтоншими відтінками.

2. Завдяки казці можна відтворити історичний розвиток людського мислення і мовлення.

3. Казка допомагає формувати абстрактне мислення.

4. Казка розвиває естетичні почуття, адже «завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, але й серцем»[32].

5. Казка є джерелом виховання любові до рідної землі.

6. Казка для дитини цілий світ, «в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю»[33].

Фольклорна і літературна казка

Розрізняють фольклорну та літературну казку. У фольклорних казок немає конкретного автора, а є безліч авторів-оповідачів, кожен з яких може додати до оповіді щось своє.

У літературній казці письменники використовують фольклорні елементи (триразові повтори, чарівні помічники і предмети тощо), але виявляють свій оригінальний авторський стиль. Крім того, літературна казка може мати політичний або соціальний підтекст, у формі алегорії виражати протест або критику, спрямовану проти негативних явищ реальної дійсності. Тобто літературна казка тісно пов’язана із сучасною авторові дійсністю,

---

[32]Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ : Рад.школа,1972. С. 153.

[33]Там само. С. 155.

історичною епохою, із самим автором, його психологією та біографією. Вона містить художні деталі, психологічні характеристики та мотивацію дій героїв, індивідуалізацію їхнього мовлення тощо. До різновидів літературної казки належать: переказ народної казки; казка за народними мотивами та власне авторська казка[34].

З українських авторів літературних казок варто назвати Марка Вовчка, Івана Франка, Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, Всеволола Нестайка, Івана Неходу, Михайла Стельмаха, Наталю Забілу, Оксану Іваненко, Платона Воронька, Юрія Збанацького, серед сучасних – Зірку Мензатюк, Олександра Дерманського; Лесю Воронину, Івана Андрусяка та ін. З-поміж зарубіжних авторів найвідоміші Ганс Християн Андерсен, брати Грімм, Астрід Ліндгрен, Шарль Перро, Олександр Пушкін, Джанні Родарі, Оскар Уайльд та ін.

На думку Олени Зубенко, літературна та фольклорна казки мають такі основні відмінності: 1) літературна казка виникає на базі фольклорної і, на відміну від неї, існує в письмовій формі; літературна казка не є імпровізованою, вона завжди завершена і не змінюється; 2) літературна казка індивідуально зорієнтована, проходить через індивідуальну свідомість; вона виражає ідеї письменника та суспільства, яке він репрезентує; 3) літературна казка містить ліричні відступи, детальні портрети та психологічні характеристики образів; 4) літературна казка більш наближена до реального життя; 5) герої авторських казок досить різноманітні, натомість у фольклорній казці герой ідеалізований, він втілює всі найкращі риси з народної уяви; 6) події, вчинки, характери героїв у літературній казці вимагають причиново-наслідкового зв’язку[35].

Структура, сюжети, герої, проблематика казок

У казках зазвичай порушуються суспільно значущі проблеми: самотність, тиранія, заздрісність.

---

[34]Ярмиш Ю. Усвіті казки: Літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1975. С. 227.

[35]Зубенко О. А. Співвідношення літературної та фольклорної казки // Філологічні науки. 2012. № 12. С. 82.

Структура казки певною мірою стандартизована. Твір починається із зачину (одного разу, давним давно, жили собі тощо). Сюжет часто розвивається у вигаданому часі та просторі (незвичайний ліс, замок у небі, будиночок із печива). У казках є вигадані позитивні і негативні герої. Крім того, казкові сюжети часто містять королівських персонажів (король, королева, принц, принцеса). Герої казок наділяються надприродними здібностями, а події мають магічний характер (дерев'яний хлопчик оживає, фея перетворює мишей на коней тощо). Крім того, у казках можуть виконуватися бажання. Порушена на початку казки складна суспільно значуща проблема зазвичай вирішується наприкінці історії, з якої випливає урок для юного читача. Кінцівка казки також може мати стандартизований характер (наприклад, «І жили вони довго і щасливо…»).

Українські казки вирізняються самобутністю, зокрема складом героїв. Наприклад, лише в українських казках є такі персонажі, як Дівка-семилітка – дитина, яка розгадує надзвичайно складні загадки пана, Пан Коцький – старий кіт, якого господар вивів у ліс помирати, але кіт непогано влаштувався, обдуривши всіх лісових звірів, Видимо-Невидимо – невидимий чарівний помічник, який допомагає бідному чоловіку провчити пана, Залізноноса Баба – матір чорта, страшна відьма із залізним носом, Кобиляча Голова – істота, що має здатність літати й може нагородити за працьовитість величезним скарбом або ж покарати за лінощі й неповагу, Івасик-Телесик, що втік від Змія на крилах лебедя, Котигорошко, який подолав Змія ударом булави. Цікаво, що саме в українському фольклорі майже немає повністю негативних героїв. Змій влаштовує частування сміливцю, що прийшов його побороти, завжди питає: «Будемо битися чи миритися?», передає опонентові право першого удару тощо. Русалки можуть залоскотати, якщо не відповісти на їхні загадки, тобто карають за відсутність розуму. Водяник затягує на дно того, хто купається під колесом млина. Польовик насилає вічний сон на людей, які працюють у полі опівдні, коли найвища активність Сонця. Тобто певною мірою такі казки слугують для регламентації поведінки.

Казки мають багату символіку. Наприклад, звичайний ліс, в який часто потрапляє головний герой безлічі казок, – це насправді символ потойбіччя. Рушник – символ дороги, а також смерті, адже саме на рушниках опускали труну з покійником у могилу. Навіть звичайна хата має шляхи для потрапляння до неї потойбічних сил – вікна та комин.

Терапевтичні та дидактичні казки

Терапевтичні казки – це твори, що допомагають прояснити різні життєві ситуації, виплеснути накопичені емоції, познайомитися з різноманітними стратегіями поведінки. Казкотерапію розглядають і в освіті, і у вихованні, і як інструмент психокорекції. Як інструмент передачі досвіду терапевтичні казки виховують у дитини певне ставлення до світу, транслюють адресату моральні норми і правила. Як інструмент розвитку терапевтична казка плекає в дитини фантазію, творчість. Читаючи казку, дитина вбудовує її у свій життєвий сценарій, саме тому діти просять читати їм той самий текст багато разів[36].

До властивостей терапевтичної казки належить відсутність прямих повчань. Події казкової історії логічні, випливають одна з одної, що допомагає дитині засвоювати причиново-наслідкові зв'язки. Через образи казки дитина знайомиться з досвідом багатьох поколінь. У казкових сюжетах висвітлюються ситуації і проблеми життєвого вибору, взаємодопомоги, кохання, боротьби добра і зла. Головний герой такої казки – це збірний образ, з яким дитина може ідентифікувати себе. Тим часом цікавий сюжет (із загадками, чарами, неочікуваними перетвореннями героїв) гарантує активне сприйняття і засвоєння інформації[37].

Дидактичні казки – це навчальний матеріал, який є засобом стимулювання допитливості та інтересу до пізнання. Їх створюють педагоги. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, поняття) «оживають», формується казковий образ світу. Використання дидактичних казок на уроках дає змогу покращити результати навчання та підвищити пізнавальний інтерес

[36] Зинкевич-Евстигнеева Т. Практикум по сказкотерапии. СПб. : Речь, 2000. 310 с.
[37] Соколов Д. Сказки и сказкотерапия. М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. 304 с.

дітей. Дидактична казка стимулює вольові дії дитини, допомагає долати труднощі в навчанні через задоволення емоційних потреб. Завдяки дидактичним казкам навчальний процес урізноманітнюється, стає цікавішим, активізується пізнавально-творча діяльність дітей. Крім того, дидактичні казки формують мотивацію до навчання; сприяють зосередженню уваги читача (слухача); актуалізують опорні знання.

Вибір казок залежно від віку читачів

Перші казки для дитини повинні бути нескладними і короткими: «Колобок», «Ріпка», «Теремок», «Курочка Ряба», «Зайчикова хатинка», «Вовк і семеро козенят», «Лисиця і Журавель» тощо. Ці казки короткі, в них багато повторень, і за їх сюжетом легко встежить навіть малюк. Уже у дворічному віці дитина може утримувати в пам'яті дії героїв казок. Це той вік, коли дітям до вподоби казки про тварин, бо саме вони емоційно близькі дитині. Діти не люблять відвертих повчань та настанов, а казка вчить та виховує ненав'язливо. Важливо, що дитині до 3 років казки краще розповідати, а не читати.

Ближче до 3 років можна почати читати дитині складніші казки, наприклад «Царівну-жабу», «Дюймовочку».

Казки для дітей від 3 до 7 років повинні мати зрозумілий сюжет, описувати добре знайомих дитині героїв, містити нескладні слова й мовні звороти, бути повчальними для дитини і змушувати міркувати. Казки для дітей від 3 до 7 років повинні підбиратися з урахуванням того, наскільки добре в них показані почуття й переживання персонажів. У цей період за допомогою казки малюк знайомиться з чуттєвим світом людей, на прикладі казкових персонажів спостерігає, як між людьми вибудовуються стосунки в реальному світі.

Для дітей цього віку підійдуть такі казки: «Троє поросят», «Гуси-Лебеді», «Кіт у чоботях», «Буратіно», «Незнайко», казки Ганса-Християна Андерсена, братів Грімм, Івана Франка. Прекрасним вибором для дітей цього віку будуть казки у віршах: «Мойдодир», «Муха Цокотуха», «Доктор Айболить», «Коник-Горбоконик» і деякі казки Пушкіна (наприклад, «Про рибалку і рибку»).

Молодшим школярам потрібно читати казки (вже самостійно), головними героями яких є вони самі. У цьому віці діти активно фантазують і шукають у казках своїх прототипів, «приміряючи» сюжет на себе, тому їм будуть цікаві такі казки: «Карлсон, який живе на даху», «Мандри Гулівера», «Подорож блакитної стріли», «Чарівник смарагдового міста», «Дванадцять місяців», казки Астрід Ліндгрен і Джанні Родарі.

Підлітки так само потребують казок, як і діти більш молодшого віку. Щоправда, казки для дітей старшого віку вже називаються книгами фантастики. Серед авторів, які популярні серед підлітків, Льюїс Керролл, Жюль Верн, Марк Твен, Конан Дойл.

Поняття коміксу. Зародження та еволюція жанру

Історія коміксів бере свій початок з кам'яного віку (печерний живопис). У Стародавньому Єгипті художники розмальовували палаци та культові споруди, супроводжуючи малюнки картинками. Зародки коміксів можна виявити також у лубочних картинках і навіть у житійних іконах. Формальні ж елементи коміксу з'являлися значно пізніше. Наприклад, філактери («бульбашка» або «хмарка» з діалогами) уперше стали використовувати на плакатах у XVII ст., а звичка нумерувати кадри сформувалася лише наприкінці XIX ст.

«Батьком» коміксу традиційно вважають швейцарського вчителя Рудольфа Тепфера (1799–1846). У 1830–1840 рр. він видавав власні мальовані історії для дітей і дорослих[38]. У 1933 р. з'явився формат книги коміксів (comic book). Відтоді комікс став розвиватися як самостійне видання. Самостійність коміксу надала принципово нові можливості для розвитку його мови та власної візуально-вербальної образності

У різних країнах літературний жанр коміксу набув своєї специфіки та дістав назву, ґрунтуючись на культурній спадщині регіону: у Німеччині –

[38]Дмитриева Д. Г. Феномен американского супергероя в контекте визуальной культуры XX века : дис. … канд. культурологии : 24.00.01 / Д. Г. Дмитриева. М., 2014. 219 с.

bidelborgen, Іспанії – tebeos, Португалії – quadringo, Фінляндії – sarjakuva, Гонконгу – manhua, Італії – fumetti, Франції – bande dessinée, Японії – манга, Кореї – манхва. Саме поняття «комікс» поширене здебільшого в англомовному світі. Окрім країни походження на видову належність коміксу впливає його обсяг. Масштабні мальовані історії називають графічними романами, або ж графічними новелами. Короткі ж історії звуть стріпами[39].

Скотт Мак-Клауд, автор книги «Суть коміксу», пропонує стисле визначення «послідовні зображення» і більш повне – «суміжні малюнки та інші зображення в смисловій послідовності» [40].

У «Літературознавчій енциклопедії» укладач Юрій Ковалів перевагу віддає тексту, що ілюструється малюнками. Він зазначає, що комікс – це серія чорно-білих або кольорових розважальних малюнків, що ілюструє розвиток сюжету й супроводжується мінімальним, здебільшого діалогічним, текстом»[41]. У «Літературознавчій енциклопедії» за редакцією Андрія Нікюліна робиться акцент на обов'язковій наявності картинок, розміщених у суворій послідовності[42].

Ролан Барт наголошує, що зображення в коміксі вимагають від користувача значно менше зусиль для сприймання, позбавляючи читача необхідності замислюватися над різними «нудними словесними описами»[43]. Комікс небагатослівний, але при цьому «принципово повний: те, чого бракує літературному тексту (інтер'єр, зовнішній вигляд тощо), дає картинка; те, чого

[39]Воронина Р. В. Комикс как особый жанр детской литературы [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13958/7/%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf (дата обращения: 20.05.2020).

[40]МакКлауд С. Теория комикса [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://comicstheory.ru/scott.php (дата обращения: 20.05.2020).

[41] Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт-укл. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. С. 508.

[42]Литературная энциклопедия терминов и понятий / глав. ред. А. Н. Николюкин. М. : Интелвак, 2001. С. 384.

[43]Барт Р. Риторика образа // Избранные работы : Семиотика. Поэтика. М., 1994. С. 297–318.

не вистачає зображенню (передісторія, мова, наслідки тощо), дають текст і сусідні картинки[44].

Умберто Еко розглядає комікси в контексті міфологічного наративу. Учений наголошує, що вони є формою пропаганди, представляючи міфічних героїв як взірці моральних якостей і національної гордості[45].

Перевагами графічно-текстового подання інформації є: простота створення, зрозумілість для аудиторії (є картинка, слово і динаміка), миттєве донесення інформації, урахування соціально-культурного контексту.

Серед найпоширеніших різновидів коміксів виділимо такі:

1. Стріп (comic strip) – невелика за розміром графічна історія, що займає не більше однієї сторінки. Найчастіше стріпи публікують у газетах та журналах, а також на сторінках інтернет-видань.

2. Комікс (comic book, comic, floppy) – багатосторінкове видання, що публікується з певною періодичністю. Вміщає більше сторінкових елементів, аніж стріпи: панелі, розгортки, лінійні кадри, а також відрізняється складнішою композицією.

3. Графічний роман (graphic novel) – комікс, розмір якого перевищує 64 сторінки. Виконуються командою художників. Закінчена історія із серйозним, глобальним сюжетом.

4. Веб-комікс (webcomics) – графічна історія, що публікується в інтернеті. Не обмежений жанровими рамками та може мати безліч підходів до формату, підлаштовується під автора коміксу, аніж під саме видання.

5. Манґа (manga) – японські комікси, що читаються справа наліво. Вирізняються особливим, притаманним тільки цьому жанру способом зображення.

---

[44]Русский комикс : сб. ст. / идея Ю. Александрова ; сост. Ю. Александрова, А. Бархаза. М. : Новое лит. обозрение, 2010. С. 42.

[45]Еко У. Міф про супермена // Роль читача, дослідження з семіотики текстів. Львів : Літопис, 2004. С. 158–182.

Сформувалося три найпоширеніші стилі коміксів: американський, європейський та азійський.

Ознаки американського стилю: деталізовані дії персонажів, що зображені на передньому плані; емоційність; фон плаский, однорідний, з мінімумом деталізації; персонажі повторюються з випуску у випуск та мають передбачувані діапазони поведінки; мало унікальних героїв.

Ознаки європейського стилю: персонаж гармонійно вписується в детальний фон; виразність образів; глибокий сюжет; карикатурність образів або ж, навпаки, їх реалістичність.

Ознаки азійського стилю: гіпертрофовані емоції персонажів, нереалістичні пропорції тіла та великі очі; традиційно японські комікси чорно-білі, через що друк такої продукції значно дешевший; формат, розташування кадрів, персонажі, динаміка зображень, дії героїв і т. д. набагато різноманітніші, ніж у західних коміксах; мова манги максимально проста; фон у мангах зазвичай не малюється, його замінюють трафаретні форми; зовнішній вигляд персонажів стандартизований для полегшення візуального сприйняття; багатосерійність; сюжет манґи може вміщувати велику кількістю фабульних ліній, що зближує її з кінематографом.

Видавництва коміксів в Україні

В Україні жанр приживається або під назвою «комікс», або ж як «графічна проза», а вітчизняна читацька аудиторія потроху ментально звикає до нього, подеколи висловлюючи неоднозначне ставлення до незвичного, відносно нового на наших теренах жанру, адже за ним у різних культурних закріплено чимало стереотипів, найпоширеніші з яких такі: 1) комікси читають лише заради розваги; 2) комікси тільки про супергероїв; 3) комікси – легке, поверхове чтиво. Однією з причин сучасної популярності коміксів є поширення так званого кліпового мислення, особливість якого полягає у сприйнятті світу через короткі яскраві образи й послання. Читаючи комікси, читач вдається до особливої техніки «подвійного читання»: він одночасно сприймає і текст діалогів, і графічний наратив.

Комікси є прикладом мистецтва на межі різних медіа, вони поєднують прозу, живопис, графіку та кінотехніку. За легким сюжетом та яскравими пригодами комікси часто просувають складні ідеї, потужну філософію, класичні літературні сюжети й навіть наукові інновації.

Перекладні видання коміксів в Україні конкурують із місцевими. Серед героїв сучасних всесвітньо відомих коміксів самураї, пірати, ніндзя, рицарі, спартанці, гладіатори. Однак це не шкодить суто українським проєктам: у них своя тематика, свої герої, а відповідно – великий потенціал для патріотичного виховання дітей та молоді. Сьогодні можна впевнено говорити, що в Україні започатковано альтернативну графічну прозу і у вітчизняних творців коміксів справді є прототипи легендарних героїв, про яких варто розповідати читачам.

На сьогодні коміксова індустрія в Україні налічує близько 20 видавництв: «Nebeskey», «Леополь», «Ірбіс Комікси», «Asgardian Comics», «Fireclaw», «ArtHuss», «UA Comics», «Northern Lights», «Vovkulaka», «Рідна мова», «Molfar Comics», «MAL'OPUS», «Ранок», «Артбукс», «Наша ідея», «Видавництво», «Book Chef», «Baiky» та ін.

Як приклад перекладених українською коміксів можна навести серію пізнавальних коміксів про мишеня Джеронімо Стілтона, видану видавництвом «Ірбіс» за ліцензією італійського видавництва «Atlantyca». Це комікси про видатних історичних особистостей та важливі історичні події: «Хто викрав Мону Лізу», «Динозаври наступають», «Слідами Марко Поло», «Відкриття Америки», «Таємниця сфінкса», «Шахраї в Колізеї» і т. д. Окрім того, що ілюстровані видання прищеплюють любов до читання, книги дають змогу зацікавити дітей історією. Переклад якісних пізнавальних коміксів і синтезоване запозичення певних аспектів з якісних коміксів допомагає розширювати світогляд юних українських читачів.

Нового й несподіваного вигляду в жанрі коміксу набули твори класиків української літератури. Ідеться, передусім, про «Класні комікси» видавництва «Грані-Т». У серії вийшли такі твори української літератури зі шкільної програми: Григорій Квітка-Основ’яненко «Конотопська відьма», Іван

Карпенко-Карий «Хазяїн», Іван Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я», Микола Гоголь «Ніч проти Різдва», Микола Куліш «Мина Мазайло», Іван Котляревський «Москаль-чарівник», Іван Франко «Захар Беркут». Цікавим зразком графічної прози став також роман «Герой поневолі» – двотомна графічна адаптація історичної повісті Івана Франка від видавництва «Леополь».

Заслуговує на увагу серія патріотичних коміксів для дітей. Волонтери видали серію «Охоронці Країни» – чорно-білі комікси для дітей у віці 10–12 років. Серед них книги «Початок» «Єднання», «Місія», «Півострів Керем». Це книги про звичайних людей, які під тиском обставин, під впливом війни, узяли до рук зброю й почали захищати свою країну від північного ворога. За сюжетом коміксу відразу зрозуміло, що мова йде про бойові дії на сході України, що Кий – це прообраз героя АТО, який бореться з російським агресором. Водночас у свідомості читача наполегливо пролягає зв'язок з легендарними князями-полянами, які в XXI ст. перевтілилися в супергероїв.

Головні персонажі серії «Українські супергерої» від видавництва «Букрек» Кіборг, Кобзар, Кріп та Віра. Це героїчна книга із сучасними національними супергероями, гідними наслідування, які здатні конкурувати із Суперменом, Жінкою-кішкою чи Бетменом. Кіборг – непереможний залізний воїн із Луганська з людським серцем. Кобзар – збірний образ сучасного, сильного й мужнього чоловіка, утілення сильного духом ватажка, який, незважаючи на те що сліпий, має надприродні телепатичні здібності. Кріп – змальований з гуцулів веселий персонаж, сильний, дотепний, знається на лікуванні травами. Віра – студентка з Києва. Герої видання постійно борються із силами зла, щоразу здобуваючи нові перемоги. Окрім героїв, у коміксах є й антигерої – Виродки (колоради) та Дворли (двоголові орли-людожери). Однак при цьому на сторінках книжки жодного разу не вжито слово «Росія» та «російський».

Переваги і недоліки українських коміксів

Переваги українських коміксів:

• Різноманітний асортимент. Українські мальовані історії не орієнтовані на певну вікову категорію, як це було під час становлення жанру в нашій державі, вони можуть бути цікавими як для дорослого читача, так і для зовсім юного, котрий тільки навчився читати. Для цього добре слугує саме зображення коміксів – дитині сподобається яскрава картинка та барвисті персонажі, дорослому – у якому стилі намальований комікс та який сюжет покладено в основу ілюстрацій.

• Наявність «українського» стилю коміксів. Наприклад, серія «Даогопак» розповідає про пригоди козаків-запорожців. Незважаючи на те, що малюнки коміксів виконано в американському стилі (простий фон, щоб не зливатися з персонажами, акцент на контурі, аніж кольорі), збережено колорит України часів козацтва.

• Витіснення конкурентної російської літератури з ринку. До заснування багатьох українських коміксових видавництв до України ввозилися мальовані історії, надруковані російськими видавництвами. Ціна в них була набагато вищою через транспортування. Зараз українські видавці намагаються витіснити конкурента з ринку та здобувати ліцензії на культові зарубіжні видання. Цьому також сприяють закони щодо порядку ввезення російської друкованої продукції.

• Значний дидактичний потенціал українських коміксів. Зокрема, вони:

1) залучають до читання дітей-візуалів, тобто тих, які краще навчаються з візуальних рядів, ніж вербальних;

2) допомагають бачити різноманіття можливостей у поданні сюжету, а саме за допомогою зіставлення візуального й вербального текстів;

3) нарощують словниковий запас і вчать бачити пунктуацію, подану в прямій мові;

4) вчать бачити логічний чи/та нелогічний ланцюжок розвитку подій;

5) вчать упізнавати нелінійні сюжети;

6) допомагають семіотично розкодовувати картинки й проговорювати промальовані коди;

7) розвивають уміння організовувати інформацію в певний логічний ряд;

8) за умов якісного проговорювання прочитаного розвивають дитяче мовлення;

9) розвивають уяву й фантазію;

10) в умовах креативних занять формують креативні навички;

11) заохочують дітей до дослідження різних жанрів та форматів, формуючи інтерес до літератури загалом

• Популяризація читання. Зі збільшенням обсягів виданих українських коміксів буде зростати й увага до них, що може заохотити потенційного споживача до придбання та читання графічних історій. Це сприяє культурному розвиткові.

Недоліки українських коміксів:

• Жанрова розосередженість. Мало видавництв дотримуються певного жанру коміксів чи вікової категорії. Подібне було помічено нами тільки у видавництвах «Видавництво», «Ірбіс», «Наша ідея» та «Артбукс». Інші ж видавництва намагаються охопити якомога більше жанрів, проте виходить так, що видавці не знають, на яку врешті-решт аудиторію вони планують формувати редакційний портфель. Наприклад, продукцію американської компанії «Marvel» українською перекладають одразу у трьох видавництвах – «Рідній мові», «Fireclaw» та «MAL'OPUS». Інший приклад – видавництво «UA Comix», яким спочатку були видані графічні історії виключно українських авторів, проте згодом до асортименту було додано кілька перекладених мальованих історій та комікси-квести. Старі ж серії оновлювати перестали.

• Об'єктивація жіночих образів. Українські художники зображають жіночих персонажів як гарненьких ляльок, при цьому зодягаючи їх у незручний одяг. Прикладом може слугувати комікс «Воля» та «Двері Агари» від видавництва «Vovkulaka». Головна героїня коміксу «Воля» завжди має

великий виріз на одязі або оголені плечі, незважаючи на те, що одягнена у військову форму.

- Відсутність у коміксів періодичності.

Література

Арнхейм, Р. Искусство и визуальное восприятие: сб. сочинений ; пер. с англ. В. Н. Самохина. М. : Архитектура-С, 2007. 392 с.

Бєлов Д. Комікс як продукт інформаційної культури // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського. 2018. Вип. 49. С. 83–103.

Воронина Р. В. Комикс как особый жанр детской литературы [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13958/7/%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf (дата обращения: 20.05.2020).

Гавришова А. Українські комікси. Розмова з художником коміксів Ігорем Баранько. Goethe-Institut. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://cutt.ly/Lyif3cE (дата звернення: 07.01.2020).

Гудошник О. В. Комікс в українському комунікаційному просторі // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія «Соціальні комунікації». 2017. Вип. 17. С. 19–24.

Дареева О. А. Сказка как учебный текст в процессе обучения детей дошкольного возраста. Вестник БГУ. 2016. № 4. С. 135–142.

Коваленко О. Ю. Роль літературної казки як засіб виховання через звичку читати // Література в контексті культури : зб. наук. пр. Вип. 30. Київ, Вид. дім Дмитра Бураго, 2018. С. 50–62

Космацька Н. В. Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. «Іноземні мови». 2012. Вип. 19. С. 141–147.

Лущевська О. Формат коміксу формує завзятих читачів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.chytomo.com/master-class/format-komiksu-formuye-zavzyatix-chitachiv (дата звернення: 20.05.2020).

Максименко О. Мальовані історії: в Україні комікс активно розвивається, але рідко потрапляє на очі широкій публіці [Електронний ресурс] // Тиждень. 2012. 24 лип. Режим доступу: https://tyzhden.ua/Culture/55301 (дата звернення: 12.01.2020).

Маргулян І. Казкотерапія для малят // Психолог. 2007. № 28. С. 23–24.

Почепцов Г. Комікси як засіб транслювання соціальних смислів [Електронний ресурс] // Media Sapiens. 2012. 26 лют. Режим доступу: https://cutt.ly/ytP7JNo (дата звернення: 10.01.2020).

Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Ленинград, 1986. 361 с.

Соколов Д. Сказки и сказкотерапия. М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. 304 с.

Троян Т. Г. Формування комікс-культури: переваги, функції, значення // Міжнарод. наук. журн. «Інтернаука». 2018. № 7(1). С. 22–26.

Хлестова С. В. Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості // Вісн. Харків. Нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. «Соціальні комунікації». 2017. Вип. 11. С. 13–17.

McCloud S. Making Comics: Storytelling Secrets of Comics, Manga and Graphic Novels. New York : William Morrow Paperbacks, 2006. 221 p.

Тема 7. Підготовка пізнавальних дитячих видань

Завдання пізнавальної літератури та її місце в науковому дискурсі

Пізнавальна книга – один із кращих способів розповісти дитині про навколишній світ та зацікавити її наукою, тобто її основне соціально-функціональне призначення полягає в тому, щоб допомогти юному читачеві задовольнити когнітивні потреби, що супроводжують його дорослішання та соціалізацію.

У боротьбі за увагу та інтерес юних читачів, а також їхніх батьків і педагогів книжки пізнавального характеру нині складають істотну конкуренцію художній літературі. Серед них як переклади світових бестселерів, так і тексти українських авторів. Творців таких пізнавальних дитячих видань можна умовно розділити на два типи: це або дитячі письменники, або ж науковці. У першому типі книжкам нерідко бракує наукової основи, фактичної достовірності, у другому ж – доступності викладу та емоційного контакту із читачем.

Водночас з’являється дедалі більше видань (ідеться здебільшого про перекладні видання, наприклад, твори астрофізика Стівена Гокінга, який спільно з дочкою Люсі Гокінг написав серію пізнавальних книг), котрі в захопливій пригодницькій манері, без дидактизму і зверхності залучають дітей до цікавого світу наукових відкриттів. Це так звані гібридні видання, які поєднують наукове знання та художню вигадку. Саме такі книги викликають у дітей глибокі емоції, обговорення та дискусії, емпатію та взаємодію, натхнення на дискусії, налаштованість на спілкування та на власну творчість, а відтак і стають світовими бестселерами.

Пізнавальні книжки для дітей – один з найскладніших жанрів, оскільки глибокі знання в них треба поєднувати з доступним і цікавим викладом, на що здатен далеко не кожен дитячий «художній» чи дорослий «науковий» автор. Головне завдання при цьому – достовірно розкрити перед дитиною розмаїття наукових фактів. Причому зробити це так, щоб юний читач не просто зрозумів написане, а й не нудьгував читаючи, як це нерідко трапляється під час роботи з навчальною літературою.

Емілія Огар диференціювала пізнавальну книжку для дітей за змістом, розділивши її на такі різновиди, як науково-художня, науково-пізнавальна, довідкова та ужитково-розвивальна. Кожен із цих різновидів, на думку дослідниці, покликаний розв'язувати конкретні інформаційно-комунікативні завдання[46]. Навчальну літературу засвоюють завдяки навчальній програмі та за вказівкою вчителя, а пізнавальну опановують, щоб отримати задоволення, насолоду від прочитаного.

Лен Ансворс дослідив ілюстрації в пізнавальній дитячій літературі, зокрема виокремив такі їх різновиди: натуралістичні (наприклад, фото), реалістичні (наближені до реальних малюнки), наукові (схеми і графіки), фантастичні (персонажі з мультфільмів)[47]. Точність ілюстрацій у дитячій літературі вивчали Кеті Тандел, Томас Троланд і Гейл Прітчарт та ін. За результатами цих досліджень, до 20 % зображень у дитячих пізнавальних текстах хибують на наукову недостовірність[48].

Джерелами помилок у дитячих пізнавальних виданнях є спрощення наукового змісту й обмежений науковий досвід авторів. Наявність таких помилок є дуже серйозною проблемою, адже «аргумент: якщо науковий зміст книжки не важливий, коли видання не є власне науковим, звучить так само

[46] Огар Е. І. Сучасна нон-фікшн для дітей: структурні та функціональні характеристики // Наукові записки [Українська академі друкарства]. 2012. № 2. С. 41–47.
[47]Answorth L. Scaffolding reading of science explanations accessing the grammatical and visual forms of specialized knowledge // Reading. 1997. №. 31(3). Pp. 30–42.
[48]Tundle K., Troland T., Pritchard G. Representations of the moon in children's literature: an analysis of written and visual text // Journal of Elementary Science Education. 2008. № 20(21). Pp. 17–28.

абсурдно, як аргумент про те, що орфографія і пунктуація не важливі в науковій книжці, не присвяченій вивченню мови»[49].

Якщо говорити про сприймання пізнавальної книги, то вчені відзначають такі її важливі ознаки, як ефект присутності, ілюзія безпосереднього пізнання, емоційна наповненість, апеляція до співтворчості, співпереживання, тісне переплетіння логіко-теоретичних та образно-емоційних елементів. Саме ці ознаки високоякісного пізнавального твору зумовлюють його вплив практично на всі сфери духовного світу юного читача – розум, емоції, волю, а відтак і сприяють залученню уваги читача й утриманню його інтересу до видання й науки загалом[50].

Пізнавальні тексти знайомлять зі світом – тим, що поза домівкою, закладом дошкільної освіти чи школою. Книжки переносять дитину в минуле, у космос, розкривають будову речей, особливості тваринного світу й закони фізики. Пізнавальна книжка може в доступній формі пояснити абстрактну математику, розкрити тематику стосунків з однолітками, проблематику самовираження тощо. Для таких книжок важливо показати системність Всесвіту, принципи співіснування людей і природи, тобто вивести дитину за межі буденності, але не у світ фантазії, а в не менш цікаву реальність, що наповнена незвичними історіями більше за будь-який фантастичний роман.

Способи встановити контакт із читачем

Автори кращих зразків пізнавальної літератури прагнуть у доступній і образній формі відтворити ті чи інші факти науки, історії, розвитку суспільства й людської думки. При цьому вони не лише використовують зрозумілу мову й достовірні дані, а й привертають увагу, заохочують сприймати інформацію. Розмаїття засобів утримання читацької уваги в такій літературі передбачає поєднання всіх можливостей впливу на юного читача – як тих, що апелюють до розуму, розповідаючи про досягнення сучасної науки,

[49] Beaumont E. The representations of Whales and dolphins in picture books for young children // Early Childhood Educational Journal. 2017. № 45. Pp. 545–551.
[50]Іванченко О. Науково-популярна книга для дітей: розвиток тематики [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/2_1/12-Ivanchenko.pdf (дата звернення: 18.11.2020).

загадковий світ наукових експериментів, так і тих, що приваблюють його емоційно, підтримуючи інтерес до предмета викладу.

Узагальнимо прийоми та наведемо приклади встановлення контакту із читачем у дитячих пізнавальних виданнях[51].

Використання серії запитань від імені юного читача. Після запитання в тексті читач мимоволі зупиняється і так чи інакше встановлює зв'язок між інформацією, що міститься в тексті, і своїми знаннями. У такий спосіб не тільки підтримується інтерес саме до цього видання, а й стимулюється розумова активність читача. До того ж запитання дають змогу виділити головне, суттєве для розуміння твору в цілому та спрямовують здогадки і припущення читача в бажаному для автора напрямі. Наведемо приклади: *«А який він – атом? Чи можна його побачити? Адже якщо з атомів складається величезний Всесвіт. То ми б їх помітили? Чому ж ми їх не бачимо?»* (Смаль, Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 4); *«Яку ж будову має і як працює людське тіло? Щоб відповісти на це запитання, спробуємо заглянути… під шкіру»* (Факти у трьох вимірах: людина : пер. з англ. / The Templar Company plc. Київ : Махаон-Україна, 2014. С. 1).

Пояснення на відомих моделях. Тлумачення завдяки знайомим читачеві моделям, що ніяк не пов'язані з предметом викладу, дає змогу відійти від складної фундаментальної науковості, щоб у читача не виникало відчуття «я нічого не розумію». Наприклад: *«Але, щоб уявити безмежно мале, спочатку спробуємо пригадати про надзвичайно велике. Ти, читачу, напевне, знаєш, як виглядає наша Сонячна система? В її центрі знаходиться важке і масивне Сонце, а навколо нього, строго на своїх орбітах-колах на певній швидкості рухаються планети: Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран і Нептун. Приблизно так, за результатами своїх досліджень, Ернест Резерфорд уявив атом, стверджуючи, що всередині нього є важке (важке*

[51] Фіялка С. Б. Розмаїття засобів утримання читацької уваги в сучасній пізнавальній книзі для дітей // Поліграфія і видавнича справа. 2017. № 2. С. 163-173. http://library.uad.lviv.ua:8080/lib2web/DocDescription?doc_id=73694.

лише в межах атома, бо для нас воно невагоме) ядро, що складається з протонів і нейтронів. Навколо ядра кружляють своїми орбітами маленькі електрони» (Смаль, Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 9).

Добір цікавих фактів. Дитина залюбки читатиме текст, де трапляються, наприклад, такі факти, що в жирафа блакитний язик, у тигра смугасте не лише хутро, а й шкіра, а діти народжуються без колінних чашечок. Наведемо приклади: *«Вперше отримати золото зі свинцю стало можливим із відкриттям ядерних реакцій. Щоправда, таке золото – радіоактивне і його не можна використовувати для виробництва прикрас. Жодних чарів – лише наука»* (Смаль, Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 10); *Найтриваліший напад гикавки мучив американця Чарлза Осборна – він тривав аж 68 років. За цей час Осборн гикнув приблизно 430 мільйонів разів»* (Факти у трьох вимірах: людина : пер. з англ. / The Templar Company plc. Київ : Махаон-Україна, 2014. С. 7); *«Стародавні китайці вважали, що землю тримає гігантський бик, а землетруси відбуваються, коли бик перекочує Землю з лопатки на лопатку»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 77); *«Ти колись чув про зливи з риб або жаб? А таке трапляється! Буває, що сильні ураганні вітри «висмоктують» з озер усяку дрібну живність. А потім ця живність падає на землю разом із дощем»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 85); *«Тваринам теж сняться сни. Уві сні собаки іноді швидко перебирають лапами, неначе їм сниться, що вони женуться за здобиччю»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 271); *«Франко одягав фрак у поєднанні з вишиванкою, полюбляв рибальство, мав чимало літературних «масок»-псевдонімів, а одного разу був арештований за відсутність паспорта»* (Тихолоз Б., Тихолоз Н. Франко від А до Я. Львів : ВСЛ, 2016. С. 7); *«Працювати лікарем або менеджером сьогодні звична справа. Але чи часто нам доводиться чути, що хтось влаштувався розбивачем яєць, тестером*

цукерок, майстром педикюру для корів, стояльником у черзі або співрозмовцем? А проте всі ці професії реально існують!» (Моя перша книга про людину / уклад. М. О. Панкова. Харків : Пегас, 2014. С. 71).

Інтерактивність. Використання цього прийому полягає в тому, що дитина в самій книжці дістає можливість щось потягнути, покрутити, розмалювати, розібрати картонну модель тощо. Наприклад, інтерактивним є видання «Факти у трьох вимірах: людина» (Київ : Махаон-Україна, 2014. 14 с.). Ще один засіб інтерактивності – наклейки. Так, видання про космос Сари Девіс (Sarah Davis. Sticker Encyclopedia. Space. New York, 2010. 53 с.) містить наприкінці понад 600 наклейок, які читач має вклеювати відповідно до викладеного матеріалу або ж за власною фантазією. У книжці Кузька Кузякіна «Біла трішки чорна-пречорна книжка» (Харків : Віват, 2017. 64 с.) дотепний, а часом навіть абсурдний діалог чорної вівці та вовка-альбіноса подекуди переривається завданнями та експериментами, які можна виконати прямо на сторінках книжки. За допомогою ножиць, клею та інших доступних засобів читачі зможуть створити чорний і білий кольори з інших кольорів, сполучити вершини Чорногори з їхніми назвами, розфарбувати на мапі «кольорові» моря тощо.

Надання можливості пофантазувати. Утримати увагу читача, розвивати його допитливість можна також завдяки шаблону: «а що було б, якби?», наприклад: *«Давай подумаємо, що було б, якби людство так і не навчилося хімії, не осягнуло б тієї глибини знань про навколишній світ… Не розвивалося б сільське господарство, техніка, ніколи б не з'явився велосипед, автомобіль, літак. Навіть лабораторія алхіміка ніколи б не запрацювала. Без хімії людина б і далі користувалася найпростішими знаряддями праці, носила одяг лише з натуральних волокон (льону, коноплі, шерсті), не могла приймати ліки. А боротися з мікробами могла би хіба за допомогою найпростішого мила, звареного із жирку тварин, та деревного вугілля»* (Смаль Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 13–15).

Пояснення складних явищ на дослідах. Юний читач схильний експериментально перевіряти відомі йому факти. Тож цілком доречно для утримання його уваги пояснювати явища на дослідах. Наприклад, для ілюстрації принципу Ле Шательє (принципу рухомої рівноваги) Юлія Смаль наводить дослід для читачів з докладними інструкціями щодо того, як помістити яйце в пляшку, не розбивши його, не зламавши пляшки і не відрізаючи горлечка (Смаль Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. 112 с.). Інший приклад: *«Хочеш сам переконатися в тому, що тепле повітря підіймається вгору? Поклади легку пір'їнку на гарячу батарею – вона полетить угору в потоці нагрітого повітря»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 89).

Спростування поширених хибних уявлень. Не тільки юний, а й дорослий читач захоплено читатеме текст, у якому руйнуються шаблони або ж виникає інтрига. Наведемо приклади: *«…Ми звикли вважати його (Сонце) жовтим або навіть жовтогарячим, іноді й червоним при самому заході. Проте насправді воно сліпучо-біле, бо ж випромінює увесь кольоровий спектр, а все, що ми бачимо, – це результат впливу земної атмосфери. Саме вона й спотворює сонячний колір»* (Смаль, Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 24); *«Голод не має нічого спільного з порожнім шлунком, як думають багато хто»* (Енциклопедія чомусика / уклад. О. М. Скоробагатська. Харків : Вид. дім Пегас, 2015. С. 100). Однак, удаючись до цього прийому, не варто заплутувати читача, змушуючи його розгадувати шаради.

Пояснення через буденні ситуації. Привертати увагу читача можна також уписуванням науки в контекст дитячих буднів: «*Якщо уявити, що атоми та молекули – учні, то на уроці вони – залізо, кожен учень-атом має своє місце, з якого не може довільно зрушити, навіть крутитися. Твердий стан – це коли частинки речовини (атоми, молекули) зберігають своє місце. Як, наприклад, у кристаликах солі чи цукру. А перерва в школі – це рідина. Учні-молекули ганяють коридорами – хто в їдальню, хто просто розминається,*

стримують їх тільки стіни школи. Рідини складаються з молекул, утворених атомами, тому в рідкому стані кожен атом рухається, як хоче, але на відносно невеликі відстані. А от учні на канікулах – це газ: бігають, рідко зустрічаються. І ніщо їх не може стримати» (Смаль, Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 29); «*Подивися на чайник, у якому кипить вода. З його носика піднімається струмінь водяної пари – крихітні нагріті крапельки води. Те ж саме відбувається за жаркої погоди над озерами, морями й океанами: випаровується, тобто перетворюється на пару й піднімається вгору, величезна кількість води. І навіть ми з вами щоразу видихаємо певну кількість нагрітих часточок води. Особливо це помітно взимку, коли з рота «йде пара»* (Енциклопедія чомусика / уклад. О. М. Скоробагатська. Харків : Вид. дім Пегас, 2015. С. 61).

Діалогічність. Читач дитячої книги має відчувати, що автор звертається саме до нього, зважає саме на його запити та інтереси, сприймає читача як рівного собі й не пише текст з позиції лектора. Забезпечуючи діалогічність, автор може користуватися зворотами типу «уявіть», «згадайте», «давайте разом» тощо. Наведемо приклади діалогічного викладу: *«Ти, мабуть, і не здогадуєшся, що вже є справжнісіньким хіміком-експериментатором? Тож слухай сюди. Якщо людина хоч раз в житті підсмажила або зварила яйце, приготувала м'ясо чи картоплю. Навіть посолила суп чи забула на ніч на столі склянку молока і воно скисло, – то вже здійснила справжнє хімічне перетворення»* (Смаль Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 43); «*Уяви, що Землю, мов яблуко, нанизали на невидиму спицю – вісь обертання. Якщо покрутити спицю за кінчик, Земля (яблуко) обертатиметься. Якби ця уявна спиця стояла рівно, то в кожному місці Землі завжди була б одна й та сама пора року. Де зима – там завжди були б морози, а де літо – воно б ніколи не закінчувалося. Але ця спиця трохи нахилена…»* (Енциклопедія чомусика / уклад.О. М. Скоробагатська. Харків : Пегас, 2015. С. 52); *«Заплющ очі! Потягнися! Почухай ніс! Усі ці рухи, як і тисячі інших, людина здійснює лише завдяки узгодженій роботі скелета і м'язів»* (Факти у

трьох вимірах: людина : пер. з англ. / The Templar Company plc. Київ : Махаон-Україна, 2014. С. 3).

Інтрига. Такий прийом покликаний зацікавити, захопити читача, розбудивши його допитливість: *«Тобі, наприклад, вже казали, що плаща-невидимки не існує? Що ж, можу тебе запевнити: це – хибна думка. А пластмаса здатна зарощувати власні «рани» – тріщини і злами. Думаєш, неправда? Давай з'ясуємо, як це відбувається»* (Смаль Ю. Цікава хімія: життєпис речовин. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. С. 64).

Гумор. Важливим є вміння автора дитячої пізнавальної книги помічати в науці кумедні аспекти, додавати до оповіді смішні нотки, а відтак викликати в читача позитивні емоції: *«Якби в людини не було органів чуття, вона не могла б бачити, чути, відчувати запахи, смак їжі та дотики. Жити так – все одно що сидіти в темній звуконепроникній шафі, затиснувши ніс прищепкою!»* (Факти у трьох вимірах: людина : пер. з англ. / The Templar Company plc. Київ : Махаон-Україна, 2014. С. 11); *«З боку спіральна галактика нагадує дві окаті яєчні, зліплені разом»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 10); «*Зате влітку на полюсах Сонце взагалі не заходить за обрій і світить навіть уночі. Отже, влітку тюлені завжди сплять з увімкненим світлом»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 40).

Порівняння. Діти набагато легше сприймають інформацію через відомі для них, а тому й прості аналогії, наприклад: *«За одну секунду Сонце використовує стільки палива, скільки змогли б відвезти 30 млн великих самоскидів»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 19); *«Землю можна порівняти з гігантським багатошаровим тортом, шари в якому утворені різними гірськими породами»* (Енциклопедія чомусика / уклад. О. М. Скоробагатська. Харків : Пегас, 2015. С. 32); *«На Плутоні навіть морозиво сприймалося б як гарячий суп, адже температура надзвичайно низька: мінус 240»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 28); *«На фотографіях, зроблених*

космічним зондом, Іо схожа на гігантську піцу з помідорами і сиром. Таким кольором Іо завдяє викидам сірки із вулканів» (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 30); *«Якщо порівняти нашу Землю з апельсином, тоді місяць був би розміром із вишню»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 31); *«Синій кит такий довгий, що в нього на спині поміститься в ряд вісім слонів»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. – Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 279); *«У китової акули ікринки завбільшки з бейсбольний м'яч»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 316); *«Могутній африканський слон майже витричі вищий за тебе. А важить він як сім легкових автомобілів»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 278).

Посилання на міфи, легенди, цікаві припущення: «За легендою, скульптор Пігмаліон створив статую прекрасної жінки – такої вродливої. Що сам закохався у своє творіння. Афродіта зглянулася над закоханим майстром і оживила статую» (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 171); *«Існує припущення, що рецепт морозива привіз із Китаю Марко Поло»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 227).

Парадоксальний, інтригуючий заголовок: «1+1 = 800?». Далі йде науково-популярний текст про розмноження щурів: «*Постійних пар у щурів немає. Самка народжує від 6 до 12 щуренят. Через три тижні вони вже самі можуть розмножуватися! За рік один щур матиме дітей, онуків, правнуків – до 800 нащадків»* (Букобза Л., Мульньє А. Тварини : пер. з фр. Київ : Махаон-Україна, 2006. С. 5).

Серед невдалих прикладів взаємодії з читачем назвемо такий: «*Настане час, коли сонце помре, витративши весь запас газового палива. Проте це станеться не скоро. Ти до цього точно не доживеш…»* (Велика книга «чому?» : енциклопедія : пер. з англ. Київ : Махаон-Україна, 2015. С. 19). Натомість в іншому виданні аналогічну інформацію подано набагато прийнятніше, хоча

суть тексту не змінюється: *«…Сонце світитиме так само, як і досі, ще стільки ж – добрих 5 мільярдів років, а далі почне поступово остигати. Цього часу вистачить не тільки на твоє життя, а й на життя твоїх прапраправнуків!»* (Енциклопедія чомусика / уклад. О. М. Скоробагатська. Харків : Пегас, 2015. С. 10).

Тож автори пізнавальних дитячих видань не мають забувати про ясність (зрозумілість) і предметність тлумачень, логіку викладу, точність і лаконічність висловлювань. Окрім того, вони повинні бути оригінальними, не боятись входити у формат пригод із захопливим сюжетом, проводити захопливі аналогії, спростовувати усталені уявлення, експериментувати з мовою (користуватися зображально-виражальними засобами, зокрема тропами) та гумором, ставити читачеві запитання, не надавати йому чітких інструкцій, а пропонувати домислити та зробити власні висновки, пройти свій шлях наукового пошуку.

Література

Гордієнко Т. Цікава наука: 10 пізнавальних книг для дітей [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://womo.ua/tsikava-nauka-10-piznavalnih-knig-dlya-ditey (дата звернення: 20.11.2020).

Іванченко О. Науково-популярна книга для дітей: розвиток тематики [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/2_1/12-Ivanchenko.pdf (дата звернення: 18.11.2020).

Огар Е. І. Сучасна нон-фікшн для дітей: структурні та функціональні характеристики // Наук. зап. Укр. акад. друкарства. 2012. № 2. С. 41–47.

Селігей П. Як полонити читача з першого рядка [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1081 (дата звернення: 20.11.2020).

Answorth L. Scaffolding reading of science explanations accessing the grammatical and visual forms of specialized knowledge // Reading. 1997. № 31(3). Pp. 30–42.

Beaumont E. The representations of Whales and dolphins in picture books for young children // Early Childhood Educational Journal. 2017. № 45. Pp. 545–551.

Gonzales J. Developing low-income preschoolers special studies and science vocabulary knowledge through content-focused shared book reading // Journal of Research on Educational Effectiveness. 2011. №. 4(1). Pp. 25–52.

Parkinson J., Adendorff R. Science books for children as a preparation for textbook literacy // Discousre Studies. 2005. Vol. 7, issue 2. Pp. 213–236.

Sackes M., Trundle K., Flevares L. Using children's literature to teach standard-based science concepts in early years // Early Childhood Educational Journal. 2009. № 36. Pp. 415–422.

Schussler E. From flowers to fruits: How children's books represent plant reproduction // International Journal of Science Education. 2008. № 30(12). Pp. 1677–1696.

Tundle K., Troland T., Pritchard T. Representations of the moon in children's literature: an analysis of written and visual text // Journal of Elementary Science Education. 2008. № 20(21). Pp. 17–28.

Wells R., Zeece P. My place in my world: Literature for place-based environmental education // Childhood Educational Journal. 2007. № 35(3). Pp. 285–291.

Тема 8. Підготовка періодичних дитячих видань

Асортимент дитячої періодики в Україні

З початку 1990-х років кількість зареєстрованих і перереєстрованих друкованих медіа для цієї цільової аудиторії сягнула понад 1000 назв. Істотно розширився територіальний діапазон дитячих періодичних видань: редакції зосереджені в Києві, Харкові, Дніпрі, Львові, Одесі, Черкасах, Тернополі, Запоріжжі, Полтаві, Чернівцях, Миколаєві. Тиражі дитячої преси варіюються від кількох сотень до сотень тисяч примірників.

Кількісне зростання дитячої преси та конкуренція з українськими й зарубіжними виданнями сприяли урізноманітненню тематичного наповнення видань, поліпшенню їх поліграфічної якості, водночас це поставило редакції перед новими технологічними та інформаційно-комунікаційними викликами сучасності.

Серед лідерів дитячої преси варто відзначити, насамперед, журнали: «Академія Саморобкіна», «Академія юного моделіста», «Ангелятко», «Ангеляткова наука», «Артклас», «Барвінок», «В гостях у казки», «Ведмедик Баррі», «Весела перерва», «Водограй», «Водограйчик», «Джміль (дітям: живопис, музика і література)», «Дзвіночок», «Куля», «Маленька фея та сім гномів», «Маленький розумник», «Мамине сонечко», «Малятко», «Моє хобі», «Однокласник», «Паросток», «Пізнайко», «Скарби», «Смайлик», «Стежинка», «Стежка», «Сто талантів», «Умійко», «Чарівна казка», «Юний моделіст – конструктор техніки», «Школа монстрів», «Я – модниця», «Яблунька»,

«Колосок». З-поміж дитячих газет найвідомішими є «Велика дитяча газета», «Зайчик», ігрова газета для саморозвитку дітей «Я сам(а)», «Казковий вечір».

На сучасному етапі свого розвитку українська дитяча періодика представлена переважно розважальними журналами та газетами. Однак водночас вона має значний потенціал щодо інтелектуальнного розвитку дітей, адже містить цікаві розповіді з історії («Дивосвіт», «Світ дитини»), про рослинний і тваринний світ, культуру («Колосок», «Соняшник», «Джміль»), літературні твори «Барвінок»), матеріали для вивчення іноземних мов «Стежка», «Джміль»), а також охоплює тематику хобі («Умійко», «Юний моделіст – конструктор техніки», «Моє хобі» тощо).

З розвитком інформаційних технологій періодичні видання набувають електронного формату. Вагомим чинником популяризації таких видань є зручність у використанні. Вони вирізняються інтерактивністю; оперативністю пошуку інформації; мультимедійністю; можливістю швидко роздрукувати матеріал.

Одним з яскравих прикладів сучасного періодичного видання, що має друковану й електронну форму, є журнал «Пізнайко». Використання такого формату дає змогу засвоювати інформацію в режимі діалогу. На сторінках видання пропонуються конкурси, що ще більше заохочує юних читачів. Головна сторінка сайта містить корисні посилання для батьків та дітей, педагогів та студентів, архів та посилання на відеоогляди попередніх випусків.

Класифікація дитячих журналів

Сучасна дитяча періодика становить сукупність різноманітних за тематикою та жанрово-стильовими ознаками видань. У газетах і журналах для дітей та юнацтва реалізуються основні напрями виховання: громадянське, інтелектуальне, морально-етичне, трудове, економічне, естетичне, фізичне, гендерне, екологічне, правове, здоров’язбережувальне.

Дитячий журнал – найпоширеніший тип періодичного видання для дітей. Він має збірний образ автора, тобто створюється колективом авторів, і конкретний тип адресата (за віком, статтю та інтересами).

Найчастіше дитячі журнали класифікують так:

- за віковою категорією аудиторії: для наймолодших («Малятко», «Пізнайко від 2 до 6», «Мамине сонечко», «Ангелятко», «Ангеляткова наука», «Колобочок», «Водограйчик»); для дітей старшого дошкільного віку та учнів перших-других класів («Пізнайко від 6», «Маленька фея та сім гномів», «Чарівна принцеса», «Маленький розумник», «Стежка», «Умійко», «Яблунька», «Водограй», «Джміль (дітям: живопис, музика і література); для 3–6 класів: «Куля», «Колосок»); для підлітків («Однокласник» («ОК»), «Планета знань», «Веселі уроки», «Країна знань», «Юний моделіст» та ін.);
- характером інформації: універсально-тематичні («Джміль»); монотематичні («В гостях у казки»);
- цільовим призначенням: пізнавальні («Колосок»); літературно-художні («Барвінок»); розважальні («Весела перерва»); релігійні («Ангелятко», «Зернятко», «Сто талантів», «Стежинка») тощо.

Випускаються як видання, орієнтовані на дівчаток («Маленька фея та сім гномів», «Чарівна принцеса», «Жасмин: журнал для сучасних дівчат»), так і на хлопчиків («Маленький розумник», «Юний моделіст – конструктор техніки»), а також такі, що є гендерно нейтральними («Пізнайко», «Розумашки», «Колосок», «Куля» тощо. Водночас на сторінках видань досі трапляється стереотипізація образів дівчаток і хлопчиків, їхньої поведінки, обов'язків; залучення тільки одного з батьків до розвитку дитини тощо.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій видавці створюють сучасні електронні інтерактивні видання, завдяки чому виникають нові види видань.

Зміст, форма та рубрикація сучасного дитячого журналу

Саме аудиторія журналу визначає тематичне наповнення видання. За характером розкриття теми дитячі журнали для найменшої вікової категорії (від 1 року до 3) не мають істотної диференціації за гендерною ознакою та за інтересами, а видання для юних читачів від 5 років, учнів молодшого шкільного віку, а тим паче підлітків тяжіють до гендерної диференціації, а

також поділу за інтересами: для навчання – журнал «Веселі уроки», для юних конструкторів – «Юний моделіст – конструктор техніки», для тих, хто цікавиться наукою, – «Колосок», для поціновувачів літератури – «Барвінок».

При цьому дитячий журнал як різновид періодичного видання є відносно структурованою системою (формат, набір рубрик, структура текстів окремого номеру). Залежно від вікової категорії та характеру контенту (розважальний, пізнавальний тощо) журнал має мовну специфіку. Наприклад, якщо у виданнях для найменшої аудиторії уникають термінів, запозичень, то у виданнях для підлітків цілком доречним може бути використання мовної гри, оказіоналізмів, жаргонізмів, сленгу, англіцизмів тощо.

Розглянемо структуру кількох дитячих журналів для дітей різних вікових категорій.

Журнал «Джміль» – це часопис для дітей від 4 до 10 років, їх батьків і педагогів. Призначений для співпраці дорослого з дитиною в сім'ї, дитячому садку та початковій школі. Має такі рубрики: «Вернісаж», «Джмеликова колекція», «Джмеликова пошта», «Ігротека», «Кіностудія», «Клуб допитливих», «Клуб кмітливих», «Космічна станція», «Лабораторія», «Літературна студія», «Майстерня», «Мала сцена», «Методичний довідник», «Оркестровий клас», «Поліглот», «Пригоди на обкладинці», «Психологічна вітальня», «Самчитайлик», «Святковий день», «Служба безпеки», «Студія декоративного мистецтва», «Театр з кишені», «Християнська школа», «Художня студія», «Школа економіки», «Школа лідерів», «Школа шляхетності». Зручними в користуванні та систематичному засвоєнні нових знань є тематичні сторінки. Вони не тільки подають нову цікаву інформацію з гарними ілюстраціями, а й перевіряють засвоєні знання за допомогою ребусів, кросвордів, логічних завдань, саморобок, розмальовок і коміксів.

У кожному номері журналу:

- кращі літературні твори сучасників і класичних авторів, уроки художнього слова,
- нетрадиційні техніки образотворчості,

- репродукції картин українських та світових художників і бесіди за ними,
- розвивальні ігри,
- досліди з природними та штучними об’єктами,
- комікси морально-етичної тематики,
- сценарії свят і розваг.

Крім того, наявні електронні додатки до журналу – інтерактивні дидактичні посібники, серед яких: сюжетні дидактичні картини; репродукції творів світових і українських художників; вправи для вивчення віршів; комікси морально-етичної тематики; пізнавальні презентації; серії дидактичних малюнків; тематичні добірки фотографій; мультимедійні розвивальні ігри для дітей.

Журнал «Яблунька» – розважально-пізнавальний журнал для дошкільнят, молодших школярів та їхніх батьків, що випускається з 1997 року. Містить розповіді про походження рослин і тварин, казки, легенди, рецепти, листи читачів, поради з охорони здоров’я, привітання до свят, кросворди, логічні ігри, розмальовки, конкурси, тощо. Має такі рубрики: «Чарівна казка», «Будьмо здорові», «Вікторина “Дивосвіт”», «Вікно в природу», «Найкращі казки народів світу».

«Зростаємо разом» – перший освітній журнал для дошкільників та їхніх батьків. Хоча його й було закрито 2018 року, варто звернути увагу на його оригінальну структуру. Видання розділене на дві частини: перша – для батьків, а друга – для дітей. Розділ для батьків складається з таких рубрик: «Сімейні традиції», «Домашнє свято», «Ласуни», «Пограймо», «Шпаргалка для батьків», «Мамам на замітку», «Сімейні уроки читання». Розділ для дітей має таку рубрикацію: «Математична скринька», «Розвиваємо мовлення», «Віконечко у природу», «Світ навколо», «Секрети грамоти», «Будь здоровий», «Розумні казки», «Почитаймо», «Відпочинь», «Пограймо», «Слухняний олівець». Кожний номер має свою тему і звернення до читачів від редакції, яке містить роз’яснення та поради.

«Барвінок» – щомісячний літературно-художній і загальноосвітній журнал для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Видається українською мовою. Це найстарше українське дитяче періодичне видання, перші його номери вийшли ще на початку 1928 р. під назвою «Жовтеня». Редакційний колектив видання пропонує читачам різноманітні рубрики, серед яких «Хто? Що? Як? Де? Коли? й Чому?», «Календарик Нагадайлик», «Ми любимо читати!», «Наш скарб – рідна мова», «Балакучий Мотя», «Секретні файли про тебе», «Торбинка дядечка Запитайлика», «Книга золотих казок», «Крамничка здоровий Бублик», «Веселий Кіш», «Банк усіляких цікавинок», «Товариство відважних боягузів» та ін. Дітям дуже імпонує стиль спілкування з героями журналу «Барвінок». Перевагою журналу є комунікація з читачем. Ще однією перевагою журналу є авторські рубрики, які ведуть дитячі письменники.

«Колосок» – науково-популярний природничий журнал для дітей, заснований у січні 2006 р. Має такі розділи: «Наука і техніка», «Жива природа», «Земля і всесвіт», «Людина та екологія» тощо. Автори публікацій пишуть матеріали про явища природи, закони всесвіту, наукові відкриття та винаходи, про світ живої та неживої природи.

Журнал для підлітків «Однокласник» виходить без перерви з 1923 року. Заснований як «Червоні квіти», у 1940-х роках журнал був перейменований на «Піонерію», а в 1990-х здобув сучасну назву. Видання містить додаток «Літературний однокласник», де читачі можуть опублікувати свої твори. Назви рубрик в «Однокласника» досить неоднозначні, сленгові: «Забугор», «Каліч», «Хобітанія», «Най-най-най». Окрім літературного додатка, у журналі є ще рубрика «Модна читанка», тематика якої пов’язана із сучасними літературними тенденціями в Україні, новинками книжкового ринку та класиками світової літератури. Теми літератури та музики на сторінках журналу «Однокласник» займають майже 60 % від усього контенту видання.

Оформлення дитячого журналу: стандарти та проєктно-художні принципи

Вимоги до оформлення та поліграфічного виконання дитячих журналів регламентує ДСанПіН 5.5.6–138–2007 «Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»[52] та галузеві стандарти СОУ 18.1–02477019–11:2014 «Видання для дітей. Загальні технічні вимоги» (від 2014–25–06)[53], СОУ 18.10247701906:2015. «Журнали. Технічні умови»[54].

Згідно із санітарними нормами та правилами, дитяча періодика поділяється на чотири вікових категорії (групи): для дошкільного віку, молодшого шкільного віку, середнього шкільного віку та старшого шкільного віку. Відтак видавнича продукція, призначена для кожної з цих категорій, має забезпечити комфортні умови читання без зорової втоми. Санітарні норми і правила регламентують вимоги до шрифтового оформлення текстової частини видання (кегль, інтерліньяж, гарнітура та ємність шрифтів, довжина рядка, розмір полів), ілюстративності видань та максимальної оптичної густини фону для друку тексту на кольоровому (сірому) фоні і ділянках багатоколірних ілюстрацій. Крім того, існують норми щодо форматів видань та вимоги до оформлення вихідних даних, що відображені у ДСТУ 4489–2005 «Видання книжкові та журнальні. Вимоги до форматів» (від 2006–01–01)[55] та ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» (від 2009–01–01)[56].

Так, відповідно до ДСТУ 4861:2007, у вихідних відомостях періодичного видання вказують: Міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN); надзаголовкові дані; назву видання;

---

[52]ДСанПіН 5.5.6-138–2007. Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей. На заміну ДСанПіН 5.5.6.084–2002; чинний від 2007–02–09.
[53]СОУ 18.1-02477019-11:2014. Видання для дітей. Загальні технічні вимоги. На заміну СОУ 22.2-02477019-11:2008; чинний від 2014–25–06.
[54]СОУ 18.1-02477019-06:2015. Журнали. Технічні умови (зі зміною № 1). На заміну ГСТУ 29.1–97; чинний від 2007–02–01.
[55]ДСТУ 4489:2005. Видання книжкові та журнальні. Вимоги до форматів. Вперше (зі скасуванням ГОСТ 5773–90) ; чинний від 2006–10–01.
[56]ДСТУ 4861:2007. Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості (ISO 8:1977, NEQ; ISO 1086:1991, NEQ; ISO 7275:1985, NEQ). Вперше (зі скасуванням ГОСТ 7.4–86, ГОСТ ЭД 1 7.4–90); чинний від 2009–01–01.

підзаголовкові дані; вихідні дані; відомості про редакторів, редакційну колегію; знак охорони авторського права; надвипускні дані; випускні дані.

ISSN розміщують у правому верхньому куті першої сторінки обкладинки чи переднього боку палітурки, а за їх відсутності – у правому верхньому куті титульної чи суміщеної титульної сторінки. Надзаголовкові дані містять найменування організації, від імені чи за участю якої випускають видання. Надзаголовкові дані розміщують над назвою видання на титульній чи на суміщеній титульній сторінці, а за їх відсутності – на першій сторінці обкладинки чи на передньому боці палітурки.

Назва видання має бути простою і стислою та відображати основну тематику видання. Ця назва має бути однаковою впродовж усього часу випуску цього видання. Змінювати її можна тільки в офіційно встановленому порядку. Назва має бути оформлена однотипно й виокремлена серед інших вихідних відомостей за допомогою засобів вирізнення (шрифтом, кольором тощо). Рекламний матеріал та ілюстрації не повинні заважати сприйняттю назви та інших вихідних відомостей видання, які розміщені на титульному аркуші й на обкладинці. Назву розміщують на титульній чи на суміщеній титульній сторінці, а також на першій сторінці обкладинки чи на передньому боці палітурки.

Підзаголовкові дані містять: вид видання; цільове призначення, тематику, читацьку адресу; відомості про засновника; періодичність; рік і місяць заснування; нумерацію; особливості випуску (наприклад, «Спеціальний випуск»); відомості про основне видання в окремо виданому додатку. Вид періодичного видання визначають згідно з ДСТУ 3017–2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять»[57]. Нумерацію журналу щороку починають з першого номера. Крім порядкового номера видання, дозволено зазначати місяць (без скорочення). Крім поточної нумерації зазначають порядковий номер випуску періодичного

[57]ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. На заміну ДСТУ 3017–95; чинний від 2016–07–01.

видання від дня його заснування – валову нумерацію. Такий номер зазначають після поточного номера в круглих дужках. Нумерацію позначають арабськими цифрами, поряд із нумерацією зазначають рік. Нумерацію наводять на титульній сторінці в підзаголовкових даних і повторюють на першій сторінці обкладинки чи передньому боці палітурки.

Підзаголовкові дані розміщують під назвою видання на титульній чи суміщеній титульній сторінці, а за їх відсутності – на першій чи другій сторінці обкладинки або на передньому боці палітурки.

Вихідні дані (місце випуску видання; ім'я видавця; рік випуску видання) наводять у нижній частині титульної чи суміщеної титульної сторінки. Відомості про головного чи відповідального редактора, склад редакційної колегії зазначають на звороті титулу чи на суміщеному титульному аркуші або в надвипускних даних на останній сторінці; за відсутності титульного аркуша – на другій чи третій сторінці обкладинки.

Знак охорони авторського права на все видання в цілому наводять у правому нижньому куті звороту титульного аркуша чи в нижній частині суміщеної титульної сторінки. На кожну окрему публікацію видання знак охорони авторського права подають унизу першої сторінки публікації.

У надвипускних даних подають відомості про паралельне видання, окремо виданий додаток до видання, іншомовне видання. Випускні дані мають містять: серію, номер і дату видачі свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації; тираж; номер замовлення виготовлювача видавничої продукції; відомості про місцезнаходження, а також телефон, факс, електронну адресу редакції; відомості про найменування та місцезнаходження видавця і виготовлювача видавничої продукції; відомості про видачу виготовлювачу видавничої продукції свідоцтва про внесення до Державного реєстру. Випускні дані вказують на останній сторінці видання, чи на звороті титульного аркуша, чи на другій (третій, четвертій) сторінці обкладинки.

Відомості про те, що паралельно виходить видання іншою мовою, розміщують у надвипускних даних кожного із цих видань. Окремо виданий періодичний додаток до періодичного видання, що має самостійне значення, повинен мати власну назву, нумерацію в межах року, рік випуску та відомості (у складі випускних даних) про його державну реєстрацію.

Поліграфічне оформлення журналу сприяє розумінню дитиною змісту надрукованих матеріалів, полегшує їх сприйняття, керує увагою. Характерно, що інформацію про назву видання та видавця, місце розташування, контактні дані містять майже всі журнали. Тим часом читацька адреса та тематика видань не наводиться або відображається з порушенням нормативних вимог. Трапляється різна інтерпретація читацької адреси: «для дітей від 2 до 102 років», «для хлопчиків та дівчаток», «для розумних і кмітливих», «для дітей», «від 1 до 3», від «2 до 6» тощо. Таке формулювання або відсутність інформації про вікову категорію читачів зумовлені неоднорідністю читацької аудиторії, намаганням видавців охопити якнайширше читацьке коло, а також їхнім прагненням до оригінальності.

На легкість читання та сприйняття інформації максимально впливає шрифтове оформлення видання. Проте, для сучасних дитячих журналів характерне використання надмірної кількості гарнітур та накреслень. Тим часом галузевий стандарт допускає використання до чотирьох гарнітур та накреслень у межах однієї гарнітури. Видавці порушують цю норму, особливо під час оформлення титульних елементів.

Особливістю дитячих видань є їхня ілюстративність, яка розвиває уяву та творчість. Завдяки ілюстраціям дитина активніше залучається до процесу читання. Юлія Федіна розробила педагогічні й мистецькі вимоги до ілюстрування дитячого видання, а саме: тісний зв’язок малюнка зі змістом, образне, реалістичне розкриття його ідей, явищ життя, опора на образність дитячого мислення, відповідність ілюстрації жанру; реалістичний і динамічний характер малюнка, чіткість його контурів, яка дає гарне відмежування предметів від простору; емоційна жвавість, веселість,

динамічність образів у малюнку, використання художником рухів у малюнку, жестів героїв; яскравий колорит малюнка, в якому поєднання кольорів може бути реалістичним або казковим; простота та чіткість композиції, розташування головних героїв у центрі і на передньому плані, на задньому плані – оточення нейтральне, яке не відволікає увагу дитини[58].

Візуальний контент у виданнях для найменших легко запам'ятовується, викликає в дитини стійкі асоціації, а також надає матеріалу емоційного забарвлення. Графічний супровід завдань допомагає дитині краще вирішити запропоновані вікторини, головоломки, зрозуміти зміст отриманої інформації, відтворити прочитане. Доволі перспективним у дитячій періодиці є використання живих технік і матеріалів – акварелі, гуаші, кольорових олівців, векторних ілюстрацій, колажів.

Література

Даценко К., Денисенко Є. Стан та проблеми дитячої періодики [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://studopedia.org/7-14587.html (дата звернення: 22.10.2020).

Орлик О. Тенденції та розвиток сучасної дитячої періодики (2008– 2011) // Вісн. Книжк. палати. 2011. № 12. С. 26–30.

Побідаш І. Л. Стан дослідження дитячої періодики в українській науці // Обрії друкарства. 2015. № 1 (4). С. 132–137.

Сидоренко Н., Дубецька О. Періодика для дітей в Україні: час змін // Український ін формаційний простір. Київ : КНУКіМ. 2016. Число 4. С. 64–75.

Харитонова С. В. Моделирование периодических изданий для детей. Минск : БГУ, 2013. 115 с.

BOKMÅL. Варто чи ні: про дитячі журнали в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bokmal.com.ua/life/varto-chi-ni-pro-dityachi-zhurnali-v-ukrayini/ (дата звернення: 22.10.2020).

Тема 9. Підготовка видань, створених дітьми. Робота редактора з авторами-дітьми

Науковий інтерес до дитячої творчості

Дитяче авторство неможливо віднести до сфери інтересів якоїсь однієї наукової галузі. Так, у педагогіці може розглядатися суто педагогічний ефект

[58]Федіна Ю. Освітньо-виховний потенціал ілюстрації дитячої книги [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_35_22 (дата звернення: 14.12.2020).

створення дитячих видань; психологія вивчає передумови, які спонукають дитину до написання текстів. Тим часом редактора цікавлять зміст і форма дитячих текстів.

Дитячі літературні твори мають різні канали поширення. Свої тексти юні дописувачі розміщують у мережі, наприклад на особистих сторінках у соцмережах, надсилають на різноманітні конкурси, публікують у шкільній та дорослій пресі.

До особливостей дитячої творчості можна віднести такі:

1) суттєва різниця в рівні знань школярів різного віку;

2) залежність можливостей впливу на позицію юного автора від його віку;

3) педагогічна функція, яка покладається на редактора-наставника під час роботи з юними авторами;

4) потреба в особливому стимулюванні дітей до літературної творчості;

5) необхідність зберігати специфічну дитячу манеру викладу.

Серед стадій дитячого письменництва можна виокремити:

- копіювання (наслідування зразків);
- написання за інструкціями;
- усвідомлене письменництво – під кервництвом старшого наставника (педагога-предметника, керівника літературного гуртка, батьків та ін.);
- незалежне письменництво.

Дослідники дитячої творчості одностайні в думці, що прищепити дитині бажання писати можна лише тоді, коли дитина має змогу викладати думки на теми, які її справді хвилюють.

Значну роль у дитячій літературній творчості відіграють наставники, місія яких зводиться до таких позицій:

- надихати дітей;
- спонукати писати про те, що діти знають і люблять;
- спонукати читати якнайбільше різних за жанрами книжок.

Стилістика текстів дітей різного віку

Стиль авторів-дітей молодшого шкільного віку наближається до розмовного. Порівняно з усним, дитяче писемне мовлення є біднішим: записуючи думки, діти втрачають значну частину краси й колориту своїх усних висловлювань. З тропів діти молодшого шкільного віку використовують здебільшого порівняння. Серед стилістичних помилок у молодших школярів трапляються повтори, які виникають через обмежений словниковий запас і невеликий письменницький досвід. Трапляються також порушення логіки, що можна пояснити специфікою дитячого мислення.

Порівняно з молодшими школярами діти середнього шкільного віку вдаються до розмаїтішої лексики з різних стилів та використовують більшу кількість тропів. Пов'язано це, передусім, з впливом прочитаної літератури. Використана лексика вже не обмежується безпосередньо пов'язаними із життям дитини явищами, мовлення цієї категорії авторів наближається до художнього стилю. Діти вживають епітети, тим часом частотність уживання порівнянь істотно зменшується. Натомість в більш активному вжитку з'являються гіперболи, метафори, синекдохи, іронія тощо.

У віці 13–14 років автори починають використовувати риторичні запитання, нерідко зловживаючи ними, наприклад: «То що ж чекає нас у майбутньому?», «Що залишимо ми нащадкам?», «Чи виживе наша планета?».

Серед мовностилістичних помилок в учнів середньої школи переважають росіянізми, а також англіцизми, що пов'язано з впливом мовного середовища, у тому числі й мас-медіа.

Тексти підлітків наближаються до текстів дорослих. Діти старшого шкільного віку вже мають уявлення про розмаїття та специфіку стилів української мови. Гіпертрофована емоційність авторів-підлітків виражається за допомогою окличних та питальних інтонацій. Підлітковий максималізм виявляється в постійному використанні слів «усе», «завжди», «кожен», «ніколи», «безліч» тощо. Поширеними в текстах, створених підлітками, є іронія й сарказм.

Робота редактора з емоційним тлом тексту

Автор-дитина має отримати відповіді щодо того, що подобається і не подобається редакторові в тексті, та обґрунтування, що саме і як варто зробити інакше наступного разу. Слід вказати, що вдалося юному автору, а що – ні, порівняти текст з його попередніми творами, сформулювати, що належить доопрацювати. Обов'язково потрібно визначити сильні творчі сторони юного автора та зорієнтувати в напрямах, де він може реалізувати їх якнайбільш продуктивно.

Редактор повинен ретельно й обережно опрацьовувати емоційний складник дитячих текстів. Надмірне використання знаків оклику знижує художню та інформаційну цінність тексту, тому авторові слід пояснити, що передати емоції можна не лише за допомогою окличної інтонації, а й уживаючи експресивну лексику. Однак варто усувати лише ту надлишкову експресію, яка заважає читанню й сприйняттю, оскільки саме прояви емоційності та категоричності вирізняють твори дітей у загальному масиві художньої літератури. Більше того, якщо в тексті юного автора бракує емоцій та вражень, редакторові варто запропонувати йому додати їх у текст як вираження власної позиції щодо описуваної проблеми або ситуації.

Тематика та жанри дитячих текстів

Серед жанрів, у яких найчастіше реалізують себе юні автори, казки, комікси, вірші, оповідання та статті.

Сьогодні великої популярності набули лепбуки – міні-книги з кишеньками та віконцями, які допомагають дітям систематизувати знання за допомогою малюнків, схем, фотографій, текстів. Також діти можуть додавати до них цікаві логічні, творчі завдання з певної тематики. Створюють лепбуки зазвичай до певних уроків, адже ці видання допомагають швидко засвоювати та закріплювати вивчений матеріал в ігровій формі.

Тематика дитячих текстів може бути найрізноманітнішою. Важливо пропонувати дітям різні теми для роздумів, наштовхуючи на творчі ідеї та розвиваючи фантазію. Наприклад, це можуть бути такі теми:

1. Я особливий, бо…

2. Якби я був супергероєм, яким би я був і яку силу б мав?

3. Ким я буду, коли виросту, і чому?

4. Якби мені пообіцяли виконати три бажання, що б це були за бажання?

5. Якби я міг винайти нову іграшку, яка б це була іграшка і чому?

6. Якби я міг зробити так, щоб щось зникло з мого життя, що б це було і чому?

7. Як я допомагаю своїй родині?

8. Як стати кращим другом?

9. Якби я був невидимкою, що б я робив і чому?

10. Що я думаю про хуліганів і чому?

11.Чому важливо бути чесним?

12.Що б я робив, якби виграв мільйон?

13. Якби я міг змінити світ, що б я зробив?

14. Якби я була доброю феєю, що б я зробила?

15. Моя подорож на місяць.

16. Що таке хороший характер?

17. Чого не можна робити, але дуже хочеться?

Напрями співпраці автора-дитини і редактора

Не варто очікувати від юного автора глибокого аналізу, досконалого стилю викладу та широкого словникового запасу. Діти потребують співпраці й наставництва під час створення текстів. Така співпраця охоплює кілька етапів:

Етап 1. Робота над темою твору.

Етап 2. Визначення меж теми q формулювання провідної ідеї.

Етап 3. Складання орієнтовного плану.

Етап 4. Добір матеріалу

Етап 5. Написання тексту.

Етап 6. Редагування.

Серед напрямів роботи редактора дитячих текстів можна виокремити такі:

1. Дорадчий – редактор пропонує теми для висвітлення, обговорює їх з дітьми та редагує готові тексти.

2. Організаційний – добирає матеріали та визначає тематичне спрямування видань; організовує участь авторів у конкурсах, фестивалях, професійних заходах.

3. Педагогічний – передавання дітям нової інформації, виховний вплив.

За браком життєвого, зокрема читацького, досвіду діти не мають достатньо широкого словникового запасу. Однак втручання дорослого в лексику юного автора неодмінно має бути обґрунтованим.

Редактор як педагог

Дитяча літературна творчість має поєднувати в собі свободу та дорадчу роль дорослого – консультанта, наставника, мотиватора. Вона не може бути обов'язковою чи примусовою, а мусить спиратися на особистий інтерес дитини до процесу та результату літературної діяльності.

Основною передумовою літературної творчості є наявність:

творчої уяви;

здатності бачити ціле раніше від часткового;

здатності застосовувати набуті раніше навички в нових умовах;

гнучкості мислення;

здатності включати нові відомості в наявну систему знань;

здатності самостійно обирати альтернативу;

здатності генерувати ідеї[59].

Якщо редактор співпрацює з дітьми на етапі створення тексту, він може запропонувати мовностилістичні засоби, з яких юний автор самостійно обере потрібний. При цьому автентичний дитячий стиль буде збережено. Крім того, редактор може пояснити, що таке тропи, які художні прийоми можна

[59]Айкина, Л. П. Сущность и специфика творческих способностей младших школьников // Мир науки, культуры, образования. 2011. № 5. С. 6–9.

застосовувати для поліпшення тексту, в яких випадках їх варто використовувати та як вони впливають на читацьке сприйняття. Також редактор може демонструвати юному авторові зразки доречного й недоречного вживання тропів у творах інших авторів – як дітей, так і маститих письменників.

Авторитет редактора та можливість впливати на авторський текст і пропонувати до нього зміни обернено пропорційні віку автора. Що менша дитина, то легше її переконати, що текст потребує змін, подеколи вельми значних. Тим часом підлітки схильні ігнорувати авторитет дорослих та обстоювати свою думку, навіть розуміючи її помилковість.

Вказуючи автору на помилки, редактор навчає дитину правил мови, основ стилістики та композиції. Соціальна відповідальність, яку несе редактор за якість отриманих дитиною від нього знань, вимагає бездоганного знання мовних норм, уміння доступно пояснити ці норми, а також ерудиції та сформованого наукового світогляду. Авторитарний підхід у взаємодії з юним автором неприйнятний, адже може знеохотити дитину, відбити будь-яке бажання розвиватися в напрямі письменницької творчості. Тим часом створення й підтримання приязної атмосфери співпраці, дружній стиль спілкування мотивуватимуть юного письменника.

Редактор має допомогти авторові розібратися з його мотивами до письменницької творчості та обрати найбільш прийнятний жанр. Варто рекомендувати розпочати з малих форм – казки, есе, статті, оповідання та апробувати їх на аудиторії близьких і знайомих. Також варто порадити запозичувати матеріал для творчості із життя, а відтак брати прототипи для своїх творів, спостерігаючи за людьми.

Однак найважливіше – спонукати юних авторів якнайбільше читати, адже саме прочитані книги наштовхують на нові ідеї та сюжети. Саме на основі читацької компетентності формуються мовні вміння:

1. Добирати й використовувати зображально-виражальні мовні засоби.

2. Утілювати життєві враження в словесному образі.

3. Будувати композицію власного висловлювання.

4. Розкривати авторський задум через уведення в текст образу-персонажа, створення пейзажів.

5. Підпорядковувати авторському задуму всі елементи тексту.

6. Дотримуватися основної думки під час оповіді[60].

Чим більше дитина читає, тим ширший у її мовленні та літературній творчості діапазон жанрів, стилів і тематика текстів.

Важлива роль редактора і в просуванні дитячих текстів. Є численні літературні конкурси, періодичні видання, які запрошують юних авторів до публікації. Крім того, редактор може запропонувати опублікувати твори (фантастику, детективи, оповідання, поезію тощо) на сайті «Скарби Папча» (Дитячий літературний сайт Скарби Папча (skarb-papcha.ru). Дитячі твори розміщуються в розділі цього сайта під назвою «Бібліотека». Цікаво, що «Скарби Патча» містить також рецензії письменників на твори дітей, опубліковані в бібліотеці, на сторінці «Майстерня тексту». Крім того, на сторінці «Професіонали» зібрано поради професійних письменників для авторів-початківців. За бажанням юний автор може зробити заявку на розбір свого тексту рецензентом. Для цього потрібно надіслати листа із заявкою, вказавши назву твору. Сам текст при цьому має бути опубліковано в Бібліотеці.

Робота редактора над збірками дитячих творів

Якщо редактор працює з дитиною чи групою дітей, які повинні підготувати тексти для збірки чи газети, важливим стає стимулювання дітей до писемної творчості. Молодші школярі краще володіють усним мовленням, аніж писемним, їм бракує внутрішньої потреби до писемної творчості, підлітки ж, навпаки, завдяки підвищеній емоційності відчувають таку потребу, оскільки писемне мовлення дозволяє вільно висловлювати свої думки й емоції,

[60]Джаджиева О.Е. Проблемы развития детского литературного творчества школьников. // Педагогика. 2000. №3. С.22–26.

у тому числі інтимного характеру, які діти перехідного віку соромляться виявляти в усному спілкуванні. Щодо жанрів, то молодші школярі краще проявляють себе в листах і невеликих оповіданнях, а підліткам цікавіше працювати з есе, поезією або статтями.

Періодика, створена дітьми

Більшість дитячих періодичних видань випускається силами шкільних і позашкільних навчальних закладів без використання потужностей поліграфічних підприємств. Такі газети й журнали виходять без чіткої періодичності, наприклад з нагоди певних свят чи заходів. Вони не проходять державну реєстрацію та не відображаються в офіційній статистиці. Іноді вони випускаються взагалі без залучення дорослих з ініціативи самих юних авторів. Якщо ж під час створення таких видань у дітей є наставник, це зазвичай позитивно позначається на якості видання: педагог (редактор, керівник гуртка) може пропонувати ідеї, допомагати в роботі з текстами, видавничому оформленні, а також знаходити фінансові можливості для тиражування видання.

Робота редактора з юними поетами

Тематика дитячої поезії охоплює вірші про маму, про весну, про школу, про вчительку, про зиму, про літо, про тварин, про явища природи, про хліб, про Україну, про землю, про новий рік, про мову тощо.

Талановиті вірші навчитися писати не можна. А от навчитися писати хороші, грамотні вірші може кожен. Водночас будь-яка граматична неточність у вірші набагато помітніша, ніж у прозі.

У вірші зазвичай повинна бути рима. Однак діти схильні використовувати банальні рими, особливо роблячи перші проби пера.

Завдяки образам і асоціаціям досягається контакт між читачем і поетом. Вірш здатен викликати читацький інтерес саме завдяки зрозумілому й водночас незвичному образному ряду.

Віршована мова відрізняється від прозової тим, що вона чітко ритмізована. Саме тому редактор має допомогти юному автору дотримуватися віршованого розміру.

Важливо допомогти юному автору знайти свої слова, свою ритміку, своє оформлення, зрештою виробити власну авторську поетичну манеру. Варто заохочувати дітей і підлітків до мовних експериментів, словесних ігор, урізноманітнення текстів за рахунок синонімії, фразеології, афористики.

Література

Бабаева Ю. Д., Лейтес Н. С., Марютина Т. М. и др. Психология одаренности детей и подростков. М. : Академия, 1996. 416 с.

Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. школа, 1976. 270 с.

Віщук О. Робота редактора з авторами-дітьми [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2014. 15 с.

Віщук О. Участь редактора у виборі тем для дитячих текстів // Вісн. Книжк. палати. 2014. № 4. С. 7–10.

Віщук О. Форми професійної комунікації редактора з авторами-дітьми // Вісн. Книжк. палати. 2013. № 9. С. 6–8.

Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. М. : Просвещение, 1991. 93 с.

Кривопишина О. А. Психологія літературної творчості в юності : монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2009. 448 с

Система обучения сочинениям в V–VIII классах / под ред. Т. А. Ладыженской. М. : Просвещение, 1967. 312 с.

Юрченко З. В. Самостійна художньо-словесна творчість учнів як засіб розвитку літературних здібностей : автореф. дис. … канд. психол. наук / Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 16 с.